

TAUTINIŲ MAŽUMŲ BŪKLĖS STEBĖSENOS METODIKA

ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ

Karolis Dambrauskas, Monika Frėjutė-Rakauskienė, Jolita Junevičienė,
Sandra Krutulienė

LIETUVOS SOCIALINIŲ MOKSLŲ CENTRAS

Vilnius, 2025

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. TAUTINIŲ MAŽUMŲ GRUPIŲ DEMOGRAFINĖS STRUKTŪROS ANALIZĖ IR LIETUVOS TEISINĖ BAZĖ.....	4
1.1. Demografinės struktūros analizė	4
1.2. Lietuvos teisinė bazė ir tautinės mažumos	8
2. TEORINĖS PRIELAIDOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ BŪKLĖS STEBĖSENAI.....	10
2.1. Tyrimo pjūviai.....	13
2.1.1. Statistiniai duomenys	13
2.1.2. Tautiniu mažumų diskriminacija ir diskriminacijos patyrimas.....	13
2.1.3. Žiniasklaida	16
2.1.4. Kvalifikacija, kritinis mąstymas, lyderystė	17
2.1.5. Tautiniu mažumų politikos vertinimas ir svarba.....	19
3. LIETUVOJE IR UŽSIENYJE ATLIKTŲ TYRIMŲ APIE TAUTINES IR ISTORINES TAUTINES MAŽUMAS APŽVALGA	20
3.1. Tyrimų apie tautines mažumas Lietuvoje apžvalga	21
3.1.1. Tautinių mažumų atstovų socialinės-demografinės charakteristikos	21
3.1.2. Tautinių mažumų atstovų (ne)diskriminacinės patirtys	23
3.1.3. Tautinių mažumų žiniasklaidos vartojimas ir vertinimas.....	24
3.1.4. Tautinių mažumų atstovų kvalifikaciniai, lyderystės gebėjimai, kritinio mąstymo ir pilietiškumo kompetencijos	26
3.1.5. Tyrimai, apimantys kelis techninėje specifikacijoje išskirtus pjūvius	28
3.2. Tyrimų apie istorines tautines mažumas Lietuvoje apžvalga (Lietuvos karaimai, totoriai ir romai). 33	
4. INFORMACIJA, DUOMENŲ BAZĖS TAUTINIŲ MAŽUMŲ BŪKLEI VERTINTI.....	37
4.1. Duomenų šaltiniai, įgalinantys tarptautinį tautinių mažumų situacijos palyginimą.....	37
4.2. Nacionaliniai duomenų šaltiniai	40
5. UŽSIENIO ŠALIŲ GEROSIOS PRAKTIKOS PATIRTIS TAUTINIŲ MAŽUMŲ BŪKLEI VERTINTI 43	
5.1. Suomijos atvejis.....	43
5.1.1. Kontekstas: Suomijos gyventojų tautinė sudėtis.....	43
5.1.2. Tautinių mažumų būklės stebėseną Suomijoje	44
5.1.3. Istorinių tautinių mažumų būklės stebėseną Suomijoje.....	46
5.1.4. Suomijos gerosios praktikos patirties apibendrinimas.....	47
5.2. Lenkijos atvejis	47
5.2.1. Kontekstas: Lenkijos gyventojų tautinė sudėtis.....	47
5.2.2. Tautinių mažumų būklės stebėseną Lenkijoje.....	48

5.2.3.	Istorinių tautinių mažumų būklės stebėseną Lenkijoje	49
5.2.4.	Lenkijos gerosios praktikos patirties apibendrinimas.....	50
5.3.	Latvijos atvejis	50
5.3.1.	Kontekstas: Latvijos gyventojų tautinė sudėtis	51
5.3.2.	Tautinių mažumų būklės stebėseną Latvijoje.....	51
5.3.3.	Latvijos tautinių mažumų stebėjimo patirties apibendrinimas	53
5.4.	Estijos atvejis	53
5.4.1.	Kontekstas: Estijos gyventojų tautinė sudėtis	53
5.4.2.	Tautinių mažumų būklės stebėseną Estijoje.....	54
5.4.3.	Estijos gerosios praktikos patirties apibendrinimas	56
5.5.	Kitų šalių geroji praktika: Rumunija ir Slovakija	56
6.	IŠVADOS.....	57
	LITERATŪRA	63

ĮVADAS

Ši ataskaita 2025 m. liepos – rugpjūčio mėn. parengta Lietuvos socialinių mokslų centro tyrėjų komandos (vadovė – dr. Monika Frėjutė-Rakauskienė, vykdytojai – dr. Karolis Dambrauskas, dr. Jolita Junevičienė, dr. Sandra Krutulienė), vykdančios Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės inicijuotą projektą „Tautinių mažumų būklės stebėsenos metodikos sukūrimas“.

Ataskaita skirta pristatyti pirmojo projekto įgyvendinimo etapo rezultatus, t. y. esamos situacijos analizę, kuri bus teorinis ir statistinis pagrindas tautinių mažumų stebėsenos metodikai. Ataskaitą sudaro penki skyriai, išvados ir literatūros sąrašas. Pirmame ataskaitos skyriuje pateikiama tautinių mažumų grupių demografinės struktūros analizė ir apžvelgiama Lietuvos teisinė bazė, reglamentuojanti tautinių mažumų padėtį šalyje. Antrame ataskaitos skyriuje pristatomos teorinės prielaidos tautinių mažumų būklės stebėsenai. Trečiame ataskaitos skyriuje pateikta 2015-2025 metais atliktų tyrimų apie tautines mažumas ir istorines tautines mažumas Lietuvoje apžvalga. Ketvirtame ataskaitos skyriuje pateikiama trumpa duomenų šaltinių, kuriuose galima rasti informacijos apie Lietuvos tautines mažumas ar istorines tautines mažumas apžvalga. Penktame ataskaitos skyriuje nagrinėjama užsienio šalių (Suomijos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos) gerosios praktikos patirtis tautinių mažumų būklei vertinti. Ataskaita užbaigiama struktūruotomis išvadomis ir išsamiu literatūros sąrašu.

1. TAUTINIŲ MAŽUMŲ GRUPIŲ DEMOGRAFINĖS STRUKTŪROS ANALIZĖ IR LIETUVOS TEISINĖ BAZĖ

Šiame ataskaitos skyriuje pateikiama tautinių mažumų grupių demografinės struktūros analizė ir apžvelgiama Lietuvos teisinė bazė, reglamentuojanti tautinių mažumų padėtį šalyje.

1.1. Demografinės struktūros analizė

Žemiau pateikiama tautinių mažumų grupių Lietuvoje statistinė analizė – *sutrumpinta 2023 m. Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto mokslininkų sudarytos mokslo studijos „Lietuvos gyventojų demografinių struktūrų ir procesų kaita“, 5 skyriaus „Tautinė sudėtis ir jos kaita“ (autorai Monika Frėjutė-Rakauskienė, Andrius Marcinkevičius, Daumantas Stumbrys) apžvalga.* Mokslo studijoje apžvelgiama tautinių mažumų grupių demografinė struktūra buvo paremta 2021 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenimis. Šiame skyriuje pateikiama analizė papildyta naujausia Valstybės duomenų agentūros pateikiama informacija apie pokyčius tautinėje Lietuvos gyventojų sudėtyje, po paskutinio gyventojų surašymo.

Paskutinio 2021 m. vykdyto gyventojų ir būstų surašymo duomenimis gausiausiomis tautinėmis mažumomis Lietuvoje išliko lenkai ir rusai. Lyginant su lietuviais, kurie sudarė 84,6 % (2810,8 tūkst.) visų Lietuvos gyventojų, lenkai sudarė 6,5 % (183,4 tūkst.), rusai – 5,0 % (141,2 tūkst.), baltarusiai – 1,0 % (28,1 tūkst.), ukrainiečiai – 0,5 %, (14,2 tūkst.) visų šalies gyventojų. Likusių tautinių grupių atstovų (žydų, latvių, romų, vokiečių ir kt.) bendras skaičius siekė 0,6 % (16,1 tūkst.). Lyginant su ankstesniais surašymais, išaugo nežinomos tautybės gyventojų skaičius: paskutinio surašymo duomenimis tokių gyventojų buvo 49,6 tūkst. (1,8 %). Tokią situaciją iš dalies galėjo lemti ir nauja gyventojų surašymo metodika.

Analizuojant surašymo duomenis, matyti, kad rusų mažumos narių skaičius mažėjo sparčiau, lyginant su kitomis tautinėmis mažumomis. Nuo 2001 rusų dalis Lietuvoje sumažėjo 1,3 % punkto, kai lenkų, baltarusių ir ukrainiečių – tik po 0,2 % punkto (Frėjutė-Rakauskienė et. al. 2023: 123). Rusų, baltarusių ir ukrainiečių skaičiaus mažėjimas fiksuotas dar ankstesnių surašymų metu.

Geografinis pasiskirstymas

Lietuvos lenkai koncentruojasi penkiose Vilniaus apskrities savivaldybėse – Vilniaus miesto ir Vilniaus, Šalčininkų, Trakų ir Švenčionių rajonuose. Likusiose Lietuvos savivaldybėse gyvena tik 9 % lenkų. Šalčininkų rajone lenkai sudarė 76,3 % visų gyventojų. Tai mažiausiai „lietuviška“ savivaldybė (lietuviai sudaro 12,6 % vietos gyventojų).

Santykinai didelė dalis Lietuvos rusų, ukrainiečių ir baltarusių gyvena Klaipėdos, Visagino ir Kauno miestų savivaldybėse. Dauguma (68,2 %) visų Lietuvos rusų koncentruojasi, Vilniaus, Klaipėdos, Visagino ir Kauno savivaldybėse. Visaginas – „rusišiausia“ Lietuvos savivaldybė – čia rusai sudaro 47,4 % vietos gyventojų dalį (palyginimui lietuviai - 20,1 %). Dauguma Lietuvos baltarusių gyvena Vilniuje (53,8 %) ir Vilniaus raj. (11,1%). Dauguma Lietuvos ukrainiečių - Vilniuje (33,1 %) ir Klaipėdoje (18,7%), Visagine (7,3 %) ir Kaune (6,9 %).

Užsienyje gimė - 2,3 % lietuvių, 7,6 % lenkų, 30,5 % rusų, 63,2 % baltarusių ir 65 % ukrainiečių. Taigi lietuviai ir lenkai - autochtonai, o rusų, baltarusių ir ukrainiečių buvimas Lietuvoje daugiausia istoriškai sąlygotas migracijos procesų.

Kaime ir mieste gimė atitinkamai – 44,4 % ir 53,3 % lietuvių; 46,7 % ir 45,7 % lenkų; 12,8 % ir 56,6 % rusų; 7,1 % ir 29,7 % baltarusių; 3,6 ir 31,4 % ukrainiečių.

Kaime ir mieste gyveno atitinkamai – 32,8 % ir 67,2 % lietuvių; 38,7 % ir 61,3 % lenkų; 15,2 % ir 84,8 % rusų; 18,7 % ir 81,3 % baltarusių, 15,4 % ir 84,6 % ukrainiečių. Taigi rusai, baltarusiai ir ukrainiečiai labiausiai urbanizuotos Lietuvos tautinės mažumos. Tačiau pastebima ir lietuvių ir lenkų urbanizacija.

Naujausi, 2025 m. duomenys apie tautinių mažumų skaičių savivaldybėse, kur tradiciškai tautinės mažumos sudaro ženklia vietos gyventojų dalį, pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Tautinių mažumų atstovų pasiskirstymas savivaldybėse

Savivaldybė	Lietuviai	Lenkai	Rusai	Ukrainiečiai	Baltarusiai	Kitos	Nenurodyta	Iš viso
Klaipėdos m. sav.	117 535	526	23 563	9 760	2 902	6571	122	16 0979
Klaipėdos r. sav.	61 673	*	2 727	1 386	634	2 715	*	69 256
Vilniaus m. sav.	397 016	84 079	56 912	19 960	30 518	18 635	547	607 667
Vilniaus r. sav.	46 544	45 655	7 972	1 465	5 316	1 788	10	108 750
Visagino sav.	4 131	2 001	9 088	1 441	2 006	*	*	19 402
Ignalinos r. sav.	11 302	810	1 040	110	233	*	*	13 593
Švenčionių r. sav.	12 129	5 267	2 692	288	926	*	*	21 459
Trakų r. sav.	20 302	8 644	2 577	*	1 505	1 010	*	34 863
Šalčininkų r. sav.	3 947	21 850	1 499	*	1546	635	*	29 822

* – konfidencialūs duomenys tuo atveju kai minimos tautybės gyventojų skaičius savivaldybėje yra nedidelis

Šaltinis: Valstybės duomenų agentūra, Tautinių mažumų departamentas.

Amžiaus struktūra

Lyginant paskutinių dviejų surašymų duomenis, matyti, kad lyginant su lietuviais ir lenkais, kitos tautinės grupės sensta sparčiau. „Palyginus 2011 ir 2021 m. surašymų duomenis, matoma, kad vaikų (0–14 metų amžiaus) dalis bendroje gyventojų struktūroje beveik nesikeitė, tačiau darbingo amžiaus (15–64 metų) gyventojų dalis mažėjo [...]. Darbingo amžiaus gyventojų dalis tarp rusų sumažėjo 9,3 proc. punkto, tarp baltarusių – 10,7 proc. punkto, tarp ukrainiečių – 13,0 proc. punkto. Be to, didėjo 65 metų amžiaus ir vyresnių gyventojų dalis bendroje gyventojų struktūroje. Vyresnio amžiaus rusų dalis bendroje šios tautybės gyventojų populiacijoje išaugo 8,4 proc. punkto, baltarusių – 8,6 proc. punkto, ukrainiečių – 11,2 proc. punkto“ (Frėjutė-Rakauskienė et. al. 2023: 125).

Gimtoji kalba

Duomenys apie gyventojus pagal gimtąją kalbą ir kitų kalbų mokėjimą nėra renkami ir kaupiami valstybės registruose. Remiantis 2021 m. gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo reprezentatyvaus statistinio tyrimo, kurio metu gyventojai galėjo nurodyti dvi gimtąsias kalbas, informacija, vieną gimtąją kalbą nurodė 98,3 % gyventojų. Nuo 2011 iki 2021 m. 2,8 karto išaugo dvi gimtąsias kalbas (dažniausiai lietuvių ir lenkų, lenkų ir rusų, lietuvių ir rusų) nurodžiusių šalies gyventojų procentinė dalis ir skaičius: nuo 0,6 % (17,2 tūkst.) iki 1,7 % (49,1 tūkst.). Tačiau 15

% Lietuvos gyventojų gimtoji kalba liko nežinoma. Tai galėjo nutikti dėl naujos surašymo metodikos.

2021 m. aukščiausiais lietuvių kaip gimtosios kalbos rodiklis rusų, lenkų, baltarusių ir ukrainiečių mažumų tarpe išsiskiria 10–39 metų amžiaus grupių atstovai, o žemiausiais – 50–59 metų ir vyresnio amžiaus rusai, baltarusiai ir ukrainiečiai bei 40–59 metų amžiaus lenkai. Šiuos rodiklius galima aiškinti augančiu lietuvių kalbos prestižu ir mažumų kalbų sklaidos lauko traukimusi Lietuvos viešajame gyvenime.

Aukštus rusų gimtosios kalbos rodiklius lemia sovietmečiu vykdyta asimiliacinė politika. Rusų kalbą gimtąja laiko 30–59 metų amžiaus Lietuvos lenkai, baltarusiai ir ukrainiečiai, „jaunesnio amžiaus rusų, lenkų, baltarusių ir ukrainiečių tapatybei didesnės įtakos turi pastarųjų trijų dešimtmečių socialinių procesų Lietuvoje poveikis, o vyresnio amžiaus – istoriniai veiksniai“ (Frėjutė-Rakauskienė et. al. 2023: 132).

Lietuvos rusai yra dvikalbė tautinė mažuma. Išlaikydami norą mokytis gimtąją rusų kalbą, Lietuvos rusai noriai mokosi ir lietuvių kalbos, neprieštarauja būti vadinami lietuviais. Lietuviškesnė miestų (pvz. Kauno) aplinka skatina vartoti lietuvių kalbą, o daugiatautiškesnė Vilniaus ir Klaipėdos aplinka yra palankesnė rusų kalbos vartojimo išlaikymui (Brazauskienė 2010).

Kitokia situacija yra su Lietuvos lenkais. Nors dauguma lenkų išlaiko savo etninę tapatybę, pastebimos ir aiškios asimiliacijos tendencijas (čia ir toliau referuojama į Kingos Geben tyrimus, apibendrinamus Frėjutės-Raukauskienės et. al. 2023: 133). Sociolingvistiniai K. Geben tyrimai (2010, 2013) leidžia teigti, kad Vilniuje gyvenantys lenkai šalia dažniausiai vartojamos lenkų dažnai vartoja ir rusų ar lietuvių kalbas (2010: 157). Nors miestuose lenkų kalbos vartojimas mažėja, tačiau jos vartojimas geriausiai išlaikomas sostinėje, su ja besiribojančiuose miestuose ir pasienyje su Baltarusija (2013: 220). Lenkų tautybės moksleiviai apylygiai pasiskirstę po mokyklas lenkų, lietuvių ir rusų mokomąja kalba. Kaip ir rusų atveju, tarp lenkų gausiai kuriamos tautiškai mišrios šeimos su rusais ir lietuviais (Geben 2010: 154). Su artimiausiais šeimos nariais dažniausiai kalbama lenkiškai, su sutuoktiniais – lenkiškai ir rusiškai, o su jauniausios kartos atstovais (vaikais, anūkais) vis dažniau bendraujama lietuviškai (Geben 2010: 159).

Išsilavinimas

Didžiausias žemesnio ir vidurinio išsilavinimo rodiklis gausiausių tautinių šalies grupių tarpe būdingi lenkams (26,6 %) ir lietuviams (25,9 %), o mažiausi – ukrainiečiams (15,9 %). Tarp 10 metų amžiaus ir vyresnių žemesnį nei vidurinį išsilavinimą yra įgiję 20,4 % rusų ir 19,9 % baltarusių. Didžiausi vidurinio išsilavinimo rodikliai 2021 m. buvo tarp baltarusių – 60,4 %, o mažiausi tarp lietuvių – 46,3 %. Didžiausi aukštojo išsilavinimo rodikliai būdingi ukrainiečiams (28,7 %), lietuviams (27,8 %) ir rusams (26,8 %), o mažiausi – baltarusiams (19,7 %) ir lenkams (19,0 %).

Rusų tautybės Lietuvos gyventojai dažniau nurodo turintys specialųjį vidurinį arba aukštesnįjį išsilavinimą. Tą galima aiškinti tuo, kad: pirma, aukštąjį išsilavinimą Lietuvoje galima įgyti tik valstybine lietuvių kalba. Antra, po 1991 m. galėjo emigruoti didelė aukštąjį išsilavinimą turinčių rusų dalis.

Lenkų išsilavinimo rodikliai, nors paskutiniiais dešimtmečiais gerėja, išlieka žemi, lyginant su kitomis mažumomis. Tam įtakos gali turėti: a) geografinis lenkų pasiskirstymas Lietuvoje (daug lenkų gyvena kaimiškose vietovėse, kuriose išsilavinimo rodikliai yra blogesni, matuojant juos visos šalies kontekste); b) Vilniaus krašto istorinė ir politinė raida – pokariu į Lenkiją repatrijavę didelė dalis lenkų kilmės išsilavinusių pasiturinčių ūkininkų ir miestiečių.

Aukštus rusų išsilavinimo rodiklius galima sieti su sovietmečiu vykdyta „kadrų politika“, ruošiant specialistus valdžios struktūroms ir militarizuotoms įmonėms. Įdomu, kad visų tautinių grupių atveju, aukštąjį išsilavinimą įgijusių moterų dalis yra didesnė nei vyrų. Šis skirtumas pastebimas visose

amžiaus grupėse nepaisant tautybės. Tarp vyresnio amžiaus gyventojų (50 metų ir vyresnių) didžiausia aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų dalis yra tarp ukrainiečių ir rusų.

Ekonominis aktyvumas

Pusė lietuvių daugumos ir tautinių mažumų grupių atstovų yra dirbantys asmenys (lietuviai – 44,9 %; lenkai – 47,7 %; baltarusiai – 43,9 %; rusai – 41,5 % ir ukrainiečiai – 41,2 %). Bedarbių skaičius tarp mažumų atstovų nedidelis – nuo 7 % tarp baltarusių iki 8,7 % tarp rusų. Daugiausia darbingo amžiaus nesulaukusių asmenų (vaikų) dalis yra tarp lietuvių (15,7 %) ir lenkų (12,4 %). Kartu jose fiksuojama ir mažiausia pensinio amžiaus gyventojų dalis (atitinkamai 20,3 % ir 22,5 %). Daugiausia pensinio amžiaus žmonių - tarp ukrainiečių (39,1 %) ir baltarusių (39 %). Šie rodikliai leidžia daryti išvadą, kad lietuvių ir lenkų grupėse esama daugiau jauno amžiaus asmenų, lyginant su rusais, baltarusiais ar ukrainiečiais.

Didesnių apibendrinimų apie tautinių mažumų užimtumą darbo rinkoje neleidžia daryti atitinkamų tyrimų ir informacijos trūkumas (Statistikos departamentas tokių duomenų neskelbia nuo 2004 m.). Remiantis esamais negausiais tyrimais, tautinių mažumų kilmės asmenys lietuvių kalbos žinių lygi, diskriminaciją arba neigiamas darbdavių požiūris dėl tautybės, Lietuvos pilietybės ne(turėjimą), turimus socialinius ryšius ir teritorinio mobilumo įgūdžius įvardija kaip veiksnius, sunkinančius dalyvavimą darbo rinkoje. 2015 m. vykdyto reprezentatyvaus tautinių mažumų tyrimo rezultatai rodo, kad palyginus nedidelė dalis tyrimo dalyvių (23 %) manė, kad Lietuvoje paplitusi diskriminacija etniniu pagrindu. Tačiau tuo pačiu net 31 % tyrimo dalyvių manė, kad ne lietuvių kilmės asmenys turi prastesnes galimybes Lietuvoje kopti karjeros laiptais. Įvairiais laikotarpiais vykdyti tyrimai Visagine rodo, kad migraciją vietos tautinių mažumų gyventojai laikė viena iš galimų strategijų spręsti ekonomines ir socialines savo problemas.

Pokyčiai (po paskutinio surašymo)

Reikšmingi etnodemografiniai pokyčiai Lietuvoje įvyko po 2022 m. vasario mėn. Rusijos pradėto karo prieš Ukrainą. Laikotarpiu nuo 2022 m. iki 2025 m. ukrainiečių Lietuvoje padaugėjo nuo 14 474 tūkst. iki 63 885 tūkst. (beveik keturis su puse karto) Baltarusių – nuo 29 044 tūkst. iki 61 281 tūkst. (beveik dukart), o rusų – nuo 142 695 tūkst. iki 144 355.

Naujausi, 2025 m. duomenys apie pokyčius etnodemografinėje šalies gyventojų struktūroje pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Nuolatinis gyventojų skaičius metų pradžioje

	Nuolatinių gyventojų skaičius metų pradžioje asmenys ^{1,2}				
	2021	2022	2023	2024	2025
Iš viso	2 810 761	2 805 998	2 857 279	2 885 891	2 890 664
Lietuviai	2 378 118	2 389 783	2 389 593	2 382 530	2 377 828
Rusai	141 122	142 695	144 826	145 560	144 355
Lenkai	183 421	184 298	182 474	181 912	180 403
Baltarusiai	28 183	29 044	48 950	60 396	61 281
Ukrainiečiai	14 168	14 474	46 573	49 725	63 885
Žydai	2 256	2 287	2 245	2 199	2 146
Latviai	1 572	1 565	1 962	2 070	2 277
Totoriai	2 142	2 185	2 188	2 133	2 116
Vokiečiai	1 977	1 985	2 076	2 365	2 473
Romai	2 251	2 427	2 410	2 489	2 521
Kitos tautybės	5 918	6 075	16 164	36 333	50 185
Nenurodyta	49 633	29 180	17 818	18 179	1 194

Šaltinis: Valstybės duomenų agentūra, 2025 m. Nuoroda: <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=43d35ed6-93ac-48b8-86b6-3577660f0c6c#/>.

1.2. Lietuvos teisinė bazė ir tautinės mažumos

Tam tikros tautinių mažumų teisės įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. 37 jos straipsnis užtikrina teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius. 45 straipsnis skelbia, kad savo kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tautinės bendrijos tvarko savarankiškai, tačiau valstybė teikia joms paramą. 2006 m. Konstitucinis teismas išaiškino, kad „Konstitucijoje vartojamų sąvokų „lietuvių tauta“ ir „Tauta“ negalima priešpriešinti. Lietuvių tauta yra Lietuvos pilietinės tautos – valstybinės bendruomenės pagrindas, būtina egzistavimo prielaida. Pilietybė išreiškia asmens teisinę narystę valstybėje, atspindi asmens teisinę priklausomybę pilietinei Tautai – valstybinei bendruomenei. Lietuvos pilietinė Tauta – valstybinė bendruomenė jungia atitinkamos valstybės piliečius (nepriklausomai nuo jų etninės kilmės), o piliečių visuma sudaro Lietuvos pilietinę Tautą. Lietuvos pilietinei Tautai priklauso visi Lietuvos Respublikos piliečiai – nesvarbu, ar jie priklauso titulinei nacijai (yra lietuviai), ar tautinėms mažumoms. Visi Lietuvos Respublikos piliečiai, kad ir kokia būtų jų etninė kilmė, pagal Konstituciją yra lygūs; jų negalima diskriminuoti arba teikti jiems privilegijų dėl jų etninės kilmės, tautybės.“¹

Nuo 2005 m. Lietuvoje galioja Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. Tai vienas pagrindinių įstatymų, užtikrinantis lygias galimybes ir nediskriminavimą amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų pagrindu. Lygių galimybių įstatymu reglamentuojama ir Lygių galimybių kontrolieriaus veikla. Įst. 17 str., numato, kad kontrolierius vadovaudamasis teisėtumo, nešališkumo ir teisingumo principais, įstatymo nustatyta tvarka tiria skundus, atlieka tyrimus savo iniciatyva ir teikia konsultacijas dėl paklausimų; atlieka nepriklausomus tyrimus, susijusius su diskriminacijos atvejais, ir nepriklausomas diskriminacijos padėties apžvalgas, skelbia nepriklausomas ataskaitas, teikia išvadas ir rekomendacijas bet kokiais su diskriminacija susijusiais klausimais dėl šio įstatymo įgyvendinimo, taip pat pasiūlymus valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms dėl teisės aktų tobulinimo ir lygių teisių įgyvendinimo politikos prioritetų, vykdo prevencinę ir švietėjišką veiklą, lygių galimybių užtikrinimo sklaidą; keičiasi turima informacija su kitomis Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių institucijomis ir įstaigomis, tarptautinėmis organizacijomis.²

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, priimtas 1991 m., įtvirtina, kad vietovėse, kuriose tradiciškai gausiai gyvena tautinė mažuma, savivaldybė, bendruomenės prašymu, laiduoja mokymąsi tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos. Bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokyklose, kurių nuostatuose (įstatuose), atsižvelgiant į tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokinių pageidavimą, įteisintas mokymas tautinės mažumos kalbos arba mokymas tautinės mažumos kalba, ugdymo procesas gali būti vykdomas arba kai kurie dalykai mokomi tautinės mažumos kalba. Šiose mokyklose lietuvių kalbos dalykas yra sudėtinė ugdymo programos dalis ir jos mokymui skiriama ne mažiau laiko kaip gimtosios kalbos mokymui. (30 str. 2 d.).³

LR Konstitucija ir 1995 m. priimtas Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas numato, kad Lietuvoje nėra valstybinės religijos. Jame įtvirtinta nuostata, kad kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti, kurią religiją ar tikėjimą išpažinti. Konstitucijos 26 str. įtvirtina minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė bei jos nevaržomumas. Saviraiškos laisvė įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 str., kuris skelbia, kad žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Visgi ji nesuderinama su nusikalstamais veiksmais, įskaitant tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos ir diskriminacijos kurstymą, šmeižtą ir dezinformaciją.

¹ <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta222/summary>

² <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/asr>

³ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>

Neapykantos kalba - pareiškimai, kuriais siekiama įžeisti, sumenkinti, dehumanizuoti tam tikrą tautinę, rasinę ar kitokią žmonių grupę ar jos narį - yra baudžiama pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 str.

Tam tikrais atvejais priklausymas etninei grupei persidengia su priklausymu religinei bendruomenei (pvz. žydai, totoriai, karaimai). Tuomet religija gali tapti svarbiu etniškumo žymekliu. Religinė tolerancija yra įtvirtinta LR Konstitucijoje. 26 jos straipsnis teigia, kad „Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo. Niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą.“ Nors Konstitucijos 43 straipsnis teigia, kad „Lietuvoje nėra valstybinės religijos,“ tačiau Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymu „Valstybė pripažįsta devynias Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančias tradicines Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes ir bendrijas: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų.“⁴

Dar sovietmečiu, 1989 m., buvo priimtas Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas, kuriuo tautinėms mažumoms buvo garantuotas laisvas vystymasis ir pagarba tautinėms mažumos priklausančių asmenų tautybei ir kalbai. Vis dėlto 2010 m. baigęs galioti Tautinių mažumų įstatymas taip ir nebuvo atnaujintas. Praėjus penkiolikai metų, 2024 m. priimtas naujas Tautinių mažumų įstatymas, įtvirtinantis tautinės mažumos apibrėžimą, ko nebuvo jokiam kitame galiojančiame teisės akte. Tautinė mažuma apibrėžiama *kaip grupė asmenų, kurią sudaro LR piliečiai, gyvenantys Lietuvos teritorijoje, turintys ilgalaikius, tvirtus ir nuolatinius ryšius su Lietuvos Respublika, ir kuri gyventojų skaičiumi yra mažesnė nei Lietuvos Respublikos gyventojų, kuriems būdinga lietuvių tautinė tapatybė, dalis ir yra vienijama siekio išsaugoti savo tautinę tapatybę*. Iki tautinių mažumų, kaip grupės Lietuvos Respublikos piliečių, apibrėžimo, nebuvo aiškios takoskyros tarp jų ir imigrantų. Įstatymas atskirai apibrėžia istorines tautines mažumas – kaip nykstančias ir neturinčias savo istorinės tėvynės, su kuria jos atstovai galėtų tapatintis šiuo metu. Įstatymas reglamentuoja tautinių mažumų kalbų vartojimo, tautinių mažumų švietimo, kultūros ir informacijos sklaidos klausimus. Jis taip pat dar kartą patvirtina teisę tautinių mažumų atstovams laisvai ir nevaržomai, privačiai ir viešai, žodžiu ir raštu vartoti savo gimtąją kalbą, mokytis tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokyklose. Taip pat steigti visuomenės informavimo priemonės ir jas naudoti informacijai tautinės mažumos kalba skleisti, vienyti į visuomenines organizacijas, steigti politines organizacijas ir dalyvauti sprendžiant kultūrinius, socialinius, ekonominius, švietimo ir kitus klausimus. Tautinių mažumų atstovams garantuojamas atstovavimas Bendrojo ugdymo taryboje. Įstatymas įpareigoja valstybės ir savivaldybių institucijas ir įstaigas finansuoti kultūros projektus tautinių mažumų integracijai į Lietuvos visuomenę skatinti, kultūrai, tradicijoms, papročiams, kalbai ar tarpkultūriniam bendradarbiavimui puoselėti ir plėtoti.⁵

⁴ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21783/asr>

⁵ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/34b38e809d4d11ef955ff95815eb5ce5?jfwid=-ozdz67bgr>

2. TEORINĖS PRIELAIDOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ BŪKLĖS STEBĖSENAI

Šiame ataskaitos skyriuje pristatomos teorinės prielaidos, kurios pasitarnaus rengiant tautinių mažumų būklės stebėsenos metodiką.

Etniškumas gali būti traktuojamas dvejopai – per etninių grupių „**turinį**“ (kalbą, papročius, religiją, aprangą ar išvaizdą) arba kaip **tarpgrupinių santykių produktas**. Anot Frederiko Bartho, svarbiausias etniškumo aspektas – riba, kurios atskiria vieną grupę nuo kitos: „etninė riba [...] apibrėžia grupę, o ne kultūrinius dalykus, kuriuos ji apima“ (Barth 1969: 15). Todėl net kultūriškai artimos grupės gali save suvokti ir būti kitų laikomos kaip atskiros etninės grupės. Etninė tapatybė formuojasi per santykį su kitais – ji nėra izoliuota ar stabili „sala“, o kyla ir kinta per sąveiką su kitais. Tarpgrupiniai skirtumai tampa reikšmingi tuomet, kai jie **suvokiami** kaip tokie (pvz., mažai skirtingos amerikiečių ir britų anglų kalbos, ar ortodoksų ir katalikų tikėjimai gali būti patiriami kaip esminiai). Panašiai teigė ir Thomas Hylland Eriksenas (2010) etniškumą apibrėžęs kaip **socialinių santykių aspektą**. Etniškumas gali tapti pagrindu **socialinei tapatybei**, grindžiamai metaforine ar alegorine giminyse (2010: 17). Etniškumas tampa reikšmingas, kai „kultūriniai skirtumai reguliariai daro įtaką grupių narių tarpusavio sąveikai“. Jis gali reikšti ir iš priklausymo tam tikrai grupei kylančias naudas ir rūpesčius, bei įgauti ir politinį, simbolinį ar organizacinį matmenį (Eriksen 2010: 17).

Rogersas Brubakeris (2004) pasiūlė skirti **etnines grupes ir etniškumą kaip kognityvinę kategoriją**, pabrėždamas, kad etninės kategorijos veikia kaip „akiniai“, kurių pagalba žmonės interpretuoja ir orientuojasi juos supančiame socialiniame pasaulyje ir jį konstruoja. Etninės grupės formuojasi tada, kai etninės kategorijos tampa socialiai reikšmingos. Bet kategorijos ne visuomet išsikristalيزuoja į grupes. Kai kuriais atvejais mobilizacija etniniu pagrindu neįvyksta – žmonės gali neatsiliepti į kvietimą jungtis į veiklą kaip X grupės nariai. Anot Brubakerio, tokia metodologinė skirtis leidžia „problematizuoti – o ne tik spėti – etniškumo kategorijų ir etninių grupių tarpusavio santykius“, nes ji leidžia:

„tyrinėti kategorijų politiką tiek iš viršaus [top-down], tiek iš apačios [bottom-up]. Iš viršaus galime sutelkti dėmesį į tai, kaip kategorijos yra pasiūlomos, propaguojamos, primetamos, institucionalizuojamos, diskursyviai artikuliuojamos, organizaciniu požiūriu įtvirtinamos ir apskritai įtraukiamos į įvairias „valdysenos“ formas. Iš apačios galime tirti kategorijų „mikropolitiką“, būdus, kuriais kategorizuojami asmenys pritaiko, internalizuoja, paneigia, išvengia ar transformuoja jiems primestas kategorijas (Dominguez 1986). [...] galime tirti sociokognityvinius ir interakcinius procesus, kurių metu individai kategorijas naudoja, siekdami suprasti socialinį pasaulį, susietą su stereotipiniais įsitikinimais ir lūkesčiais apie kategorijų narius, į kurį yra sudėta daug emocinių asociacijų ir vertinamojo pobūdžio sprendimų, bei pasaulį, kuris yra panaudotas kaip išteklius konkrečiuose interakciniuose kontekstuose ir aktyvuotą situacijos iššūkių ar užuominų“ (Brubaker 2004: 13).

Toks metodologinis atidumas leidžia niuansuočiau analizuoti etnines grupes, matant jas kaip nebūtinai viduje homogeniškas (tarkime Lietuvos lenkų mažumos atžvilgiu egzistuoja ne viena skirtinga lenkiškumo variacija, kartais lenkais save įvardija žmonės, kurie buityje vartoja rusų k.) ar išoriškai aiškiai apibrėžtas (pvz. tie atvejai, kai žmonės priklausomai nuo konteksto yra linkę peržengti savo etninės grupės ribas, jausti priklausą kelioms skirtingoms grupėms ir t.t.).

Tačiau Craigas Calhounas (2003a; 2003b) pažymi, kad etniškumas gali būti **ne tik santykių pasekmė**, bet ir **resursas** įgalinantis praktiniam veiksmui. Būdamas „ne tik socialinių santykių

pasekmė, bet ir pats savaime praktinių veiksmų organizavimo dalis“ etniškumas gali „skatinti žmones kurti ir vertinti grupes – net jei jos nėra tobulai apibrėžtos, viduje homogeniškos ar a priori socialinės struktūros sudedamosios dalys“ (Calhoun 2003a: 567). Jis gali suteikti galią silpniesiems, tapti solidarumo šaltiniu ir įgalinti kolektyvinius veiksmus net esant nehomogeniškomis ar silpnai apibrėžtomis grupėms (Calhoun 2003b: 545).

TARPGRUPINIAI SANTYKIAI

Tarpgrupiniais santykių dinamika gali būti aiškinama keletu teorijų. **Socialinės tapatybės teorija (STT)**, suformuluota Henri Tajfelo (1981) teigia, kad dalį asmens tapatybės lemia ir jo savivertės šaltiniu tampa priklausymai kokiai nors grupei (etninei, tautinei, religinei). Save ir kitus žmones yra linkę kategorizuoti kaip „savųjų“ ir „kitų“ grupių narius. Toks skirstymas dažnai reiškia ir savo grupės idealizavimą bei kitų – diskriminaciją. Tajfelo organizuotų socialinių eksperimentų metu suformuotos nedidelės žmonių grupės, kurių nariai nepažinojo vienas kito ir neturėjo jokios ankstesnių santykių istorijos. Net ir esant nedidelėms grupėms, pasižymėjusiomis nedideliais skirtumais, jų nariai buvo linkę išpūsti savo savivertę, privilegijuoti savo grupę ir diskriminuodami kitos grupės narius. Tajfelas parodė, kad neigiamas nusistatymas, prietaringumas ir diskriminacija nereikalauja giliai įsišaknijusios neapykantos ir ilgalaikio konflikto.

Socialinio dominavimo teorija (SDT) (Sidanius et. al. 2001) teigia, kad dominuojančios grupės palaiko savo privilegijas per **institucijas ir ideologijas**. Anot šios teorijos, visuomenės struktūra sutampa su ją sudarančių grupių hierarchijomis, kuriose dominuojančios grupės išlaiko galią pavaldžioms grupėms per institucijas, ideologijas ir individualų elgesį. Plačiai paplitusios ideologijos ir kultūriniai mitai suteikia moralinį ir intelektualinį pagrindą kurios nors grupės dominavimui. Šalia tokių mitų, nelygybę įtvirtinti padeda tokie asmenybės bruožai kaip polinkis į antiegalitarizmą.

Realistinė (grupių) konflikto teorija (RKT) (Sherif et. al. 1961; Sherif 1966) akcentuoja **išteklių stoką** kaip tarpgrupinių konfliktų priežastį. Priešiškumą galima sumažinti per bendrą tikslų siekimą. Kuo labiau grupių tikslai suvokiami kaip nesuderinami, o ištekliai, dėl kurių konkuruojami yra retesni, tuo aštresnis konfliktas. Priešiškumą tarp grupių sumažina bendrų aukštesnio pobūdžio tikslų siekimas.

Kiekviena teorija pabrėžia skirtingus tarpgrupinių santykių aspektus. Socialinės tapatybės teorija – grupės svarbą asmens tapatybei. Ji paaiškina situacijas, kai grėsmė tapatybei ir grupių lyginimas veda prie išankstinio neigiamo nusistatymo net tuomet, kai grupės nekonkuruoja dėl resursų ir nesama tarpgrupinio konflikto. SDT paaiškina sistemine diskriminaciją (pvz. kai mažumos patiriamą sistemine nelygybę policijos, švietimo ir sveikatos priežiūros srityse). Jei H. Tajfelas tarpgrupinio konflikto šaltiniu laikė psichologinių grupių palyginimą, tai SDT konflikto šaltiniu yra grupių dominavimas ir jį pagrindžiančios ideologijos. Pastaroji teorija akcentuoja institucines praktikas (palaiko nelygybę grįstus hierarchinius santykius) ir kultūrinius naratyvus (pagrindžia nelygybę). RKT akcentuoja ne tiek psichologinių poreikių patenkinimo, kiek realiai egzistuojančių materialinių išteklių svarbą tarpgrupiniuose konfliktuose.

TARPGRUPINIAI ETNINIAI SANTYKIAI IR VALSTYBĖ

Kai asimetrija tarpgrupiniuose santykiuose įgyja politinį aspektą (skirtingos etninės grupės reiškia politines pretenzijas ir turi ne vienodą galią jas patenkinti) tuomet galime kalbėti apie pasidalinimą į tautinę daugumą ir tautinę mažumą. Tautinės mažumos – struktūrinė modernių visuomenių, kurios save organizuoja kaip tautinę valstybę, dalis. Ten kur yra tautinė dauguma, egzistuoja ir tautinės mažumos. Demokratinėse tautinėse valstybėse veikia konstituciniai mechanizmai, kurie garantuoja mažumų teises ir amortizuoja skirtumus tarp etnoso (dominuojančios tautinės grupės valstybėje) ir demoso (visų šalies piliečių).

Rytų Europoje mažumomis tam tikros grupės tapdavo ne dėl migracijos, bet dėl staigių valstybių sienų pokyčių. Dažnai mažumos tapdavo atskirtos nuo savo kilmės valstybių ir tėvynainių jose (pvz., vengrai Rumunijoje). Tokias grupes R. Brubakeris (2009) vadina „**atsitiktinėmis diasporomis**“. Zsuzsa Csergő (2007) teigia, kad kartais **autochtono statusas** tautinėms mažumoms padeda lengviau išsireikalauti savo teisių užtikrinimo (pvz. Lietuvos lenkams lingvistinių teisių išsireikalauti buvo lengviau nei sovietmečiu į Lietuvą imigravusiems rusakalbiams (Csergo 2007: 202-203). Tad sekant Socialinio dominavimo teorija pažymėtina, kad dominuoti gali ne tik tautinė dauguma mažumų atžvilgiu, bet ir viena mažuma kitos mažumos atžvilgiu. Todėl svarbu suprasti ne tik santykius, tarp tautinės daugumos ir mažumos, bet ir atskirų mažumų.

Brubakeris (1998) siūlo atsisakyti populiarus skirstymo į griežtas ribas tarp grupių brėžiantį etninį ir „liberalesnį“ pilietinį nacionalizmą kaip nepagrįsto, nes net ir „pilietiniu“ dalyvavimu grįstas tautiškumas atsiremia į kultūrinės normas. Vietoje to, jis **siūlo kitą - valstybės formuojamo ir jam oponuojančių nacionalizmą – skirtį**. Pasibaigus Šaltajam karui ir buvusio Sovietinio bloko šalims paskelbus nepriklausomybę, jų dominuojančių tautinių grupių elitai save suvokė kaip valstybės kūrėjus, o kuriamas valstybes kaip pirmiausia skirtas jų pačių tautai (skirtingai nuo sovietinių internacionalinių respublikų). Tačiau toks siekis neatitiko tautinių mažumų interesų, kurios mobilizavosi ir siekė tam pasipriešinti. Konflikto tarp skirtingų nacionalizmų intensyvumas priklauso nuo tokios **santykių triados**: a) kokios pozicijos dominuos atskirų grupių - tautinės daugumos, jai oponuojančios mažumos ir ją remiančios kilmės valstybės - narių tarpe/viduje; b) kaip susiklostys santykiai tarp tautinės daugumos, tautinės mažumos ir kilmės valstybės. Kiti mokslininkai vėliau šią aktorių triadą papildė ketvirtu aktoriumi – Europos sąjunga (Smith 2002).

Tačiau iš pažiūros etniniai konfliktai, įtraukiantys skirtingų etninių grupių atstovus, gali vykti dėl priežasčių, nesusijusių su etniškumu. Kai kuriose posocialistinėse šalyse, pvz. Slovakijoje ir Rumunijoje pirmuoju pokomunistinio laikotarpio dešimtmečiu vykę konfliktai buvo nulemti ne tiek nesutarimų etniniu pagrindu, kiek skirtingų tautinės daugumos ir tautinių mažumų turimų valstybės raidos vizijų: „[a]biejose šalyse per pirmąjį pokomunistinį dešimtmetį daugumos ir mažumos politinių partijų vidaus ir tarpusavio nesutarimai bei sąjungos buvo grindžiami visų pirma institucijų ir politikos pasirinkimais, susijusiais su pagrindiniais demokratinės vyriausybės klausimais“ (Csergő 2002: 26-27). Radikalesnė tautinės daugumos elito dalis siekė labiau centralizuotos tautinės valstybės ir mažumų kontrolės. Tautinės mažumos į tai atsakė siekiu išlaikyti institucinę autonomiją bent jau švietimo ir kultūros srityje. Tačiau atsirado ir nuosaikių tautinės daugumos partijų, kurios mažumų atžvilgiu laikėsi dialogu grįstos pozicijos. Abi pusės vienijo siekis plėtoti demokratinę santvarką, kurioje piliečiai turėtų plačią autonomiją tvarkyti savo reikalus taip kaip nori, bei siekį integruotis į Vakarų Europą (Csergő 2002, 27). Lietuvoje panašiai, tautiškai nuosaikesnės politinės jėgos siekė įtraukti mažumas, o radikalesnės propagavo labiau centralizuotos tautinės valstybės viziją.

Apibendrinant, galime teigti, kad etniškumas nurodo į tarpgrupinius santykius. Santykiai tarp skirtingų etninių grupių dažnai vyksta valstybės rėmuose. Kadangi valstybės ribos beveik niekuomet nesutampa su etninės grupės ribomis, moderniose tautinėse valstybėse visuomenės struktūruojasi į tautinę daugumą ir mažumas. Etniškumą traktuodami kaip tarpgrupinių santykių aspektą ir kaip kognityvinę kategoriją galime geriau suprasti kaip ir kada etniškumas yra institucionalizuojamas, instrumentalizuojamas, ginčijamas, kada etninės kategorijos veda prie etninių grupių susiformavimo ir kada jos tampa svarbiu savivokos dėmeniu. Nemažiau svarbu ir tai, kad tokia perspektyva leidžia likti atidiems ir tiems atvejams, kai visi minėti dalykai nenutinka. Toliau aptariama kaip etniškumas suprastas kaip kognityvinė kategorija ir įgalinantis solidarumo resursas pasitarnauja tautinių mažumų padėties analizei pagal šiam tyrimui aktualius pjūvius.

2.1. Tyrimo pjūviai

2.1.1. Statistiniai duomenys

Statistika – būtina modernios valstybės valdymo sąlyga. Tam, kad valstybė būtų valdoma efektyviai, svarbu surinkti informaciją apie tai, kiek ir kokių žmonių ir/ar išteklių joje yra. Tam paprastai pasitelkiami reguliariai atliekami gyventojų surašymai. Pastarieji – viena pagrindinių vietų, kur etniškumo kategorija (ne)įtraukiama į skirtingas Brubakerio minėtas „valdysenos“ formas. Kai kuriose šalyse tam tikros tautinės mažumos nepripažįstamos tautinėmis mažumomis ir surašymų metu neklausama apie gyventojų priklausymą tautinėms mažumoms. Kitose šalyse tautinės mažumos gali būti pripažįstamos, bet duomenys apie priklausymą joms nerenkami. Kartais sprendimas „nežinoti“ apie tautines mažumas gali būti motyvuotas asimiliacinių šalies politikų siekiu arba siekiu negilinti egzistuojančių etninių konfliktų. Visgi gyventojų surašymo rezultatai yra svarbūs įgyvendinant tautinių mažumų įstatymus, įskaitant švietimo teises, kalbos teises ir mažumų organizacijų finansavimą. Todėl svarbu, kad surašymai būtų atliekami profesionaliai, o mažumų bendruomenių nariai turėtų galimybę deklaruoti savo tapatybę ir būti „įskaičiuoti“. Daugelyje Rytų ir Vidurio Europos šalių surašymų metu klausama apie gyventojų priklausomybę tautinėms mažumoms ir tautinės mažumos yra pripažįstamos. Pasak Pietų Tirolio etninių grupių instituto profesoriaus dr. Paulo Videsotto, galima išskirti kelis pagrindinius gyventojų surašymo atlikimo metodus:

- pilna visų surašymo kriterijus atitinkančių šalies gyventojų apklausa nustatytu laiku. Svarbu, kad būtų apklausiami visi gyventojai;
- registrais paremtas gyventojų surašymas, paremtas duomenimis gautais iš esamų įvairių registų.
- kombinuotas metodas, kuomet duomenys išgaunami iš esamų registų ir atrankinės apklausos (sample survey) būdu.⁶
- Anot P. Videsotto, Europoje populiarėja registruose esančia informacija paremti bei kombinuoto metodo būdu atliekami surašymai. Tačiau surašymo metodas turi nemažą įtaką tautinėms mažumoms. Dažnai registrais paremti surašymai nesuteikia galimybės tautinių mažumų atstovams deklaruoti savo tautybės ir priklausymo tautinėms mažumoms grupei. Kombinuotas metodas taip pat nėra itin palankus tautinėms mažumoms, nes jame taikoma atrankinė apklausa dažnai nėra reprezentatyvi. P. Videsotto teigimu geroji surašymų praktika, kai kalbame apie tautines mažumas ir jų interesų atstovavimą, turėtų pasižymėti dvejetainio tipo duomenų rinkimu:
 - apie (mažumų) kalbų mokėjimą, įskaitant daugiakalbystę ir dvikalbystę. Tai atlieptų Europos regioninių arba mažumų kalbų chartiją (nors Lietuva jos nėra pasirašiusi), norint apsaugoti kalbas, reikia duomenų apie šių kalbų mokėjimą. Paskutinio Lietuvoje vykdyto surašymo metu jo dalyviai galėjo nurodyti dvi gimtąsias kalbas.
 - apie priklausymo (autochtoninei) mažumai jauseną. Tai atitiktų Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją. Nors kartais įvairių šalių atsakingos institucijos nuogaštaija dėl to ar dera rinkti tokią jautrią informaciją kaip asmenų priklausymas tautinėms mažumoms, visgi norint visapusiškai apsaugoti ir užtikrinti tautinių mažumų teises, tam reikia atitinkamų duomenų.

2.1.2. Tautinių mažumų diskriminacija ir diskriminacijos patyrimas

Anot socialinio psichologo Henri Tajfelo (1981), tautinių mažumų grupių formavimasis prasideda nuo socialinės kategorizacijos. Tačiau kategorijos neužtenka, kad susiformuotų socialinė grupė. Tam

⁶ P. Videsotto 2021 m. pranešimas apie surašymų tipus, jų trukumus ir privalumus mažumoms, skaitytas „Federalinės Europos tautybių sąjungos“ (FUEN) webinare „FUEN Webinar on national minorities in censuses in Europe“ Nuoroda: <https://www.youtube.com/watch?v=31OFruVWres&t=1098s>

tikri žmonių bruožai kategorizuojami, kai jie tampa socialiai reikšmingi. Etninių mažumų nariai pasižymi kokiais nors bruožais, kurie nėra palankiai matomi daugumos. Mažumų nariai suvokia šiuos savo grupės bruožus ir neigiamo daugumos požiūrio į juos pasekmes sau.

Diskriminacija – viena iš galimų buvimo tautine mažuma pasekmių. Diskriminacija – teigiamas arba neigiamas žmonių išskyrimas pagal jiems bendrą požymį. Išankstinis nusistatymas atskleidžia ką žmogus galvoja apie ir kaip suvokia kitos grupės narį. Toks nusistatymas gali vesti (nors nebūtinai) prie diskriminacijos. Pastaroji jau nurodo į elgesį vienaip ar kitaip matomo „kiti“ atžvilgiu (Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 127).

Diskriminacija gali būti tiesioginė, struktūrinė arba daugialypė. Tiesioginė diskriminacija egzistuoja tuomet, kai kokiu nors pagrindu asmeniui yra „taikomos mažiau palankios sąlygos, negu panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar būtų taikomos kitam asmeniui“ (LR lygių galimybių įstatymas). Struktūrinė diskriminacija sietina su jėgos struktūromis, kuriomis grindžiamas sistemų funkcionavimas. Įstatymai, institucinės praktikos, socialinės normos – tokiose ar panašiose struktūrose gali būti diskriminuojami arba privilegijuojami asmenys, priklausomai nuo jų padėties socialinėje hierarchijoje. Tokia netiesioginė diskriminacija pasireiškia politinėje, teisinėje, ekonominėje, švietimo, sveikatos bei teisėsaugos sistemose, grindžiančiose visuomenės funkcionavimą. Daugialypė diskriminacija sutinkama tuomet, kai tam tikros visuomenės grupės yra diskriminuojamos ne vieno, o kelių socialinių kategorijų pagrindu – pvz. tautybės ir lyties pagrindu.

Be diskriminacijos etniniu pagrindu, galima išskirti ir dar vieną jai giminingą diskriminacijos rūšį – rasizmą. „Rasizmas remiasi prielaida, jog asmenybė kažkaip susijusi su paveldimomis savybėmis, kurios sistemingai skiriasi tarp „rasių“, ir tokiu būdu rasė gali įgyti sociologinę reikšmę, net jei ji neturi „objektyvaus“ egzistavimo“ (Eriksen 2010: 6). Kitaip tariant, kaip ir etniškumo kaip kognityvinės kategorijos atveju, rasistiniai įsitikinimai, kultūrinių skirtumų aiškinimas biologija gali būti tik subjektyvus tokias pažiūras turinčių asmenų požiūris, neturintis nieko bendro su realybe. Tačiau net ir būdamas subjektyviu įsitikinimu rasizmas gali būti socialiai reikšmingu fenomenu (rasistiniai įsitikinimai gali vesti prie diskriminacinių veiksmų). Esama mokslininkų, kurie kalba ir apie neo-rasizmą kuomet tarpkultūriniai skirtumai aiškinami ne įgimtais biologiniais, o greičiau nekintančiais kultūriniais ar religiniais skirtumais (Balibar 1991), pvz. romų ar musulmonų atvejais.

Šalia diskriminacijos tipų svarbu kalbėti ir apie subjektyvų diskriminacijos suvokimą. Grupės, kurioms save priskiriame, formuoja mūsų tapatybę. Tokios grupės gali būti apibrėžiamos per daugybę socialinių kategorijų – lytį, rasę, religiją, o taip pat etniškumą. Diskriminacija grupės atžvilgiu gali būti patiriama kaip individualiai skausminga, nes kelia grėsmę individo tapatybei ir savasčiai (Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 127). Praeityje patirta diskriminacija gali turėti įtakos tam kaip interakcijos su kitų grupių nariais bus suvokiamos ateityje. Patyrusieji diskriminaciją ateityje priešiškus tarpgrupinius santykius gali būt linkę įvardinti kaip diskriminuojančius (Bombay ir kt. 2014, kaip cituojama Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 126). Tai savo ruožtu lemia ir dažniau jaučiamą diskriminaciją (Bombay ir kt. 2014, kaip cituojama Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 127). F. J. Crosby (1984, kaip cituojama Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 128) yra išskyręs individualios ir grupinės diskriminacijos neatitikimą. Žmonės gali manyti, kad jų grupė yra diskriminuojama labiau nei jie patys asmeniškai. Taip yra dėl to, kad priešiškas nuostatas priimti ir integruoti asmeniškai yra sunkiau, nei grupinių lygmeniu. Nepriklausomai nuo turimo diskriminacijos patyrimo, jis visuomet yra lydimas gėdos būti stigmatizuojamu jausmo (Whitley ir Kite, 2010, kaip cituojama Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 128). Dėl to diskriminaciją patyrusiems asmenims yra sunku kalbėti apie savo patirtis, o turima stigma sukelia daug streso.

Tautinių mažumų diskriminacijos lygis priklauso nuo to kaip stipriai asmuo tapatinasi su savo grupe: kuo tapatinimasis stipresnis tuo daugiau neigiamo elgesio mažumos nariai sulaukia iš daugumos (Wirtz ir Doosje, 2013, kaip cituojama Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 129). Tad vengiant diskriminacijos ir siekiant saugumo jausmo asmenys gali rinktis slėpti savo tautybę ir dėl jos patiriamus išgyvenimus. Kita vertus diskriminacija gali turėti ir priešingą poveikį – ji gali sustiprinti

jos narių tapatinimąsi su savo grupe ir distancijavimasis nuo daugumos (Zbarauskaitė and Čeledinaitė 2015: 130).

Grižtant į makrolygmenį svarbu atkreipti dėmesį į retesnio tyrėjų dėmesio sulaukiančią temą – tautinių mažumų diskriminaciją ekonominėje plotmėje. Nina Bandelj ir Chistoper W Gibson (2025) išnagrinėję posocialistinių rinkos ekonomikos reformų pasekmes etinei marginalizacijai postsocialistinėje Europoje, pastebėjo, kad neoliberalizmas, valstybinių įmonių privatizacija, kuri prioretizavo įmonių darbuotojus, ir kolektyvinė etninio konflikto atmintis etniškumą regiono visuomenėse darė svaria identifikacijos ir diferenciacijos kategorija. Remdamiesi „Life in Transition Survey“ duomenų analize⁷ mokslininkai priėjo išvados, kad toks etniškumo aktualizavimas turėjo įtakos ne tik posocialistinių šalių vidiniams politiniams procesams, bet ir rinkų kūrimui bei veikimui, o tai lėmė etninių mažumų ekonominę marginalizaciją. Šešiolikos Rytų Europos šalių etninių mažumų grupių, turinčios mažai galios visuomenėje (pagal Ethnic Power Relations (EPR) index (Wimmer, Cederman ir Min 2009), nariai nurodė, kad, palyginti su kitais, jaučia didesnę nepasitenkinimą savo ekonomine padėtimi. Be to, jų nepasitenkinimas ekonomine situacija 2006 m. ir 2016 m. buvo didesnis nei 1989 m. Tai rodo, kad procesai, nesusiję su vien tikta materialia ekonomine patirtimi, prisideda prie ekonominės marginalizacijos suvokimo, o kultūriniai ir simboliniai aspektai yra neatsiejama ekonominio gyvenimo dalis. Be to marginalizacijos jausmas gali paaiškinti, kodėl etninių mažumų nariai pasisako už didesnę valstybės vaidmenį užtikrinant užimtumą ir žemas kainas ir kritiškiau žiūri į rinką kaip pagrindinį ekonomikos organizavimo principą.

Subjektyvų diskriminacijos suvokimą ir jo kaitą svarbių socialinių transformacijų kontekste Lietuvos tautinių mažumų tarpe tyrė VU mokslininkai (Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015). Tyrėjai įvardija, kad Lietuvoje tautinių mažumų diskriminacija yra kiek išskirtinė. Vakarų Europoje dažniausiai diskriminaciją patiria imigrantai. Vidurio ir Rytų Europoje, faktas, kad žmonės dažnai ne savo noru ir per trumpą laiką tapo „kitataučiais“, tik apsunokino jų prisitaikymą naujose ar atsikūrusiose posocialistinėse valstybėse (Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 130). Visas gyvenimo sritis apėmusios posocialistinės transformacijos metu, valstybės politinis elitas tarpukario valstybės pavyzdžiu, Lietuvą projektavo kaip tautinę valstybę (siekię inctitucionalizuoti lietuviškąjį etniškumą). Tokioje valstybėje lietuviai, sovietmečiu buvę vienu iš daugelio formaliai lygių sovietinės respublikos tautų, tapo dominuojančia tautine grupe, o kitos – tautinėmis mažumomis. Tai turėjo padėti atitaisyti sovietmečiu lietuvių patirtą diskriminacijos. Mažumų diskriminacijos lygį nepriklausomoje šalyje lėmė tokie sociopolitiniai aspektai kaip – daugumos-mažumos santykis, valstybinė kalba, istorinė patirtis. Subjektyvus diskriminacijos patyrimas priklauso nuo anksčiau išgyventų traumų, santykio su savo grupe ir aplinka (Zbarauskaitė ir Čeledinaitė 2015: 130).

Mokslininkai pastebėjo, kad tirti žydų ir lenkų tautinių mažumų atstovai patiriamą diskriminaciją apibūdina skirtingai: vieni ją patiria asmeniškai, kiti – patiria ją asmeniškai, bet sau nepriskiria, treči sakosi patiriantys diskriminaciją ne dėl to, kad yra kitatautis, o dėl to, kad yra kitos tautybės. Diskriminacijos nepatiriantieji, sieja tai su geru valstybinės lietuvių kalbos mokėjimu, lygybe prieš įstatymus, gebėjimu išvengti situacijų, kuriose galėtų patirti diskriminaciją. Galimai dėl patirto Holokausto žydų tautybės asmenys diskriminacijos patirtis sieja su pavojumi sveikatai ar gyvybei. Tuo tarpu lenkų kilmės asmenys – su pavojumi socialinei ir materialinei gerovei. Istoriskai dažniau diskriminaciją patyrę žydų tautybės asmenys, atpažįsta daugiau diskriminacijos apraiškų ir dažniau įvardija patiriantys ją. Tačiau palygindami šias patirtis su Holokaustu, jas yra linkę mažiau sureikšminti. Jų atžvilgiu diskriminuojančiai besielgiančius asmenis tautiniu mažumų atstovai yra linkę nuvertinti, sieti tokį elgesį su nežinojimu ar psichinėmis problemomis. Lengviau diskriminaciją apibūdinti konkrečių įvykių, tiek numanomų, tiek iš tikrųjų vykstančių, kontekste. Kaip diskriminaciją tautinių mažumų atstovai linkę suvokti tokius socialinius ir politinius įvykius kaip mokyklų uždarymas, problemos dėl pilietybės, su gimtosios kalbos vartojimu susiję draudimai, neonacių eitynės ar elementarus pravardžiavimas.

⁷<https://www.ebrd.com/home/what-we-do/office-of-the-chief-economist/lits/life-in-transition-survey.html>

2.1.3. Žiniasklaida

Etniškumą suprasdami kaip kognityvinę kategoriją, galime klausti, kas įgalina šios kategorijos sklaidą? Istorškai svarbų vaidmenį modernių tautų formavimesi suvaidino žiniasklaida. Kasdien skaitomos naujienos apie nepažįstamus žmones, kurių greičiausiai niekuomet nesutiksime, savo laiku formavo ryšį su šiais nepažįstamaisiais, įtraukė juos į skaitytojo patiriamą pasaulį ir taip padėjo susiformuoti įsivaizduojamoms bendruomenėms - tautoms (Anderson 1983). Nacionaliniai laikraščiai ne tik informuoja apie svarbiausias su tauta susijusias naujienas, bet ir padeda reprodukuoti tautą kaip įsivaizduojamą bendruomenę (Billig 1995: 11). Žiniasklaida, anot Billigo, užima centrinę vietą tautinės tapatybės reprodukuojime. Nuo orų prognozių žemėlapių, sporto rubrikos pranešimų apie nacionalinių komandų pasiekimus, iki tokių frazių kaip „mūsų vyriausybė“, „šalis“, „mes“ – smulkių „priminimų“ pateikiamų kasdienių naujienų metu pagalba žiniasklaida subtiliai primena apie tautą kaip kažką natūralaus ir savaime suprantamo, net nepaminėdama jos tiesiogiai. „Žiniasklaida neturi nuolat kartoti žodžio „Britanija“. Ji gali sakyti „vyriausybė“, „ministras pirmininkas“, „čia“, „ši šalis“, ir skaitytojai šiuos žodžius supras kaip nuorodą į Britaniją“ (Billig 1995: 93).

Tačiau panašią funkciją, t. y. tautinės tapatybės palaikymo ir grupės formavimo atlieka ir tautinių mažumų žiniasklaida. Žiniasklaidos savo gimtąja kalba – svarbi strategija mažumų išlikimui užtikrinti. Taip mažumos įgyja įrankį perteikti savo požiūrį į svarbius dalykus savo gimtąja kalba. Tokia žiniasklaida padeda užtikrinti, kad kultūrinės tautinių mažumų tradicijos nebūtų sumenkintos iki folkloro lygio ir kad mažumų gimtosios kalbos vystytųsi taip, kad atlieptų šiuolaikinės visuomenės aktualijas (Riggins 1992: 3). Žiniasklaidai tenka svarbus vaidmuo apibrėžiant, saugant arba silpninat etninę (ir nacionalinę) tapatybę. Masinė žiniasklaida mažumų atžvilgiu dažnai pasižymi polinkiu ignoruoti jas arba pranešti apie su mažumomis susijusias įvairias socialines problemas (Riggins 1992: 2). Tautinėms mažumoms tokia žiniasklaida turi asimiliacinį poveikį.

Tačiau kita vertus, tautinių mažumų žiniasklaida, pati to nenorėdama taip pat gali paskatinti savo auditorijos asimiliaciją, perimant pagrindines tautinės daugumos dominuojamos visuomenės vertybes. JAV XX a. pradžios imigrantų žiniasklaida prisidėjo prie pastarųjų asimiliacijos, nes tokia žiniasklaida buvo viena pagrindinių priemonių, kurios pagalba imigrantai galėjo susipažinti su dominuojančiomis socialinėmis vertybėmis naujoje šalyje (Riggins 1992: 4). Taigi mažumų žiniasklaida jų įgalinimo prasme nėra vienpusiška. Viena vertus, mažumos narių plėtojamos savos žiniasklaidos pagalba yra plėtojamas unikalus santykinai marginalios grupės identitetas, puoselėjama daugiakultūriškumo politika. Kita vertus, tuo pat metu dėl šios žiniasklaidos mažuma gali tapti labiau integruotis į šalies gyvenimą, nes „nepasiekus visiškos politinės nepriklausomybės, aukštas asimiliacijos lygis, atrodo, yra būtina sąlyga siekiant įgalinimo. Norint kontroliuoti savo žiniasklaidą pilietinės taikos sąlygomis, reikia savanoriško išikišimo iš išorės, profesinio mokymo ir veiksmingų ryšių kanalų su valstybe ir visais gyventojais. Be to, efektyviai mažumų žiniasklaidai reikia, kad grupė jau pasižymėtų įgalinimo atributų, pavyzdžiui, aukštu išsilavinimu, statuso ir turto turėjimu“ (Riggins 1992: 17). Kitaip tariant, savo žiniasklaidos plėtojimas jau suponuoja, tam tikrą integracijos į platesnę visuomenę ir jos institucijas lygį.

Krizės – dar vienas kontekstas, kuriame problematizuojasi žiniasklaidos vartojimas tautinimų mažumų tarpe. Galime klausti ar tokios krizės kaip Rusijos karas prieš Ukrainą, kaip nors keičia tautinių mažumų vartojamos žiniasklaidos/žinių repertuarą? Anna’os Ryzhova’os, Florian’o Toepflo ir Eunike Piwoni’ės iš Passau universiteto atlikto tyrimo⁸ teigimu, dar iki antrosios Rusijos karo prieš Ukrainą karo fazės tarp Vokietijos rusų buvo susiformavę keturi naujienų vartotojų tipai, kuriuos

⁸ Eunike Piwoni (University of Passau), Florian Toepfl (University of Passau), Anna Ryzhova (University of Passau) “The emotions that (do not) come with war: How firstgeneration Russian speakers in Germany feel about Russia’s invasion of Ukraine”. Pranešimas [XI ICCEES World Congress](#), 2025 m. liepą. University College London.

minėti mokslininkai apibūdino taip: provakarietišku naujienų skaitytojais; prokremlišku naujienų skaitytojais; tiesos siekėjais, sekę įvairius informacijos šaltinius ir laikęsi nuostatos, kad tiesa slypi kažkur per vidurį; ir asmenys, kurie nesekė naujienų. Karas pakoregavo šių tipų atstovų sekamų ir vartojamų naujienų repertuarą.

Pirmieji pokyčiai buvo trumpalaikiai ir susiję su karo sukeltu šoku. Šie pokyčiai buvo panašūs į pokyčius, patirtus ankstesnių didelių krizių, pavyzdžiui, COVID-19, metu, ir pasireiškė staigiu naujienų vartojimo padidėjimu, kurį sekė nuovargis ir iki ankstesnio lygio atsistatęs, sumažėjęs arba iš vis nukirtęs naujienų vartojimo lygis. Šokui atslūgus, provakarietišku naujienų skaitytojais tapo poliarizuoti, nusisuko nuo vakarietiškos ir ukrainietiškos žiniasklaidos ir ėmė sekti Rusijos opozicijos naujienas. Prokremlišku naujienų sekėjų tarpe rusiškos propagandos vartojimas tik dar labiau sustiprėjo, o jie patys dar labiau radikalizavosi.

Didžiausius pokyčius tyrėjai pastebėjo tarp anksčiau apolitiškais buvusių naujienų vartotojų, kurių dalis po karo ėmė labiau sekti politines naujienas bei vartoti didesnę skaičių žiniasklaidos priemonių, bei tarp asmenų, anksčiau vartojusių tiek Kremliaus kontroliuojamą tiek Vokietijos žiniasklaidą, tam, kad galėtų jas palyginti ir pasidaryti savo išvadas. Tokių tiesos ieškotojų tarpe atsirado tendencija atsitraukti nuo naujienų srauto, motyvuojant, kad visos pusės meluoja. Tačiau jų tarpe liko noras ieškoti tiesos, tačiau ne žiniasklaidoje, o aukštesniame lygmenyje, pvz. Wikipedijoje ar klausantis laidų su įvairiais analitikais ir ekspertais. Tiesos ieškotojai manė, kad tiesa paaikšės tik karui pasibaigus.

Taigi asmenys su nusistovėjusiu naujienų repertuaru, buvo mažiausiai linę į pokyčius. Tiesa, net tarp provakarietiškos medijos vartotojų sustiprėjo nepasitikėjimas šia žiniasklaida. Autorių atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad, nors trumpalaikiai pokyčiai buvo vienodi įvairių tipų auditorijose, skirtingų tipų stabilesni, ilgalaikiai pokyčiai koreliavo su ankstesnėmis naujienų vartojimo tendencijomis. Tiesa, tyrėjai pastebėjo, ne tik pasikeitusius žiniasklaidos repertuarus, bet ir išaugusį susidomėjimą naujomis žiniasklaidos priemonėmis: daug žmonių informacijos apie karą pradėjo ieškoti Telegram kanaluose.

2.1.4. Kvalifikacija, kritinis mąstymas, lyderystė

Žemiau pateikiama Stanfordo filosofijos enciklopedijos (Stanford Encyclopedia of Philosophy) esančio įrašo „Demokratija“ skirsnio 4.2.5 „Demokratinio darbo pasidalijimas“⁹ (4.2.5 The Division of Democratic Labor) santrauka, papildyta kita aktualia teorine literatūra.

Taigi tautinių mažumų žiniasklaida ir padeda išlaikyti tautinį identitetą ir netiesiogiai prisideda prie mažumų asimiliacijos. Tačiau ji taip pat svarbi ir tuo, kad užtikrina, jog tautinių mažumų kilmės piliečiai turės prieigą prie minimalios informacijos, kurios reikia norint visavertiškai dalyvauti viešajame šalies gyvenime.

Viešųjų reikalų svarstymas bet kokioje didelio masto demokratijoje vyks sudėtingoje ir diferencijuotoje „svarstymo sistemoje“. Ši sistema susideda iš įvairių institucijų, asociacijų ir vietų, kuriose varžosi skirtingi interesai – sistemos dalių, kuriose atliekamas politinis darbas (Mansbridge et. al. 2012, kaip referuojama enciklopedijoje). Be to, sudėtingos demokratijos svarstymų sistemai bus būdingas demokratinio darbo pasidalijimas, kai skirtingos sistemos dalys įneša skirtingą indėlį į bendrą sistemą.

Koks yra tinkamas piliečio vaidmuo demokratiname darbo pasidalijime? Ką „kvalifikuotas“ pilietis turėtų žinoti, kad galėtų atlikti savo vaidmenį demokratiname procese? Esama požiūrio, kad piliečiai turėtų galvoti apie tai, kokių tikslų visuomenė turėtų siekti, o klausimą, kaip tų tikslų pasiekti, paliktų

⁹ Christiano, Tom and Sameer Bajaj, "Democracy", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy** (Summer 2024 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/democracy/>>.

spręsti ekspertams (Christiano 1996, 5 skyrius, kaip minima enciklopedijoje), kadangi tikslų pasirinkimui ekspertinės žinios nėra tokios esminės, kaip teisėkūroje ar viešosios politikos formavimo procesuose. Piliečiai paprastai geba suprasti ir puoselėti vertybes bei savo interesus. Ir jei vieni piliečiai parenka tikslus, o kiti - sąžiningai siekia priemonių tiems tikslams pasiekti, tuomet būdami visuomenės vairuotojo vietoje eiliniai piliečiai gali atlikti savo vaidmenį demokratijoje kaip lygūs su kitais visuomenės nariais.

Be abejo tam, kad žinotų, už ką balsuoti, jie turi žinoti, kas iš politikų atliepia tikslus, kuriuos piliečiai jiems iškelia. Tačiau tam, kad tai žinotų, jiems reikia būti bent minimaliai informuotiems. Kaip tuomet tai gali būti suderinama su lygybės idėja?

Žmonės naudoja „kognityvinius sutrumpinimus“, kad sutaupyti laiko informacijai apie pasaulį, kuriame gyvena, gauti (Lupia ir McCubbins 1998, kaip minima enciklopedijoje). Toks „trumpinimas“ yra įprastas ir būtinas visame ekonominiame ir politiniame gyvenime. Mažumų nariams, kuriems svarbi jų etninė tapatybė, etniškumas gali pasitarnauti kaip toks kognityvinis sutrumpinimas. Politiniame gyvenime ne be priežasties tarp valdžios ir piliečių esama įvairių tarpinių institucijų (Downs 1957: 221-229, kaip cituojama enciklopedijoje). Piliečiai taupo laiką naudodamiesi tokiomis institucijomis, kaip spauda, įskaitanti ir mažumų spaudą, profsąjungos, interesų grupių asociacijos, politinės partijos ir nuomonių lyderiai, kad gautų informacijos apie politiką. Jie taip pat pasikliauja bendravimu darbo vietoje bei pokalbiais su draugais ir šeimomis. Politinės partijos gali įvairiais būdais susieti eilinius piliečius su ekspertinėmis žiniomis, nes kiekvienoje iš jų yra darbo pasidalijimas, kuris atspindi darbo pasidalijimą valstybėje. Partijose dirbantys ekspertai turi paskatų savo ekspertinę patirtį padaryti suprantamą kitiems nariams (Christiano 2012, kaip minima enciklopedijoje). Tačiau politinės partijos gali reprezentuoti ne tik skirtingas interesų grupes, bet ir tapatybes, įskaitant ir tautinių mažumų grupių.

Demokratinėje visuomenėje žmonės yra priklausomi nuo socialinių tinklų ir kitais būdais. Žmonės gauna „nemokamą“ informaciją (kurios sąmoningai neieško) apie politiką ir įstatymus mokykloje, darbe, diskusijose su draugais, kolegomis ir šeimos nariais ir per žiniasklaidą. Šios informacijos pagrindu žmonės gali ieškoti daugiau informacijos rūpima tema.

Institucijos gali turėti įtakos tokios nemokamos informacijos srautui ir pasiekiamumui. Švietimo institucijos gali padėti paskirstyti išsilavinimą daugiau ar mažiau egalitariniu būdu. Darbo aplinka gali lemti kiek laisvos informacijos apie politiką ir teisę žmonės pasiekia. Žmonės, dirbantys su nemažu kiekiu galios asocijuojamus darbus, pavyzdžiui, teisininkai, verslininkai, valdžios pareigūnai, gaus labai aukštos kokybės nemokamą informaciją, kadangi jiems reikia išmanyti teisę ir politiką, kad galėtų tinkamai atlikti savo darbą. Palyginimui aukštos kvalifikacijos nereikalaujančius darbus dirbantys ar į profsąjungas neįsijungę darbuotojai, darbovietėje gaus daug mažiau nemokamos informacijos apie politiką ar viešuosius reikalus. Taigi nuo ekonominio darbo pasidalijimo, darbuotojų organizavimosi darbe ir jas atstovaujančių organizacijų aktyvumo priklauso informacinės nelygybės mastas.

Taigi tam, kad tautinių mažumų kilmės piliečiai viešajame šalies gyvenime galėtų dalyvauti lygiai su kitais pagrindais (kaip eiliniai piliečiai ar kaip besiformuojantys lyderiai), svarbu kad kasdieniame gyvenime, jie galėtų gauti „nemokamos informacijos“. O tam savo ruožtu reikia, kad tinkamai veiktų įvairios institucijos (švietimo, žiniasklaidos, politinės ir visuomeninės), kad tautinės mažumos turėtų savo institucijas, ir kad tautinių mažumų nariai galėtų vienodais pagrindais dalyvauti ekonominiame ir socialiniame gyvenime. Tautinės mažumos kaip ir tautinės daugumos nariai geba suprasti ir puoselėti demokratines vertybes, formuoti viešojo gyvenimo tikslus, ir šia prasme nesiskiria nuo tautinės daugumos narių. Kaip ir tautinės daugumos nariams, jiems nebūtina turėti ypatingų ekspertinių žinių, kad galėtų formuluoti vertybinius politinius tikslus. Tačiau ir daugumos ir mažumos narių atveju, kritinis vertinimas nevyksta vakuume. Priešingai kritinio vertinimo gebėjimai sietini su lygiomis galimybėmis visuomenėje ir to pasėkoje gaunama informacija, kuri įgalina lygiais pagrindais dalyvauti demokratiname darbo pasidalinime.

Taigi tautinių mažumų diskriminacijos priešingybė būtų solidarumas. Kai jo neturime galime turėti vien tik daugiakultūriškai orientuotos rinkos įtrauktį, o ne pilietiškumo projektą (Kymlicka 2015). Daugiakultūriškumas gali nebūtinai skirtas mažumų socialinei ir politinei marginalizacijai, atsiradusiai dėl privilegijuoto tautiškumo, ištaisyti. Jis gali pasireikšti ir kaip siekis sudaryti sąlygas mažumoms savo kultūrinius skiriamuosius ženklus naudoti kaip įtraukimo į rinką šaltinį, tiesiogiai parduodant kultūrinius produktus (drabužius, muziką, maistą ir pan.) arba netiesiogiai išnaudojant (tarptautinius) etninius tinklus kaip socialinio kapitalo šaltinius. Jis taip pat gali būti pasitelktas kaip ideologija įtikinti tautinę daugumą jaustis patogiai ir kompetentingai bendraujant su mažumomis ar darbių pageidaujama migranta darbe vietoje ir rinkoje. Tokia daugiakultūriškumo versija - etniškumas, mobilumas ir tarpkultūrinė kompetencija kaip rinkoje vertingas kapitalas be atidumo nepalankiai kai kurių tautinių/etninių grupių padėčiai – devintajame dešimtmetyje ir dešimtojo dešimtmečio pradžioje kai kuriose Vakarų visuomenėse užgožė ankstesnę labiau emancipacinę daugiakultūriškumo viziją (Kymlicka 2015). Žinoma nesant solidarumo galima neliberalios asimiliacijos variantas, kuriame dera ekonominis liberalizmas ir kultūrinis konservatizmas.

Tačiau solidarumas – centrinė šiuolaikinių visuomenių kultūrinio, institucinio, ir sąveika grįsto gyvenimo dimensija. Be solidarumo neįmanomas socialinis teisingumas – „piliečius turi būti motyvuojami solidarumo, o ne vien tik buvimo įstatymiškai įtrauktis“ (Calhoun 2002: 153).

2.1.5. Tautinių mažumų politikos vertinimas ir svarba

Anot Henri Tajfelo, svarbiau už tautinės mažumos apibrėžimą yra klausimas, kokį psichologinį efektą sukelia priklausymas/buvimas priskirtu tautinei mažumai pagal „objektyvius“ ekonominius, socialinius ar kultūrinius veiksnius ir kaip šie jausmai veikia socialinę tautinėms mažumoms priklausančių asmenų elgesį? Ar jie jaučiasi besitapatinantys su savo grupe, ar siekia izoliuotis, integruotis ar asimiliuotis (Tajfel 1981: 309). Tam svarbu užtikrinti tautinių mažumų padėties ilgalaikį monitoringą.

3. LIETUVOJE IR UŽSIENYJE ATLIKTŲ TYRIMŲ APIE TAUTINES IR ISTORINES TAUTINES MAŽUMAS APŽVALGA

Šiame ataskaitos skyriuje pateikta atliktų tyrimų apie tautines mažumas ir istorines tautines mažumas Lietuvoje apžvalga. Parengtoje tyrimų apžvalgoje pristatyti **svarbiausi 2015-2025 metais atlikti Lietuvos tautinių mažumų būklės tyrimai**, su šiais tyrimais susijusios publikacijos. Tyrimų apžvalgai ataskaitos tašku pasirinkti 2015 metai, atsižvelgiant į tai, kad išsami, 2010-2015 metų laikotarpį apimanti tyrimų apžvalga Lietuvos socialinių mokslų centro tyrėjų komandos buvo atlikta 2015 metais įgyvendinant Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos inicijuotą „*Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimą*“¹⁰.

Atrenkant nurodytais metais atliktus tyrimus, **atsižvelgta į mokslškumo kriterijus** (tyrimą atlikusi institucija/tyrėjai; tyrimo duomenų patikimumo lygis; tyrimo duomenų pristatymas mokslo bendruomenėje).

Į apžvalgą įtraukti mokslinių žurnalų straipsniai, monografijos, mokslo studijos ir kitos mokslinės knygos, disertacijos, tyrimų ataskaitos, konferencijų/tyrimo pristatymo medžiaga.

Taip pat apžvelgiant atliktus tyrimus, **atsižvelgta į tyrimuose analizuojamų problemų/aspektų aktualumą Tautinių mažumų departamento užsakytos paslaugos „Tautinių mažumų būklės stebėsenos metodikos sukūrimas“ tikslui** (parengti metodiką, kurioje būtų numatytas vertinimas tokiais pjūviais: tautinių mažumų atstovų socialinės-demografinės charakteristikos; (ne)diskriminacinės patirtys; žiniasklaidos vartojimas ir vertinimas; kvalifikaciniai, lyderystės gebėjimai, kritinio mąstymo ir pilietiškumo kompetencijos); tautinių mažumų atstovų nuomonė apie valstybės ir savivaldybių institucijų, taip pat nevyriausybinių organizacijų vykdomas veiklas, skirtas tautinių mažumų atstovų įtraukties į visuomeninį gyvenimą didinimui).

Tyrimų apžvalga suskirstyta į dvi pagrindines dalis:

a) Tyrimų apie tautines mažumas Lietuvoje apžvalga, kurioje apžvelgiamos anglų ir lietuvių kalba parengtos publikacijos, skirtos tautinių mažumų būklei pristatyti, **koncentruojantis dažniausiai į tokias tautinių mažumas kaip rusai, lenkai, baltarusiai**. Šioje dalyje apžvelgti darbai suskirstyti pagal temas/aspektus, kurie atspindi numatytos parengti tautinių mažumų būklės stebėsenos metodikos pjūvius. Atkreiptinas dėmesys, kad šiame ataskaitos skyriuje nėra atskirai išskirta tema, susijusi su tautinių mažumų atstovų nuomone apie valstybės ir savivaldybių institucijų, taip pat nevyriausybinių organizacijų vykdomas veiklas, skirtas tautinių mažumų atstovų įtraukties į visuomeninį gyvenimą didinimui. Atliekant 2015-2025 metais publikuotų darbų apžvalgą, nepavyko rasti darbų, kurie koncentruotųsi išskirtinai į minėtą techninėje specifikacijoje išskirtą pjūvį. Taip pat pažymėtina, kad dalis publikuotų darbų apima kelis numatytoje parengti metodikoje išskirtus pjūvius, todėl šie darbai bus apžvelgti atskirame ataskaitos 2.1 dalies punkte „2.1.5. Tyrimai, apimantys kelis techninėje specifikacijoje išskirtus pjūvius“.

b) Tyrimų apie istorines tautines mažumas Lietuvoje apžvalga, **koncentruojantis į Lietuvos karaimus, totorius ir romus**. Istorinių tautinių mažumų tyrimų temų ribotumas lemia tai, kad šioje dalyje apžvelgti tyrimai nėra skirstomi pagal pjūvius.

¹⁰ Su tautinių mažumų tyrimų apžvalga, atlikta įgyvendinant minėtą 2015 metų tyrimą, galima susipažinti Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės internetinėje svetainėje. [žiūrėta 2025 m. birželio 30 d.]. Prieiga per internetą: https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/3_%20Tyrim%C5%B3%20apie%20tautines%20grupes%20AP%C5%B4DVALGA.pdf.

Pristatant Lietuvos ir užsienio leidiniuose publikuotus darbus, pateikiamas kiekvieno apžvelgiamo darbo bibliografinis aprašas, trumpa santrauka su pagrindinėmis darbo autoriaus(ės) išvalgomis.

Tyrimų apie tautines mažumas ir istorines tautines mažumas Lietuvoje apžvalga yra svarbi **ne tik tautinių mažumų būklės esamos situacijos įvertinimui**, bet ir kitame etape numatytame **tautinių mažumų būklės stebėsenos periodinio vertinimo rodiklių ir kriterijų konstravimui**.

3.1. Tyrimų apie tautines mažumas Lietuvoje apžvalga

3.1.1. Tautinių mažumų atstovų socialinės-demografinės charakteristikos

- Frėjutė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., & Šliavaitė, K. (2016). [Etninių mažumų grupės Lietuvoje: demografinė kaita ir socialinės padėties aspektai](#). *Lietuvos gyventojų grupių socialinė kaita*, 85-108.

Straipsnyje, remiantis statistikos šaltiniais, teisiniais aktais ir mokslinių tyrimų išvalgomis, apžvelgiami etninių mažumų grupių demografinės ir socialinės padėties aspektai bei vyriausybės įgyvendinamos etninės politikos kryptys. Gyventojų surašymo, statistikos bei įvairių tyrimų duomenys atskleidė, kad etninės mažumos susiduria su tomis pačiomis demografinėmis problemomis kai ir lietuviai. Taip pat straipsnio autoriai atkreipė dėmesį, kad etniškumas (gimtoji kalba, tapatinimasis su savo etnine grupe etc.) vis dar išlieka svarbiu etninių grupių tapatumo elementu, tačiau pabrėžtina, kad **etninių mažumų grupių tapatumui labai svarbūs yra ir socialiniai tapatumo elementai (socialinė padėtis, profesija, amžiaus grupė, lytis)**.

- Žibas, K., & Petrušauskaitė, V. (2016). [Gyventojų etninių struktūrų sociodemografinės ir regioninės diferenciacijos](#). In *Lietuvos demografinė kaita: ką atskleidžia gyventojų surašymai* (pp. 108-134). Versus aureus.

Šiame darbe autoriai, naudodami 2001 ir 2011 m. visuotinių Lietuvos gyventojų ir būstų surašymų duomenis ir pasitelkdami skirtingas prieigas, analizuoja bendrąsias Lietuvos gyventojų etninės struktūros socialines ir demografines charakteristikas (lytį, amžių ir teritorinius pasiskirstymus Lietuvoje, lyginant 2001 ir 2011 m. gyventojų surašymų duomenis). Taip pat autoriai detaliau analizuoja Vilniaus gyventojų etninę sudėtį. Tyrimo duomenys atskleidė, kaip kinta tautinė Lietuvos gyventojų sudėtis intensyvaus depopuliacijos proceso kontekste. Tyrimo autoriai, remdamiesi Gyventojų surašymo duomenimis, padarė išvadą, kad, **besikeičiant Lietuvos visuomenės etninei sudėčiai, tautinių mažumų sociodemografinės charakteristikos kinta greičiau negu daugumos gyventojų**. Kita svarbi autorių išvada yra ta, kad **Lietuvoje formuojasi vis daugiau nedidelių etninių grupių**, o tai rodo nedidelę, bet stabilią tarptautinės imigracijos įtaką Lietuvos etninės struktūros kaitai.

- Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidiniai, **skirti pristatyti Lietuvoje gyvenančias tautines bendruomenes**.
 - ✓ Tautinių mažumų departamentas. (2018). [Tautinės bendruomenės Lietuvoje](#). Vilnius: „Baltijos kopija“. P. 80.

Šiame leidinyje pristatoma aktualiausia glausta informacija apie Lietuvoje gyvenančias tautines bendruomenes (armėnų, azerbaidžaniečių, baltarusių, estų, graikų, gruzinų, karaimų, kazachų, latvių, lenkų, moldavų ir rumunų, romų, rusų, totorių, ukrainiečių, uzbekų, vengrų, vokiečių, žydų tautinė bendruomenės, Lietuvos čekėnai, Lietuvos libaniečiai), jų kultūrinė ir švietėjiška veikla bei oficialūs

šalies statistiniai rodikliai. Taip pat pristatomos pagrindinės tautinių mažumų interesams atstovaujančios valstybės institucijos.

- ✓ Tautinių mažumų departamentas. (2019). [Lietuvos rusai: faktai, skaičiai, veikla](#). Vilnius: „Baltijos kopija“. P. 28.
- ✓ Tautinių mažumų departamentas. (2018). [Poles in Lithuania: facts, numbers, activities](#). P. 15.
- Frėjutė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., Stumbrys, D. 2023. 5 skyrius. [Tautinė sudėtis ir jos kaita](#). *Lietuvos gyventojų demografinių struktūrų ir procesų kaita*. LSMC Sociologijos institutas, 2023, p. 119-144.

Šioje publikacijoje, remiantis 2021 m. ir ankstesnių surašymų duomenimis, analizuojama Lietuvos gyventojų socialinė ir demografinė struktūra pagal tautybę. Pateikiami naujaisi duomenys apie etninių grupių pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą, kalbų mokėjimą, išsilavinimą ir ekonominį aktyvumą. Autoriai atkreipia dėmesį, kad nuo 2011 iki 2021 m. tautinių mažumų dalis Lietuvos gyventojų struktūroje šiek tiek sumažėjo, tačiau pokyčiai nebuvo žymūs. **Pagrindinių tautybių – lenkų, rusų, baltarusių ir ukrainiečių – proporcijos išliko beveik nepakitusios. Visgi dėl 2022 m. prasidėjusio karo Ukrainoje šalyje daugėja ukrainiečių ir baltarusių, o tai artimiausiu metu paveiks Lietuvos demografinę struktūrą.**

- Jevsejevienė, J., Survutaitė, D., Šetkus, B., & Zablackė, R. (2022). [Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė](#). 2021.

Nacionalinės švietimo agentūros leidinio 1 – 5 skyriuose pateikiama tautinių mažumų ikimokyklinio, priešmokyklinio, bendrojo ugdymo, neformaliojo vaikų švietimo būklės Lietuvoje apžvalga. Pagrindinis duomenų šaltinis – Švietimo valdymo informacinė sistema.

6 leidinio skyriuje apžvelgiami tautinėms mažumoms priklausančių mokinių ugdymo rezultatai, mokymosi tęsimas ir nutraukimas, tad šis minėto leidinio skyrius gali būti priskirtas ir prie pjūvio „tautinių mažumų atstovų kvalifikaciniai gebėjimai“. Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė atskleidė, kad: a) Tautinių mažumų kalbomis (**lenkų, rusų) besimokančių mokinių PUPP lietuvių kalbos ir literatūros rezultatų vidurkiai – maždaug 1 balu žemesni nei besimokančiųjų lietuvių kalba;** b) Nuo 2018 m. iki 2021 m. **tiek PUPP, tiek VBE rezultatai tautinių mažumų mokyklose gerėjo.** Rusų ir lenkų kalbomis besimokančių mokinių PUPP matematikos, besimokiusių lenkų kalba – lietuvių kalbos ir literatūros rezultatų vidurkiai pakilo 0,6–1,2 balo. Tris ir daugiau VBE išlaikiusių rusų kalba besimokančių mokinių padaugėjo 11 proc. punktų; c) Tautinių mažumų, kaip ir visų šalies mokinių pasiekimams būdinga tendencija, kad **kaimiškose vietovėse esančių mokyklų mokinių pasiekimai yra žemesni nei miesto vietovėse esančių mokyklų;** d) Mokymosi pasiekimus nepalankiai veikia tokia padėtis, kai nesutampa mokinio šeimoje dažniausiai vartojama ir mokymosi kalba; e) 2020 m., **įgiję pagrindinį išsilavinimą, toliau pagal formaliojo švietimo programas mokėsi 98 proc. mokinių:** beveik 90 proc. – bendrojo ugdymo mokyklose, apie 10 proc. – profesinio mokymo įstaigose; f) 2020 m., **įgiję vidurinį išsilavinimą, mokslus tęsė 64–66 proc. rusų ir lenkų kalbomis besimokiusių mokinių, o besimokančiųjų lietuvių kalba – 70 proc.** Šalies aukštosiose mokyklose mokymąsi tęsė šiek tiek daugiau nei 50 proc. besimokiusių lenkų ir rusų kalbomis ir 60 proc. besimokiusių lietuvių kalba.

3.1.2. Tautinių mažumų atstovų (ne)diskriminacinės patirtys

Tautinių mažumų atstovų diskriminacijos suvokimas ir patirtys, kaip vienas iš tyrimo aspektų, nagrinėtos jau minėtame 2015 m. Kultūros ministerijos inicijuotame ir Lietuvos socialinių mokslų centro Etninių tyrimų skyriaus tyrėjų komandos įgyvendintame tyrime „**Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimas**“ (vykdytojos: Vita Petrušauskaitė, Kristina Šliavaitė, Monika Frėjutė-Rakauskienė).

- Petrušauskaitė, V., Šliavaitė, K., Frėjutė-Rakauskienė, M. (2015). [Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimo ir rezultatų analizės ataskaita](#).

2015 metais atlikta tautinių mažumų atstovų apklausa atskleidė, kad tautinėms mažumoms priklausantys asmenys skirtingai suvokia ir reaguoja į diskriminaciją. Nors tik 23% respondentų manė, kad tautinė diskriminacija Lietuvoje yra paplitusi, net 31% respondentų teigė, jog nelietuvių galimybės gauti darbą ar kilti karjeroje yra mažesnės nei lietuvių. Per pastaruosius 12 mėn. diskriminaciją dėl tautybės teigė patyrę 12,5% respondentų (rusų grupėje – 13,6%, lenkų – 12,9%). Diskriminacija, anot tyrimo dalyvių, dažniausiai pasireiškė darbe (7%), valstybinėse įstaigose (6%) ir viešojoje erdvėje (apie 5%).

Atlikus išsamią tyrimų/publikacijų tautinių mažumų Lietuvoje tematika apžvalgą, pastebėta, kad **tautinių mažumų atstovų (ne)diskriminacinės patirtys dažniausiai tyrimuose yra atskleidžiamos platesniame kontekste arba analizuojant atskiras gyvenimo sritis, pavyzdžiui, švietimo politiką, integraciją į darbo rinką, socialinio teisingumo patirtis, žmogaus teises, visuomenės nuostatas, lygias galimybes ir kt.** Toliau yra pateikiamas publikacijų, vienu ar kitu aspektu paliejančių ir tautinių mažumų atstovų (ne)diskriminacines patirtis, sąrašas:

- Jędrysiak, M. (2018). [Regulations regarding the spelling of national minorities' names in the documents and the protection of the state language in latvia and lithuania](#). *Polish Political Science Review/Polski Przegląd Politologiczny*, 5(1).
- Frėjutė-Rakauskienė, M., Klumbytė, N., Marcinkevičius, A., & Šliavaitė, K. (2018). [Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai](#). Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Naudžiūnienė, A. (2019). Tautinės mažumos Lietuvos istorijos mokykliniame naratyve 1918-2018 m. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.
- Šliavaitė, K. (2019). [Kalba, tautinis tapatumas ir lygios galimybės švietime: mokyklų lietuvių, lenkų ir rusų mokomosiomis kalbomis bendruomenių požiūriai](#). *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 10(2), 31-58.
- Dambrauskas, K. (2020). [Neoliberalios valdysenos įtaka Lietuvos tautinių mažumų švietimo politikai socialinės politikos kontekste](#). *Lietuvos socialinė raida: Socialinių ir etninių mažumų grupių įtrauktis Lietuvoje*, 28-45.
- Frėjutė-Rakauskienė, M. (2020). [Etninių mažumų ir pabėgėlių vaizdavimo tendencijos Lietuvos žiniasklaidoje 2005–2017 metais](#). *Lietuvos socialinė raida, Socialinių ir etninių mažumų grupių įtrauktis Lietuvoje*, 46-64.
- [Žiniasklaidos stebėsenos rezultatai 2022](#). (2022). Media4Change.
- Petrošius, A., Kairienė, V. [Žiniasklaidos naratyvų apie baltarusių, rusų ir ukrainiečių tautybės asmenis 2021 - 2022 m. tyrimas](#).
- Blažytė, G. (2022). [Visuomenės nuostatos etninių ir religinių grupių atžvilgiu: 2022 m.](#) Lietuvos socialinių mokslų centras, Diversity Development Group.

- Avin Ileri, A., Trunov, V. (2025). [Visuomenės nuostatų mažumų bei migrantų atžvilgiu Lietuvoje tyrimas](#). LSMC Sociologijos institutas, Diversity Development Group.

3.1.3. Tautinių mažumų žiniasklaidos vartojimas ir vertinimas

- Tautinių mažumų departamentas ir Klaipėdos universiteto Socialinių pokyčių studijų centro tyrimo ataskaita. (2016). [Tautinės bendrijos, žiniasklaidos priemonės ir pasitikėjimas](#).

Šioje ataskaitoje aprašomas tyrimas, kurio metu buvo **atlikta tautinių bendrijų apklausa (tyrimo imtis – 812 asmenų), siekiant išsiaiškinti tautinių bendrijų dažniausiai naudojamas žiniasklaidos priemonės ir pasitikėjimą jomis, ypač nušviečiant jų padėtį Lietuvoje**. Tyrimo pagrindinės išvados: a) Lietuvos žiniasklaidos priemonėmis skirtingu dažnumu naudojasi apie 92 proc. visų respondentų; b) rusiški informaciniai kanalai (TV, radijo stotys, internetiniai portalai) yra populiarūs ne tik tarp Lietuvoje gyvenančių rusų, bet ir tarp kitų tautinių bendrijų atstovų; c) populiariausias informacijos šaltinis yra televizija, ypač Rusijos televizijos kanalai; d) kasdien įvairius Rusijos TV kanalus žiūri apie 41,2 proc. skirtingų tautinių bendrijų atstovų, kai Lietuvos televizijos programų vartotojų dalis yra tik 25,7 proc.; e) Lietuvos žiniasklaida, nušviečiant tautinės grupės situaciją Lietuvoje, pasitiki tik 50,3 proc. respondentų, o nepasitiki – 28,7 proc. Labiausiai lietuviška žiniasklaida pasitiki ukrainiečiai, mažiausiai – lenkai.

- Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. (2017). [Žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo lygio nustatymo tyrimas](#). SPINTER tyrimai, EKT.

Šioje ataskaitoje aprašomo tyrimo tikslas – atlikti reprezentatyvų Lietuvos gyventojų tyrimą, siekiant nustatyti ir įvertinti gyventojų **gebėjimą naudotis žiniasklaidos priemonėmis, jų gebėjimą kritiškai vertinti žiniasklaidos priemonėse pateiktą informaciją, jų komunikacijos gebėjimus bei iširti kaip gyventojai patys vertina žiniasklaidos priemones**. Tyrime išskirtos dvi tikslinės grupės – reprezentatyvi nuolatinių Lietuvos gyventojų grupė ir pagrindinių Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų (**rusų ir lenkų**) grupė. 2017 metais atliktas tyrimas atskleidė, kad: a) Lietuvos tautinių mažumų atstovai (ypač rusai) **dažniau nurodė kasdien ar beveik kasdien skaitantys spausdintą laikraštį ar žurnalą bei knygą**. Rusai taip pat dažniau klausosi radijo. Lenkai – naudojami internetu mobiliajame telefone ar kituose prietaisuose; b) Lietuvos tautinių mažumų atstovai (tiek rusai, tiek lenkai) **mažesnę svarbą teikia tinklaraščiams, blogams**; c) Žiniasklaidą lenkų kalba dažniau renkasi lenkai, tuo tarpu žiniasklaidą rusų kalba renkasi tiek rusai, tiek lenkai; d) Lietuvos tautinių mažumų atstovai apskritai kiek **skeptiškiau vertina (mažiau pasitiki) visus informacijos kanalus** (laikraštį, televiziją, radiją, interneto naujienų portalus); e) Lietuvos tautinių mažumų atstovai (ypač rusai) **reikšmingai dažniau pastebi skirtingai pateikiamus tos pačios informacijos faktus tarp skirtingų televizijos kanalų, interneto puslapių ir laikraščių**; f) Lietuvos tautinių mažumų atstovai **dažniau nei apskritai šalies gyventojai įtaria pastebėję užsakytus straipsnius, bandymus skleisti propagandą ir kurstyti tautinę nesantaiką bei „netikras naujienas“**; g) **Lenkai** labiau linkę nesutikti su teiginiu, kad Lietuvos žiniasklaida siekia įbauginti visuomenę. Priešingai – jie labiau pritaria, kad Lietuvos žiniasklaida siekia informuoti visuomenę apie vykstančius įvykius. Rusai labiau linkę manyti, kad Lietuvos žiniasklaida siekia daryti įtaką gyventojų nuomonei.

- Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. (2021). [Žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo lygio pokyčio tyrimas](#). Rinkos tyrimų centras.

Šioje ataskaitoje aprašomo tyrimo tikslas – atlikti reprezentatyvų Lietuvos gyventojų tyrimą, siekiant nustatyti ir įvertinti gyventojų **gebėjimą naudotis žiniasklaidos priemonėmis, jų gebėjimą**

kritiškai vertinti žiniasklaidos priemonėse pateiktą informaciją, jų komunikacijos gebėjimus bei ištirti kaip gyventojai patys vertina žiniasklaidos priemones, taip pat nustatyti nuo 2017 m. įvykusius pokyčius. Tyrime išskirtos dvi tikslinės grupės – reprezentatyvi nuolatinių Lietuvos gyventojų grupė ir pagrindinių Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų (**rusų ir lenkų**) grupė. 2021 metais atlikta apklausa atskleidė, kad: a) Palyginti su 2017 m. **radijo klausymas tarp lenkų tautybės respondentų išaugo**, o rusų tautybės klausytojų dalis padidėjo tarp tų, kurie klausosi radijo, tačiau tai daro ne kasdien; b) Palyginti su visos šalies gyventojų nuostatomis Lietuvos tautinių mažumų atstovai informacijos šaltinius vertina panašiai: **svarbiausiu informacijos šaltiniu laiko internetą, o mažiausiai svarbos teikia laikraščiams ir žurnalams.** Palyginti su 2017 m. tyrimu tautinių mažumų tyrimo duomenys išsiskiria tik tuo, kad 2021 m. išaugo vidutinis lenkų tautybės respondentų radijo ir laikraščių bei žurnalų vertinimas; c) Palyginti su 2017 m. tyrimo duomenimis, 2021 m. **daugiau lenkų tautinės mažumos atstovų naudojami kitų valstybių žiniasklaidos priemonėmis**, o rusų, **naudojančių kitų šalių žiniasklaidą, dalis sumažėjo**; d) Palyginti su 2017 m. duomenimis turinį kuriančių tautinių mažumų atstovų 2021 m. yra žymiai daugiau, **ypač padaugėjo literatūros kūrinius bei straipsnius laikraščiams, žurnalams ar internetiniams naujienų portalams kūrusių tyrimo dalyvių**; e) 2021 m. tyrime pastebima, jog **rusų tautybės respondentai rečiau nei pagrindinio tyrimo dalyviai pastebi skirtumus pateikiant tą pačią informaciją visuose skirtinguose informacijos šaltiniuose.** Didesnis procentas lenkų tautinės mažumos atstovų pastebi skirtingai pateikiamą informaciją tarp skirtingų interneto puslapių, televizijos kanalų ir radijo stočių; f) 2021 m. labiausiai **išaugo dalis tyrimo dalyvių, ieškojusių informacijos rusų kalba** nei 2017 m. Pokytį galima būtų sieti su tuo, jog pagerėjo vyresnio amžiaus žmonių interneto naudojimas, o vyresnio amžiaus asmenys informacijos rusų kalba ieško žymiai dažniau nei jaunesni asmenys.

- Šumskas, G., Rimaitė, A. (2022). [Lietuvos tautinių mažumų kultūros centrų auditorijos poreikių analizė ir veiklos gairės](#). Tautinių mažumų departamentas.

Leidinyje aprašomas tyrimas atkreipia dėmesį į tautinių mažumų integracijos problemas ir tautinių mažumų Lietuvoje pastangas išitraukiant į tautinių bendrijų, kultūros centrų veiklą, ieškoti sprendimų. Tyrimo įgyvendinimo metu atliktas kokybinis tautinės mažumos atstovaujančių kultūros atstovų tyrimas (19 respondentų) ir kiekybinė tautinių mažumų kultūros lankytojų anketinė apklausa (155 respondentai). Vienas iš tyrimo aspektų buvo ir informacinis raštingumas. Apklauskos rezultatai parodė, jog **Internetas neabejotinai yra pagrindinis informacijos ir komunikacijos šaltinis.** 73 proc. respondentų Internetu naudojami kasdien ar beveik kasdien, dar 11 proc. atsakiusiųjų Internetu naudojami keletą kartų per savaitę. Internetas pirmauja ir tarp naujienų ir informacijos šaltinių. **Socialiniai tinklai ir naujienų tinklapiai užsienio kalbomis pagal svarbą ženkliai lenkia lietuviškus naujienų portalus ir tradicinius (televizija, radijas, spauda) naujienų kanalus.**

Šiame tyrime vertintos ir tautinių mažumų kultūros centrų lankytojų **politikos žinios ir kompetencija.** Leidinio autoriai atkreipė dėmesį, kad **asmeniniai savo politikos žinių ir kompetencijų (gebėjimo analizuoti ar aktyviai dalyvauti) vertinimai yra pakankamai aukšti.** Daugiau nei du trečdaliai respondentų mano, jog turi pakankamai žinių apie vietos, Lietuvos ar tarptautinę politiką. Šiek tiek mažiau nei pusė respondentų teigė, jog mėgsta komentuoti politikos įvykius. Tai pat pastebėta, kad **bendras dabartinės Lietuvos politikos kalbinių mažumų atžvilgiu vertinimas yra palankus:** 24 proc. politiką įvertino maksimaliu balu – 5, 29 proc. – 4 balais, 35 proc. – 3 balais. Neigiamai politiką kalbinių mažumų atžvilgiu vertino 13 proc. respondentų (tarp jų 2 proc. skyrė 1 balą iš 5).

Kitas tautinių mažumų kultūros centrų auditorijos tyrimo aspektas – **kultūros puoselėjimas tautinėse bendrijose** – gali būti priskirtas prie pjūvio „Tautinių mažumų atstovų nuomonė apie valstybės ir savivaldybės institucijų, taip pat nevyriausybinių organizacijų vykdomas veiklas, skirtas tautinių mažumų atstovų įtraukties į visuomeninį gyvenimą didinimui (tautinių mažumų kultūros,

istorijos, paveldo puoselėjimui)“. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad **tautinių mažumų kultūros centrų veiklos atitinka lankytojų lūkesčius**. Veiklos, kurios, respondentų nuomone, mažiau aktyvios (statistinės, istorinės ir demografinės medžiagos apie tautines mažumas kaupimas ir sklaida, metodinė pagalba tautinių mažumų NVO, neformalus vaikų ir suaugusiųjų švietimas) patiems lankytojams yra mažiau aktualios. Tuo tarpu, veiklos, kuriose centrų aktyvumas vertinamas palankiau (renginių, pristatančių mažumų kultūrą ir tradicijas organizavimas, tautinių mažumų tapatybės išsaugojimas ir puoselėjimas) centrų lankytojams aktualesnės. **Išskirtos keturios centrų veiklos, kurios vertintos itin palankiai: renginių organizavimas, informavimas, kultūros puoselėjimas ir tautinės kultūros kompensavimas.**

3.1.4. Tautinių mažumų atstovų kvalifikaciniai, lyderystės gebėjimai, kritinio mąstymo ir pilietiškumo kompetencijos

- Šumskas, G., & Puslys, D. (2021). [Lietuvos visuomenės paveikumas dezinformacijai](#). Vilniaus politikos analizės institutas.

Įgyvendinat leidinyje aprašomą tyrimą, kurio tikslas – ištirti vyraujančių dezinformacinių naratyvų apie šalies vidaus ir užsienio politiką paplitimą visuomenėje, buvo atlikti giluminiai interviu su tikslinių grupių atstovais ir reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Gyventojų apklausą sudarė šios dalys: a) Reprezentatyvi 18 metų ir vyresnių Lietuvos gyventojų apklausa; b) Reprezentatyvi kalbinių mažumų 18 metų ir vyresnių Lietuvos gyventojų apklausa: rusų tautybės gyventojai apklausti Vilniaus, Klaipėdos ir Utenos apskrityse (N = 248); lenkų ar baltarusių tautybės gyventojai apklausti Vilniaus apskrityje (N = 241). Svarbiausios tyrimo išvados, susijusios su **tautinių mažumų kritinio mąstymo kompetencija ir atsparumu dezinformacijai**: a) Lenkų tautybės akivaizdūs skirtumai tarp žiūrinčiųjų rusišką televiziją ir jos nežiūrinčiųjų. Net 33 procentiniais vienetais daugiau pritaria teiginiui kad istorijoje nutylima partizanų padaryta žala, o 26 procentiniais vienetais daugiau žiūrinčiųjų pritaria teiginiui, kad sovietmetis davė daugiau naudos nei žalos; b) rusakalbių bendruomenėje rusiška televizija yra stiprus dezinformacijos paveikumo veiksnys.

- Agarin, T., & Dambrauskas, K. (2024). Pork barrel and identity politics: explaining a minority party's electoral success in Lithuania. *Nationalities Papers*, 1-20. doi: 10.1017/nps.2024.60.

Straipsnyje analizuojamas Lietuvos lenkų rinkimų akcijos-Krikščioniškų šeimų sąjungos (LLRAKŠS) partijos gyvavimo ciklas, aptariamos šios partijos strategijos užmegzti ryšius su savo rinkėjais (partiją nuolat rėmė dauguma Lietuvos lenkakalbių). Taip pat autoriai daro išvadą, kad, **skirtingai nei lenkakalbiai, rusakalbiai gyventojai nustojo būti atskira etnopolitiškai susiformavusia elektorato grupe, o tai rodo jų integraciją į Lietuvos visuomenę.**

- [Tautinių mažumų situacijos darbo rinkoje ir socialinės padėties įvertinimo tyrimo modelis](#). Stebėsenos metodika. (2020).

Leidinyje pateikiamas Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų situacijos darbo rinkoje ir socialinės padėties įvertinimo tyrimo modelis, tautinių mažumų integracijos darbo rinkoje stebėsenos metodika. Darbe aprašyta tautinių mažumų integracijos darbo rinkoje ir socialinės padėties tyrimo modelio (stebėsenos) koncepcija, išanalizuoti tautinių mažumų integracijos darbo rinkoje ir socialinės padėties tyrimo proceso ypatumai, detalai aprašytas pasirengimas tautinių mažumų integracijos darbo rinkoje ir socialinės padėties tyrimui, įskaitant kiekybinę ir kokybinę metodologiją.

- Šliavaitė, K., Frejutė-Rakauskienė, M., & Marcinkevičius, A. (2023). [Lietuvos valstybingumo atkūrimas tautinių mažumų perspektyvose: etniškumas, įtrauktis, pasirinkimai](#).

Monografijoje analizuojama, kaip **skirtingas etnines tapatybes turintys Lietuvos gyventojai (lenkai, rusai) konstruoja pasakojimą apie Lietuvos valstybingumo atkūrimo XX a. pabaigoje įvykius ir procesus**. Monografijoje pasitelkiami kelių tipų šaltiniai – analizuojami lauko tyrimo duomenys ir spaudos tekstai, kurių sugretinimas leidžia aptarti, kaip sąveikauja žiniasklaidos (spaudos) ir žmonių konstruojami pasakojimai apie Lietuvos valstybingumo atkūrimo laikotarpį. Monografijos autoriai ieško atsakymo, kaip atmintys apie esminį Lietuvai istorijos periodą sąveikauja su tyrimo dalyvių tapatybėmis ir ką šios atmintys atskleidžia apie Lietuvos visuomenės solidarumą bei įvairių socialinių grupių įtrauktį. Autoriai pabrėžia, kad jiems svarbu suprasti, kaip rusų, rusakalbių, lenkų ar kitų tautybių Lietuvos gyventojai iš šiandienos perspektyvos konstruoja įvairių etninių grupių vaidmenį ir pasirinkimus kalbėdami apie XX a. pabaigą, kokie įvykiai prisimenami ar pamirštami ir kodėl, ką šios atmintys mums atskleidžia apie šiandieninį sąsistymą su Lietuvos valstybe ir visuomene. Pasak autorių, **tyrimas atskleidė svarų tautinių mažumų grupių indėlį Lietuvos valstybingumo atkūrimo procesuose ir identifikavo tam tikrus jautrius klausimus, kurie turi būti sprendžiami siekiant visuomenės solidarumo**. Žiniasklaidos apžvalga atskleidžia leidinių ir jų leidėjų svarbų vaidmenį įgalinant tarpusavio supratimą ir toleranciją, konstruojant bendrus tikslus. Kokybinio tyrimo duomenimis, iš esmės **dominuoja skirtingo lygmens (žiniasklaidos formuojamo ir žmonių) atminčių sąsajos, o tai svarbus pagrindas visuomenės bendrumui**. Kita vertus, tyrimas identifikavo ir egzistuojančią diskursų, interpretacijų ir atminčių įvairovę, kuri gali sąlygoti tam tikras konfrontacijas.

- Gaidys, V. (2020). [Etninės grupės visuomenės nuomonės apklausoje](#). Lietuvos socialinė raida, Socialinių ir etninių mažumų grupių įtrauktis Lietuvoje, pp. 65-75.

Straipsnyje yra nagrinėjami **Lietuvoje gyvenančių etninių grupių politinių preferencijų, politinio aktyvumo ypatumai, taip pat pasitikėjimo valstybės ir visuomenės institucijomis skirtumai**. Autorius pastebėjo, kad 2019 metais: a) Daugumos valstybės ir visuomenės institucijų atžvilgiu lietuvių, lenkų ir rusų požiūriai yra panašūs: yra nepasitikima partijomis, Seimu, Vyriausybe, teismais, o pasitikima bažnyčia, policija, švietimo sistema, sveikatos apsaugos sistema; b) Skyrėsi nuomonės dėl pasitikėjimo bankais, kariuomene, žiniasklaida: lietuviai greičiau pasitiki, o nelietuviai – nepasitiki; c) lenkai ir rusai turėjo aiškiai išreikštas rinkimines preferencijas, atitinkamai Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga ir Darbo partija; d) pažymėtini didesni lenkų, lyginant su kitomis etninėmis grupėmis, politinio aktyvumo rodikliai (ketinimas ir žinojimas už ką balsuoti); e) Visos tautinės grupės palankiai vertino aukščiausius Lietuvos valstybės asmenis: Prezidentą, Seimo pirmininką, Ministrą pirmininką.

- Matulaitienė, R., Nevinskaitė, L. (2023). [Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis 2023](#). Lietuvos kultūros tarybos užsakymu.

Šiame Lietuvos kultūros tarybos inicijuotame tyrime nėra atliekama atskira tautinių mažumų atstovų apklausa apie dalyvavimą kultūroje, tačiau vertinant rezultatus yra atkreipiamas dėmesys į skirtumus, susijusius su tautybe. Ataskaitos autorės atkreipė dėmesį, kad **kai kurių įsitraukimo į kultūrą formų atveju matyti ir skirtumai tarp lietuvių bei kitų tautybių žmonių – yra polinkis jiems dalyvauti Lietuvos kultūroje ir jos vartoti mažiau nei lietuviams**. Polinkis įsitraukti į kultūrinę veiklą didesnis tarp lenkų tautybės žmonių, o tarp kitų tautybių dažnai mažesnis nei vidurkis. Daroma prielaida, kad Galimai kitų tautybių žmonės sunkiau randa Lietuvoje savo kultūrinį identitetą, jaučia, kad prieinamos veiklos nėra skirtos jiems, galbūt veikia ir kalbos barjeras. Taip pat gali būti, kad dalis kitataučių jaučia stigmą demonstruoti savo tautiškumą ar viešai dalyvauti, pavyzdžiui, rusiškose ar baltarusiškose kultūrinėse veiklose.

3.1.5. Tyrimai, apimantys kelis techninėje specifikacijoje išskirtus pjūvius

- Frėjutė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., Šliavaitė, K., & Štutienė, I. (2016). [Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai](#). *Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras*, 125-148.

Monografijos autoriai tarpdiscipliniškai analizuoja etninius procesus Pietryčių Lietuvoje. **Monografijos dalyse aptariami istoriniai procesai, žiniasklaidos konstruojami lenkų etninės grupės įvaizdžiai, savivaldybių lygmeniu vykdomos istorinės atminties politika, švietimo įstaigų ir savanoriškų organizacijų vaidmuo etniškumo raiškos pobūdžiui Pietryčių Lietuvos regione.** Pagrindiniai duomenys surinkti 2013–2014 m. atlikus sociologinį kokybinį tyrimą tikslingai pasirinktose Pietryčių Lietuvos vietovėse (Šalčininkų, Švenčionių ir Eišiškių miestuose), istoriografijos ir kitų mokslo kryptų literatūros analizę bei Lietuvos spaudos turinio tyrimą. Monografijos autorių teigimu, **etniškumas nėra nekintanti ir prigimtinė duotybė, todėl kurį laiką lietuviškoje istoriografijoje vyravusi diskusija, kad Pietryčių Lietuvos mažumos yra sulenkėję ar nutautinti lietuviai, yra neproduktyvi siekiant suvokti etniškumo raišką ir etninius procesus regione, o tuo pačiu tokia perspektyva ne kuria solidarumą ir bendrumą visuomenėje, o reprodukuoja tarpetninių santykių įtampas.** Etniškumas, „mes“ – „jie“ retorika neretai pasitelkiama tam tikrų institucijų ar organizacijų finansų ir žmogiškųjų resursų pritraukimo tikslu, tačiau neįgalina kurti bendruomenės, kurioje skirtumai ir panašumai atpažįstami ir pasitelkiami tarpusavio komunikacijoje. Pietryčių Lietuvos regione, žmonių / piliečių lygmeniu, t. y. žvelgiant „iš apačios“ etniškumas, **etninės skirtys kasdienybėje yra aktualizuojamos tik tam tikruose kontekstuose ar situaciškai, tačiau jos tampa svarbios institucijų veikloje.** Todėl praktine prasme yra svarbu permąstyti, kaip sociokultūrinė įvairovė yra sujungiamą valstybėje, mokykloje, organizacijoje, kaip ji reprezentuojama žiniasklaidoje.

- Burneika, D., & Ubarevičienė, R. (2016). [Socio-ethnic Segregation in the Metropolitan Areas of Lithuania](#). *Czech Sociological Review*, 52(6).

Šiame straipsnyje analizuojami **etninės ir socialinės segregacijos tarpusavio ryšiai Lietuvos didmiesčiuose – Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje.** Autoriai remiasi 2001 ir 2011 metų Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, siekdami įvertinti, kaip keitėsi didžiausių etninių grupių – lietuvių, lenkų ir rusų – socialinė ir erdvinė diferenciacija. Tyrimo rezultatai **rodo aiškų ryšį tarp gyventojų socialinio-ekonominio statuso ir jų etninės priklausomybės, todėl daroma išvada, kad etninė segregacija glaudžiai susijusi su bendraisiais socialinės segregacijos procesais.** Taip pat nustatyta, kad tose vietovėse, kuriose tam tikra etninė mažuma sudaro didesnę gyventojų dalį, šios grupės nariai dažniau pasižymi žemesniu socialiniu statusu. Be to, tokios etninės mažumos linkusios telktis tam tikruose miesto rajonuose.

- Dambrauskas, K. (2017). [Minority Response to Ethnic Democracy. Poles in Lithuania after EU Accession](#). *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 3(4), 66-86.

Šiame straipsnyje nagrinėjama, kaip po Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą kito lenkų tautinės mažumos požiūris į Lietuvos vykdomą mažumų politiką. **Tyrimo rezultatai atskleidžia įvairias kritines nuostatas tarp Lietuvos lenkų, kurios pabrėžia valstybės politikos neefektyvumą tenkinant tautinių mažumų poreikius.** Vis dėlto bendras grėsmės iš Rusijos pojūtis, sustiprėjęs po Krymo aneksijos 2014 metais, prisideda prie **politinio režimo stabilumo išlaikymo ir leidžia valdžiai atidėlioti tautinių mažumų klausimų sprendimą.**

- Sirutavičius, V. (2017). Lietuvos lenkai, Lietuva ir Lenkija 1988-1994 metais. Lietuvos istorijos institutas.

Darbe daugiausia dėmesio skiriama lietuvių - lenkų etniniam konfliktui. Tyrimo objektas – lenkų aktyvistų bei organizacijų siekis sukurti teritorinę-nacionalinę autonomiją 1989 metais. Studijoje atsakoma į klausimą, kokie veiksniai sąlygojo būtent tokią Lietuvos lenkų etninės grupės mobilizaciją, arba kitais žodžiais tariant, **kodėl lenkų bendruomenės politizacijos procesas įgavo nacionalinės teritorinės autonomijos formą.**

- Klimanskis, S., Ivanauskas, V., Kazėnas, G., Keršanskas, V., & Legatas, Š. (2017). [Tautinės mažumos Lietuvoje](#). Rytų Europos studijų centras. P. 75.

Šioje studijoje analizuojama **tautinių mažumų padėtis Lietuvoje 2013-2015 metais: teisinis reguliavimas, jo kaita, interesų atstovavimas ir pagrindinės problemos.** Daug dėmesio skiriama švietimui kaip svarbiam integracijos veiksmui, taip pat rusakalbei viešajai erdvei ir žiniasklaidai. Pradžioje apžvelgiami tarptautiniai dokumentai ir kitų šalių patirtis tautinių mažumų srityje. Išskirtinai analizuojama Pietryčių Lietuva – regionas, kuriame gausiai gyvena tautinės mažumos, tačiau susiduriama su socialinėmis ir ekonominėmis problemomis.

- Willis, C. (2019). National Minorities and Regional Development: A Comparative Overview of the Three Baltic States. *ECMI Research Paper*, (117).

Šiame darbe pateikiama tautinių mažumų bendruomenių analizė trijose Baltijos šalyse – Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje – regioninės plėtros kontekste. Tyrimo metu, nustatyta, kad **nė vienoje iš šalių nėra statistiškai reikšmingo tiesinio ryšio tarp mažumų gyventojų dalies regione ir įvairių regioninės plėtros rodiklių, įskaitant BVP.** Pagrindinė skirtis išryškėja tarp sostinių regionų ir likusios šalies teritorijos.

- Janušauskienė, D. (2021). Identities of and Policies Towards the Polish National Minority in Lithuania. In *Poland's Kin-State Policies* (pp. 136-149). Routledge.

Šiame darbe analizuojamos **daugiasluoksnės lenkų tautinės mažumos Lietuvoje tapatybės ir tai, kaip jas veikia nacionalinė, vietos ir užsienio politika.** Nagrinėjamos Lietuvos vyriausybės priemonės nacionaliniu lygiu, LLRA-KŠS politika Pietryčių Lietuvos savivaldybėse bei Lenkijos, kaip gimtinės valstybės, įtaka. Teigiama, kad dėl mažumos specifikos ir taikomų politikų šiuo metu sunku prognozuoti nei aiškų lojalumą Lietuvai, nei stiprią tapatybę su Lenkija. **Lenkų mokyklos yra svarbus veiksnys išsaugant tautinę tapatybę,** tačiau jos taip pat gali gilinti socialinius skirtumus ir stabdyti platesnės pilietinės tapatybės formavimąsi. **Papildomą poveikį daro ryšys su rusų kalba ir žiniasklaida.** Vis dėlto stipriausias šios mažumos tapatybės pagrindas išlieka vietos (kaimo, miestelio ar Vilniaus regiono) identifikacija.

- Marcinkevičius, A., & Frėjutė-Rakauskienė, M. (2021). [Rusų emigracijos iš Lietuvos priežastys: tyrimų apžvalga, spaudos ir interviu duomenų analizė](#). *Informacijos mokslai*, 59-82.

Straipsnyje analizuojama, **kokios priežastys lemia pastaraisiais dviem dešimtmečiais rusų etninės mažumos narių emigraciją iš Lietuvos.** Stingant oficialių statistinių duomenų apie etninių mažumų grupių emigracijos iš Lietuvos mastą ir priežastis, šiame straipsnyje autoriai pateikia kokybinius Lietuvos spaudos rusų kalba ir interviu su rusų tautybės informantais duomenis. Straipsnio autoriai išvadose pažymi, **kad rusų etninės mažumos emigraciją lemia ne tik socioekonominiai, bet ir sociopsichologiniai veiksniai.** Šiems veiksniams pristatyti ar aptarti skirtuose spaudos tekstuose dažnai atkreipiamas dėmesys į tai, kad daugelis Lietuvos gyventojų, nepaisant tautybės, jaučiasi

nelaimingi ne tik materialiniu, bet emociniu ir psichologiniu atžvilgiais dėl patiriamų įvairių nepriteklių, mokesčių naštos, poreikio derinti keletą darbų, žeminimo darbovietėse, neteisybės išgyvenimų, pagarbos asmenybei trūkumo ir pan. Atsižvelgiant į tai, kad rusai Lietuvoje yra etninės mažumos grupė, dalies iš jų **emigraciją iš šalies lemia greičiausiai specifiniai veiksniai, iš kurių svarbiausi yra politiniai veiksniai**, ypač susiję su geopolitiniais pokyčiais Europoje ir pasaulyje po 2014 m. Rusijos įvykdytos Krymo aneksijos ir karinės agresijos Rytų Ukrainoje.

- Frėjūtė-Rakauskienė, M., Sasunkevich, O., & Šliavaitė, K. (2021). [Polish ethnic minority in Belarus and Lithuania: Politics, institutions, and identities](#). *Nationalities Papers*, 49(6), 1132-1149.

Straipsnyje analizuojama, kaip institucijos veikia lenkų tautinės tapatybės formavimąsi Baltarusijoje ir Lietuvoje. Dėmesys skiriamas tam, kaip valstybės, mokyklos ir nevyriausybinės organizacijos daro įtaką žmonėms, kurie laiko save lenkais. Tyrimas atskleidė, kad **ties Baltarusijoje, ties Lietuvoje lenkiškumas suprantamas etnokultūrine prasme** – per gimtosios kalbos (kuri ypač svarbi lenkų tapatybei Lietuvoje), religijos (Romos katalikybė) ir kilmės (lenkiškos šaknys) kategorijas. **Lenkija, kaip kilmės valstybė (angl. kin-state), aktyviai remia šias tapatybės formas investuodama į švietimo įstaigas, nevyriausybines organizacijas ir užsienio pilietybės institutą.** Taip pat straipsnio autoriai pažymi, kad tai, kaip Baltarusijos ir Lietuvos lenkai vertina Lenkijos institucijų vaidmenį, priklauso nuo skirtingų šių valstybių politinių kontekstų ir geopolitinių orientacijų. **Lietuvoje tautiškumas plačiai naudojamas pilietinei ir politinei lenkų bendruomenės mobilizacijai, o Baltarusijoje ši bendruomenė nuo tokių politinių siekių atsiriboja, teigdama, kad tautiškumas turėtų būti kultūrinis, o ne politinis klausimas.** Dar viena straipsnio išvada yra ta, kad nepaisant globalizacijos, kultūrų maišymosi, Europos Sąjungos integracijos ir migracijos, **etninė tapatybė vis dar išlieka svarbi asmeniniame lygmenyje ir yra instrumentalizuojama valstybės politikoje, skirstant išteklius bei formuojant viešąjį diskursą.**

- Jundo-Kaliszewska, B., & Włodarska-Frykowska, A. (2021). [National and ethnic minorities and the image of the state in international public relations: a comparative study of Lithuania and Estonia](#). *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 3, 179.

Straipsnyje analizuojama dabartinė padėtis Estijoje ir Lietuvoje, atsižvelgiant į šių valstybių poziciją, viešųjų ryšių strategiją ir įvaizdį nuo 1991 metų, taip pat tautinių mažumų vaidmenį šiame procese. Autorės pabrėžia, kad nors Estija ir Lietuva dažnai laikomos panašiomis valstybėmis, jos pasirinko skirtingus teisinės ir demokratinės sistemos kūrimo kelius. Nepaisant daugybės panašumų – geografinės padėties, dydžio, nedidelio gyventojų skaičiaus, bendros istorinės patirties ir etninių skirtumų – verta atkreipti dėmesį į sėkmingas abiejų valstybių pastangas stiprinant savo valstybingumą.

- [Lenkų tautinės mažumos kalbinė įtrauktis švietimo srityje](#). (2021-2022). LR Švietimo, mokslo ir sporto ministerija.

Grindžiant šio tyrimo problemą, teigiama, kad švietimas lenkų kalba Lietuvoje daro įtaką mokinių pasiekimams ir jų ateities galimybėms, nes žemesni lietuvių kalbos brandos egzamino rezultatai mažina įstojimo į aukštąsias mokyklas bei darbo perspektyvas galimybę. Didesnis pamokų krūvis ir žemesni valstybiniai pasiekimai gali apsunkinti tautinių mažumų integraciją į visuomenę, o problema veikia ir valstybės lygmeniu bei tarptautinius santykius su Lenkija. Tad šio tyrimo tikslas buvo **išsamiai ištirti lenkų tautinės mažumos kalbinės įtraukties švietime problemą ir pasiūlyti sprendimus, stiprinančius valstybinės bei gimtosios kalbos mokymą priešmokykliniame ir pradiniam ugdyme, siekiant gerinti mokinių pilietiškumą bei pasirengimą valstybinio lietuvių kalbos egzamino laikymui, aukštajam mokslui ir darbo rinkai.**

- Frejutė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., & Šliavaitė, K. (2022). [Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai](#). LSMC Sociologijos institutas. P. 260.

Monografijos autoriai analizuoja, ar ir kaip skirtinguose kontekstuose (tokiuose, kaip mokykla, religinė organizacija, vietos bendruomenė, žiniasklaida) religija etninių mažumų grupių yra pasitelkiama konstruojant etninę tapatybę šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. Apibendrinami kokybinių žiniasklaidos ir lauko tyrimų rezultatus autoriai konstatuoja, kad **etniškumo ir religijos sąsajos Lietuvoje gyvenančių rusų stačiatikių ir lenkų katalikų atvejais reiškiasi panašiomis formomis visuose monografijoje aptartuose kontekstuose ir byloja apie glaudų tokių institucijų kaip žiniasklaida, mokykla ir religinės organizacija tarpusavio ryšį atspindint ir konstruojant minėtų grupių identitetą**. Kaip vieni iš esminių etniškumo ir religijos sąsajos apibrėžiančių kriterijų aptariamuose kontekstuose įvardytini kilmė, kalba (gimtoji) ir ryšiai su istorine tėvyne. Tyrimų duomenys taip pat atskleidė, kad stačiatikybė, kaip rusų etninės tapatybės dėmuo, nėra tokia svarbi Lietuvos žiniasklaidoje rusų kalba, mokyklose rusų mokomąja kalba, palyginti su katalikybės ir lenkiškumo ryšiu atitinkamose lenkų etninę grupę reprezentuojančiose institucijose, kurios šį ryšį laiko savaime suprantamu.

- Dambrauskas, K. (2022). [Mapping ethnicity-property nexus: framing and negotiating ethnicity in the process of land restitution in South-Eastern Lithuania](#). Doctoral Dissertation.

Disertacijoje autorius aiškinosi, **kaip nepriklausomoje Lietuvoje struktūrizavosi santykis tarp etniškumo ir besikeičiančių nuosavybės režimų (nuo kolektyvinės iki privačios nuosavybės)**, pagrindinis dėmesys buvo skirtas žemės gražinimo procesui etniškai įvairialypiame pietryčių Lietuvos regione. Tyrimas atskleidė, kad **žemės restitucija buvo planuojama kaip etniškai neutralus procesas, per kurį kiekvienas pilietis galėjo sulaukti teisingumo** – jam ar jo šeimai galėjo būti gražinta sovietmečiu kolektyvizuota žemė. Nepaisant vienodo traktavimo, **mažumoms trūko išteklių, reikalingų dalyvauti restitucijos procese**. Vienodas požiūris į nelygias grupes trukdė tautinių mažumų nariams susigrąžinti žemę.

- Kuzborska-Pacha, E., & Apolevič, J. (2022). Legal protection of national minorities in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland: Current issues. In Legal protection of vulnerable groups in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland: Trends and perspectives (pp. 329-368). Cham: Springer International Publishing.

Šioje publikacijoje apžvelgiami pastarieji **iššūkiai, susiję su tautinių mažumų teisine apsauga Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje**. Dėmesys sutelkiamas į tautinių mažumų apsaugos klausimus Lenkijos ir Lietuvos bei Rusijos ir Baltijos valstybių santykių kontekste, taip pat į dabartinę tarptautinio dialogo šia tema stadiją. Neabejotina, kad tautinių mažumų apsaugos vidaus sprendimai turi būti siūlomi ir svarstomi atsižvelgiant į regioninius ir tarptautinius teisinius mechanizmus, įskaitant Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją. Skyriuje taip pat nagrinėjami kiti **svARBūs veiksniai, darantys įtaką šiuolaikinėms tautinių mažumų apsaugos sistemoms regione – etniškumo politizavimas ir saugumo dimensijos įtraukimas**.

- Vyšniauskas, V. (2022). [Pietryčių Lietuvos gyventojų etnis ir nacionalinis identifikavimasis](#). Daktaro disertacija.

Pietryčių Lietuva yra unikalus Lietuvos valstybės regionas, kurio istorija ir etninė sudėtis skiriasi nuo kitų Lietuvos vietovių. Dėl sudėtingos istorijos ir mišrios etninės sudėties šiame regione neretai kyla etninės įtampos. Disertacijoje siekiama **ištirti Pietryčių Lietuvos gyventojų etninį ir nacionalinį (pilietinį) identifikavimąsi**. Darbe remiamasi lauko tyrimais, kurie su pertraukomis buvo vykdomi nuo 2015 iki 2019 metų. Lauko tyrimų metu buvo atliekamas stebėjimas, dalyvaujamas stebėjimas,

interview ir biografiniai interviu. Disertacijoje panaudota informacija surinkta iš 88 žmonių. Darbe remiamasi identiteto, kaip ribos, teorine prieiga. Nustatyta, jog **Pietryčių Lietuvos gyventojai demonstruoja (1) kraštietišką-etninį ir (2) etninį identitetą**. Nustatyta, jog **žmonės identifikuoja su vietoje, kurią vadina „savo kraštu“**. Jie jaučia identiteto ribą nuo žmonių, gyvenančių aplinkinėje vietovėse. Disertacijoje pristatomi ir nagrinėjami veiksniai, lemiantys šios identiteto ribos brėžimą. Žmonės, akcentuojantys savo nacionalinį identitetą suvokia jį kaip alternatyvą kraštietiškam-etniniam ir etniniams identitetams. Pirmasis, yra laikomas neprestiziniu, netgi žeminančiu. Antrasis – etninių įtampų ir konfliktų priežastimi. Todėl, akcentuodami nacionalinį identitetą, jį naudoja kaip būdą atsiriboti nuo šių probleminių, jų supratimu, identitetų.

- Lenkų kalbos ir lenkų bendruomenės Lietuvoje išsaugojimo ir vystymo strategija „[Vilniaus kraštas 2040](#)“.

Strategija „**Vilniaus kraštas 2040**“ (toliau - Strategija) pristato Lietuvos lenkų tautinė mažumos esamą padėtį ekonomikos, kultūros ir socialinėje srityse, analizuoja jos stipriąsias ir silpnąsias puses, esamas ir potencialias galimybes, realias ir galimas grėsmes, taip pat apibrėžia siektiną Lietuvos lenkų bendruomenės viziją (2040 m.). Be to, ji numato strateginius tikslus ir veiksmus, kuriais turi būti siekiama Strategijos vizijose numatytų rezultatų, taip pat pateikia Strategijos nuostatų įgyvendinimo kontrolės mechanizmą.

- Kuczyńska-Zonik, A. (2024). [National minorities in the Baltic states as a societal security category](#). *Polityka i Społeczeństwo*, 22(02), 132-144.

Šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas **tautinių mažumų įtraukimui į Baltijos šalių visuomenės saugumo sampratą**. Po Rusijos plataus masto invazijos į Ukrainą Lietuva, Latvija ir Estija atnaujino savo nacionalinę politiką, siekdamos sustiprinti suverenitetą, teritorinį vientisumą, tautinę tapatybę ir atsparumą hibridinėms grėsmėms. Šie veiksmai kyla iš specifinės visuomenės saugumo perspektyvos, grindžiamos kultūrine tapatybe arba visuomenės gebėjimu funkcionuoti ir vystytis. Straipsnyje analizuojama, **kaip Lietuva, Latvija ir Estija apibrėžia tautines mažumas visuomenės saugumo kontekste**. Metodologiškai tai yra lyginamasis trijų šalių tyrimas, siekiant atskleisti skirtingas kryptis, modelius ir požiūrius į visuomenės saugumo sampratą. Pagrindinė išvada: **Lietuva ir Latvija savo visuomenės saugumo politiką grindžia tautiniais simboliais, vertybėmis ir suverenitetu, o Estija pabrėžia pasitikėjimą valstybės institucijomis, kritinės infrastruktūros apsaugą bei gyventojų gyvybių ir sveikatos apsaugą krizių metu**. Dėl to šios valstybės gali taikyti skirtingus instrumentus tautinių mažumų atžvilgiu, siekdamos didinti visuomenės gebėjimą prisitaikyti prie rizikų ir iššūkių.

- Stoma, S. (2025). [Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių užtikrinimas](#). Leidinyje „2024 m. žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėsenos ataskaita“, pp.88-101. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga.

Autorius, išanalizavęs tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių užtikrinimą 2024 metais, atkreipia dėmesį š šiuos aspektus: a) **svarbiausias pasiekimas 2024 metais Lietuvoje tautinių mažumų teisių apsaugos srityje buvo priimtas naujas Tautinių mažumų įstatymas**, pirmą kartą po 15 metų pertraukos teisiškai įtvirtinęs tautinės mažumos apibrėžimą ir numatęs pagrindines jų teises; b) Teigiamai vertintinas ir **didėjantis dėmesys bei finansavimas romų integracijos priemonėms**; c) Praktinio tautinių mažumų teisių įgyvendinimo srityje **lieka iššūkių, ypač kalbos vartojimo, švietimo kokybės tautinių mažumų mokyklose ir romų integracijos srityse**. d) Valstybinės institucijos ir toliau įgyvendina tam tikras priemones, tačiau dažnai jos būna ribotos apimties; e) Nepakankama pažanga taip pat pastebima **siekiant mažinti visuomenėje paplitusias neigiamas nuostatas tautinių mažumų, ypač romų ir rusų, atžvilgiu**.

- Pilarczyk-Palaitis, A. E. (2025). [Practices of constructing Polishness in Lithuania in the context of the polish state identity politics and the Kresy discourse](#). Doctoral Dissertation.

Šios disertacijos tikslas – ištirti, kaip **Lenkijos valstybės vykdoma tapatybės politika ir kresų diskursas veikia lenkiškumo konstravimo praktikas Lietuvoje**. Pagrindinė teorinė prieiga – postkolonializmo teorija, kurioje svarbiausi konceptai yra orientalizmas (Said 1997), kolonialumas (Quijano 2007) ir strateginis esencializmas (Spivak 1988). Šie teoriniai įrankiai padėjo atskleisti, kaip Lenkijos viešajame diskurse veikiantis istorinės kresų erdvės vaizdinys, transformavęsis iš mito į šiuolaikinį ideologizuotą diskursą, tampa simboliniu instrumentu, veikiančiu Lietuvos lenkų mažumos tapatybinius procesus. Tyrimas paremtas kokybine metodologija – atliktas daugiavietės etnografijos lauko tyrimas Lietuvoje ir Lenkijoje (2020–2023 m.), kurio metu surinkti 78 pusiau struktūruoti interviu. Taip pat taikyta kritinė diskurso analizė, apimanti medijų bei Lenkijos valstybinių ir nevyriausybinių institucijų diskursų, susijusių su lenkų mažuma Lietuvoje, tyrimą. Empirinių duomenų analizė **leido identifikuoti tris lenkiškumo modelius: „Tikro lenko“, „Kresų“ ir „Tutejszy“**. Jie atskleidžia skirtingas, kartais viena kitai prieštaraujančias tapatybės raiškas, priklausomai nuo kartos, socialinės padėties ar santykio su Lenkija. Tyrimas parodė, kad **lenkiškumas Lietuvoje yra dinamiškas, istorinių procesų, politinių diskursų ir kasdienės patirties veikiamas konstruktas**, kurio analizė leidžia geriau suprasti posovietinių autochtoninių mažumų tapatybės procesus šiandienos Europoje.

3.2. Tyrimų apie istorines tautines mažumas Lietuvoje apžvalga (Lietuvos karaimai, totoriai ir romai)

- Diversity Development Group. (2015). Sociologinio tyrimo [„Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“](#) tyrimo ataskaita.

Ataskaitoje aprašomo tyrimo tikslas – surinkti reprezentatyvius duomenis apie romų tautybės asmenų padėtį pagal rodiklius, nurodytus *Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų plano* 3 priede, ir palyginti su bendru šalies gyventojų vidurkiu pagal Lietuvos statistikos departamento metinio pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinio tyrimo duomenis. Tokiu būdu šiame tyrime surinkti trūkstami duomenys **apie romų gyventojų namų ūkio sąlygas, finansinę padėtį, įgyto išsilavinimo lygį, ekonominį aktyvumą ir pragyvenimo sąlygas, ir sveikatos būklę**.

- Kontvainė, V. (2016). [Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinant Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planą galimybių studija](#). Tautinių mažumų departamento užsakymu.

Šiame darbe: a) apžvelgti duomenis apie Lietuvos romų situaciją penkiose savivaldybėse: Vilniaus m., Šalčininkų raj., Šiaulių m., Panevėžio m. ir Marijampolėje; b) išanalizuoti pagrindines problemas, su kuriomis susiduria romai kiekvienoje savivaldybėje; c) aptartos priemonės, kurias gali įgyvendinti savivaldybės švietimo, įdarbinimo, būsto, sveikatos apsaugos ir kitose srityse.

- [Panevėžio romų kančių keliai 1941–1945 m.](#) (2016). Sudarytojos Vida Beinortienė, Daiva Tumasonytė.

Knyga „Panevėžio romų kančių keliai 1941–1945 m.“ pasakoja apie Antrojo pasaulinio karo metais šiame mieste gyvenusius romus, tapusius nacių vykdytos antihumaniškos politikos aukomis. Tai Lietuvos, Vokietijos ir Prancūzijos koncentracijos ar priverčiamųjų darbų stovyklose kalėjusių romų skaudžios išgyvenimų istorijos.

- [Teisė prisiminti. Švietimo vadovas jaunimui apie romų genocidą.](#) (2017).

Teisė prisiminti“ – Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės į lietuvių kalbą išversta Europos Komisijos parengta metodinė švietimo priemonė. Ši knyga yra mokymo priemonė, skirta visiems, norintiems daugiau žinoti apie romų genocidą ir siekiantiems kovoti su romų diskriminacija. Istorinių įvykių atmintis ir minėjimas šioje knygoje yra pateikiami kaip svarbi žmogaus teisių principų įtvirtinimo visuomenėje dalis. Knygoje pristatomi ne tik istoriniai Holokausto, kurio metu buvo vykdomas romų genocidas, įvykiai, bet ir aptariamos šios tragedijos prielaidos, rasizmo ir romofobijos pasekmės, praeities įvykiai leidinyje susiejami su dabartine romų padėtimi Europoje.

- Labanauskas, L. (2020). [Neapykantos kalbos ir neapykantos incidentų patirtys Panevėžio Romų bendruomenėje.](#) Lietuvos socialinė raida, Socialinių ir etninių mažumų grupių įtrauktis Lietuvoje, pp. 76-90.

Straipsnyje analizuojamos **neapykantos incidentų patirtys remiantis Panevėžio romų bendruomenėje** 2019 m. atlikto kokybinio tyrimo rezultatais. Tyrimas atskleidžia sąsajas tarp struktūrinės diskriminacijos ir asmeninių žodinių ir smurtinių neapykantos incidentų patirčių. Per interviu surinkti „jautrūs“ duomenys apie žodinių ir smurtinių neapykantos incidentų patirtį Panevėžyje, straipsnyje traktuojami ne kaip „bejėgių“ asmenų refleksijos apie susitaikymą su nepakeičiamomis aplinkybėmis, darančiomis įtaką kasdieninėms situacijoms, bet ir kaip gynybiniai bendruomenės resursai, kurie gali būti panaudoti pačios bendruomenės siekiant susidoroti su kasdienes neapykanta ir antičigonizmu. Autorius, apibendrindamas tyrimo rezultatus, išryškina keletą aspektų: a) Romų bendruomenė jaučiasi kaip bendro likimo, bendros istorinės lemties grupė, todėl **artimų kontaktų tarp lietuvių (baltųjų, gadžė) ir romų galimybės apsunkinamos abipusio nepasitikėjimo, atsargumo ir vienas kitų vengimo**; b) **Gynybiniai pajėgumo priešintis neapykantai resursai tirtoje Panevėžio romų bendruomenėje nėra gausūs** (tą apsunkina romų ekonominė padėtis, neraštingumo problema); c) **Migracijoje uždirbtos lėšos grįžus panaudojamos ne tik pagerinti ekonominę situaciją** (pvz., suremontuoti būstą, įsigyti savo būstą ar persikelti į kitą miesto vietą, verslui, išsilavinimui), bet ir **padidinti socialinį kapitalą**; d) bendruomenėje aiškiai pastebimi ir **geresnės ateities lūkesčiai vaikų ir jaunimo atžvilgiu**; e) **Svarbus išlieka ir romų bendruomenės lyderių ir sėkmės istorijų „pasakojimo“, gerosios praktikos pavyzdžių vaidmuo**, siekiant, kad sėkminga integracija bendruomenėje nebūtų suvokiama kaip prievartinė asimiliacija ir romų identiteto ir kultūros praradimas.

- Tyrimo ataskaita. (2022). [Sveikatos paslaugų prieinamumas romų tautybės asmenims Vilniaus mieste.](#) NVO „Padėk Pritapti“, Taikomosios antropologijos organizacija „Anthropos“.

Atliktas tyrimas analizavo **romų tautybės pacientų santykį su sveikatos apsaugos sektoriaus darbuotojais, siekiant suprasti, kokį poveikį šis ryšys gali turėti lankymuisi sveikatos įstaigose.** Tyrimo metu pastebima, jog dažnam romų tautybės asmeniui lankymasis pas sveikatos priežiūros specialistus neretai sukelia negatyvių emocijų. Tam dažnai įtakos turi nepagrįstos sveikatos apsaugos darbuotojų baimės. Romai gerai įvertino santykius su savo šeimos gydytojais ar kitais medicinos darbuotojais, tačiau **tyrimo dalyviai pasidalino ir itin nemaloniomis asmeninėmis patirtimis, susijusiomis su medikų išankstinėmis nuostatom romų atžvilgiu, diskriminacija, bei rasizmu.** Pastebėtina, jog romų tautybės pacientams yra svarbu užmegzti santykį su sveikatos priežiūros specialistais ir jaustis suprastiems bei priimtiems. Tokių santykių paieškose romai nesidrovi keisti paslaugas teikiančių medicinos darbuotojų tol, kol atrandamas tenkinantis ryšys. Kita vertus, atsiradus norimam santykiui, pastebima, kad romų tautybės pacientai stinga lankstumo bei kelia neracionalius reikalavimus, pavyzdžiui, jog atvyktų tik tam tikra skubiosios medicininės pagalbos komanda, su kuria pacientai jau yra susipažinę ir užmezgę gerus santykius. Pažymėtina, kad nei romų

tautybės asmenys, nei sveikatos priežiūros specialistai bei NVO darbuotojai – nelaiko kalbos barjeru, kliudančiu suteikti/gauti paslaugas.

Medicinos darbuotojų pasižymi dvejopu požiūriu į romų tautybės pacientus. Kai kurie teigia, nekreipiantys dėmesio į paciento etninę tapatybę. Kita vertus, pasitaiko atvejų kuomet gajos išankstinės nuostatos susijusios su romų gyvenimo ypatumais. Tiesa, **tokie stereotipai kinta medicinos darbuotojams susidūrus su pacientais romais, kadangi mitai dažnai neatitinka realybės. Nors sveikatos priežiūros specialistai išsakė teigiamą ar neutralų požiūrį į romų tautybės pacientus, verta pastebėti, jog patys romai prisiminė nemažai traumuojančių atvejų, kai pasijuto atstumti ar nepakankami būtent dėl savo etninės tapatybės.**

- Liutkevičienė, D., & Palovienė, B. (2021). [Totoriai Lietuvių kalbos žodyno pasaulėvaizdyje. Verbum, 12, 1.](#)

2021-ieji Lietuvoje buvo paskelbti totorių kalbos ir kultūros metais, todėl autorės nusprendė **išanalizuoti su totoriais susijusią leksiką Lietuvių kalbos žodyne** – išsamiam šaltinyje, fiksuojančiame kalbos vartoseną nuo 1547 iki 2001 m. Nors totorių ir lietuvių santykius nagrinėjo istorikai, etnologai ir kalbininkai, žodyno medžiaga šiuo aspektu iki šiol nebuvo tyrinėta. Straipsnyje siekta atskleisti, kaip lietuviai suvokė šalia gyvenusią totorių bendruomenę, remiantis apie 120 žodyno iliustracinių pavyzdžių. Analizė parodė, kad **lietuviai totorius dažniausiai suvokė kaip karius, neretai – priešus. Net taikos metu jie buvo laikomi svetimais – išvaizda, kalba, religija ir papročiais.** Nors lietuvės kartais tekėdavo už totorių, tai dažnai sieta su baime prarasti ryšius su šeima ar patirti sunkesnę gyvenimą. Įdomu, kad **su totoriais sieti ir kai kurių augalų bei dviejų gyvūnų pavadinimai.**

- Vida Beinortienė, V., Bubnys, A., Jutelytė, A., Latvytė, N., Vitkus, Z. (2020). [Užmirštas genocidas. Lietuvos romai nacių okupacijos metais.](#) Tautinių mažumų departamentas.

Šiame leidinyje pristatoma **informacija apie romų genocidą Lietuvoje ir Europoje**, pirmą kartą vienoje vietoje pateikiami įvairūs istoriniai dokumentai ir tarpdisciplininių tyrimų medžiaga bei nuorodos į papildomus šaltinius, nagrinėjančius šią temą.

- Kozhanov, K., Michailovskis, G., & Avin, A. (2022). [Lietuvos romų sakytinės istorijos archyvas.](#)

Leidinyje **Lietuvos romai gimtąja kalba pasakoja apie savo patirtis skirtingais laikotarpiais.** Kaip romų bendruomenė atsimenta Holokaustą, sovietmetį bei Kirtimų gyvenvietės kaitą? Kodėl svarbu įtvirtinti romų genocido atmintį Lietuvoje nacionalinėje istorijoje ir viešajame diskurse?

- Lietuvos statistika. (2022). [Karaimai Lietuvoje.](#)

Karaimų tautybės gyventojų tyrimo tikslas – **surinkti duomenis apie karaimus, gyvenančius Lietuvoje, ir paskelbti statistinę informaciją apie karaimų demografines, etnokultūrinės, socialines ir ekonomines charakteristikas.** Panašus tyrimas buvo atliktas 1997 m. Į 2022 m. vykusį statistinį tyrimą buvo atrinkta 143 adresai (namų ūkiai). Iš jų apklausoje dalyvavo 118 namų ūkių, kuriuose gyveno nors vienas karaimų tautybės gyventojas. Apklausta 196 karaimų tautybės gyventojai, iš jų – 22 vaikai. Tyrimas atskleidė, kad: a) Atsakydami į klausimą, kaip vertinami santykiai tarp skirtingų tautybių žmonių, nė vienas apklaustasis nenurodė, kad santykiai yra konfliktiški ar priešiški; b) Didžioji dauguma (daugiau nei 80 proc.) karaimų dažniausiai kalba namuose, bendrauja su draugais, galvoja, skaito, žiūri televizijos laidas, klausosi radijo lietuvių kalba. Nedidelė dalis (7,5 proc.) karaimų namuose kalba savo kalba, 8 proc. karaimų su draugais bendrauja karaimiškai, 5,2 proc. galvoja karaimų kalba; c) Į klausimą su kokių tautybių kultūra jaučiasi

labiausiai susiję, po savo tautybės, 38,6 proc. apklaustųjų nurodė lietuvių, 3,2 proc. – rusų, 1,9 proc. – lenkų tautybių kultūrą; d) Į anketos klausimą „Kokiai religinei bendruomenei save priskirtumėte?“ 71,9 proc. karaimų nurodė karaimų tikėjimą, 3,6 proc. išpažino kitą tikėjimą, 8,7 proc. buvo netikintys, 15,8 proc. atsisakė nurodyti religinę bendruomenę; e) Į anketos klausimą apie narystę politinėse partijose, visuomeninėse organizacijose dauguma (88,2 proc.) atsakiusių į šį klausimą karaimų nurodė, kad nėra jokios partijos ar organizacijos nariai, keli asmenys yra profesinių organizacijų, politinių partijų ir jaunimo organizacijų nariai; f) 21,9 proc. karaimų atsisakė atsakyti į klausimą apie savo namų ūkio materialinę padėtį. Iš atsakiusių 62,1 proc. savo namų ūkio materialinę padėtį vertino labai gerai ir gerai, 35,9 proc. – patenkinamai, 2 proc. – blogai.

- Miškinienė, G. (sud.). (2023). [Totoriai Lietuvos istorijoje ir kultūroje XIV–XXI amžiuje: naujausi tyrimai](#). Vilniaus universiteto leidykla. P. 324.

Šis straipsnių rinkinys yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų Lietuvos totorių istorijos ir kultūros metų minėjimo renginių programos dalis. **Leidinyje pristatomi įvairių šalių mokslininkų naujausi tyrimai apie Lietuvos totorius ir jų paliktą pėdsaką Lietuvos istorijoje ir kultūroje.** Akademiniam ir neakademiniam skaitytojui pateikiama straipsnių rinkinį sudaro penki teminiai skyriai: „Istorija, kultūra ir religija“, „Kultūra ir tradicija“, „Personalijos“, „Kalba ir literatūra“, „Bendruomeninis gyvenimas ir amatai“. Straipsniai skelbiami originalo kalbomis (anglų, baltarusių, lietuvių, rusų ir turkų), pateikiamos santraukos anglų ir lietuvių kalbomis. Tokių straipsnių publikavimo principą lėmė tarptautinis autorių kolektyvas ir suvokimas, kad taip straipsniai pasieks didesnę skaitytojų būrį. Straipsnių rinkinio sudarytoja tikisi, kad ši publikacija skatins visuomenės ir mokslininkų domėjimąsi Lietuvos totorių istorijos ir kultūros raida, nes tokio pobūdžio leidiniai yra svarūs įnašas į Lietuvos kultūrą.

- Tautinių mažumų departamentas. [Romai – skirtingi, be ne svetimi](#). (2023).

Ši knyga – apie romus: jų praeitį ir dabartį; istoriją ir kultūrą, kuri leidžia suprasti šios bendruomenės gyvenimo būdą ir vertybes.

- Survutaitė, D. (2023). [Romų mokinių ugdymo iššūkiai ir jų įveika: Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų pedagogų patirties analizė](#). *Pedagogika*, 151(3), 150-171.

Romų atskirtis kliudo jų vaikų sėkmingam ugdymui(si). Besimokantys romai Lietuvoje sudaro penktadalį šios populiacijos. Straipsnyje analizuojami **romų mokinių ugdymo iššūkiai, jų įveika. Romų vaikų ugdymo iššūkiai susiję su šeimos išankstinėmis nuostatomis mokymo atžvilgiu, vaikų specialiaisiais ugdymo(si) poreikiais, žemais mokymosi pasiekimais.** Pastarosios kliūtys sąlygoja vaikų mokymosi motyvacijos trūkumą, lemia mokyklos nelankymą. Įvardyti veiksniai tiesiogiai nulemia **pasekmes – mokymo(si) praradimus, nepažangumą, iškritimą iš švietimo sistemos.**

- Daukinytė, M., & Černikovaitė, M. (2023). [Kultūros paveldas kaip tautinės tapatybės pagrindas: Vilniaus karaimų ir totorių atvejo analizė](#). *Aktualu Rytoj*, 3(23–24), 227–240.

Straipsnio tikslas – **ištirti, kas yra reikšmingiausia apibrėžiant Vilniaus karaimų ir totorių tautinę tapatybę ir kaip kultūros paveldas prisideda prie jos išlaikymo.** Tyrimo šaltiniai – straipsniai apie šias tautines bendruomenes internetinėje žiniasklaidoje ir pusiau struktūruoti interviu su Vilniaus karaimų bei totorių bendruomenės nariais. Darbo autorės pažymi, kad **istorinių totorių ir karaimų tautinių mažumų tapatybę formuoja jos narių santykis su kultūros paveldu – iš kartos į kartą perduodami pasakojimai, žinios, tradicijos.** Be kultūrinio paveldo Vilniaus karaimų ir totorių tautinės tapatybės išsaugojimui svarbus ne tik kultūros paveldas, bet ir geografinis bendrumas, bendruomenė ir teigiamų savo tapatybei bruožų priskyrimas. Tai stiprina karaimų ir totorių tautinę

tapatybę kadangi leidžia jiems jaustis ypatingiems ir svarbiems. Savos tapatybės išsaugojimui aktualiam kultūros paveldui Vilniaus totoriai ir karaimai priskiria kulinarinį paveldą, pasakojimus, tradicijas, religiją. **Akcentuojama bendruomenės veiklos, kurių metu paveldas yra aktualizuojamas ir išsaugomas.**

4. INFORMACIJA, DUOMENŲ BAZĖS TAUTINIŲ MAŽUMŲ BŪKLEI VERTINTI

Šiame skyriuje pateikiama trumpa duomenų šaltinių, kuriuose galima rasti informacijos apie Lietuvos tautines mažumas ar istorines tautines mažumas apžvalga. Informacijos ir duomenų šaltiniai apžvalgai atrinkti remiantis kriterijais:

- Informacija, duomenys turi būti susiję su tautinių mažumų tema;
- Duomenys turi būti reprezentatyvūs;
- Duomenys turi apimti bent vieną iš toliau įvardintų respondento sociodemografinių charakteristikų: pilietybė, tautybė/etninė kilmė, gimimo valstybė, tėvo/ motinos (abiejų) gimimo valstybė, gimtoji kalba, kalba;
- Informacija, duomenys renkami reguliariai;
- Duomenys ar duomenų rinkiniai turi būti prieinami (vieši arba prieinami teikiant prašymus duomenis saugančiai institucijai pagal patvirtintą administracinę tvarką).

Tautinių mažumų ir istorinių tautinių mažumų padėties stebėjimas Lietuvoje nėra nuoseklus. Pagrindiniai duomenų apie tautines mažumas šaltiniai yra oficialioji statistika, valstybinių registrų kaupiami bei žinybiniai duomenys, sociologiniai tyrimai. Dalis duomenų apie tautines mažumas šaltinių – tarptautinių statistinių duomenų bazių ir kitų tarptautinių tyrimų duomenys – be vertingos informacijos apie tautinių mažumų padėtį šalyje, įgalina tarptautinį tautinių mažumų situacijos palyginimą. Nacionalinio lygmens oficialioji statistika, valstybinių registrų ir žinybiniai duomenys bei fragmentiškų sociologinių tyrimų duomenys suteikia vertingos ir detalesnės informacijos apie tautinių mažumų grupių padėtį šalies viduje.

4.1. Duomenų šaltiniai, įgalinantys tarptautinį tautinių mažumų situacijos palyginimą

Eurostat duomenų bazė. Oficialioje ir pagrindinėje Europos Sąjungos duomenų bazėje pateikiama statistinė informacija apie tautines mažumas yra ribota. Informaciją apie tautinių mažumų grupę geriausiai galima apčiuopti per tiriamųjų pilietybę ir migracijos statusą. Pavyzdžiui, Europos Sąjungos darbo jėgos tyrimo (European Union Labour Force Survey, EU-LFS) metu renkama informacija apie šalyje gimusius respondentus, kurių vienas ar abu tėvai yra gimę užsienyje, t. y. apie antros kartos migrantus (rodiklis „[lfsa_pgaccpm](#)“), jų namų ūkio sudėtį (rodiklis „[lfst_hhmgscmp](#)“), apie antros kartos migrantų užimtumo ir nedarbo lygį pagal amžių, lytį ir išsilavinimą (rodikliai „[lfsa_erganedm](#)“ ir „[lfsa_urganedm](#)“), užimtumo statusą pagal amžių ir lytį (rodiklis „[lfsa_egaftsm](#)“), išsilavinimą pagal amžių ir lytį (rodiklis „[lfsa_pganedm](#)“)¹¹. Vis tik reikia pastebėti, kad tautinių mažumų atpažinimas tik per pilietybės ir gimtosios šalies (tėvų gimtosios šalies) rodiklius nėra

¹¹ Eurostat duomenų bazė. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

pakankamas tautinių mažumų grupėms identifikuoti ir pateikia tik dalinę bei labai apibendrintą informaciją apie tautines mažumas.

Europos socialinis tyrimas (EST; angl. *European Social Survey*). Mokslininkų inicijuota kas dvejus metus atliekama tarptautinė apklausa, skirta gyventojų požiūriui, įsitikinimams ir elgsenai matuoti. Nuo 2001 m. iki 2022 m. apklausoje dalyvavo 39 šalys, o tai sudaro galimybes atlikti palyginamąją analizę tarp šalių. Lietuva į šį tyrimą įsitraukė nuo 4-osios bangos ir iki 2022 m. dalyvavo septyniose bangose. EST reprezentatyvi imtis apima 15 metų ir vyresnius namų ūkių gyventojus (nepriklausomai nuo jų pilietybės, tautybės ar kalbos)¹².

Tyrimo metu renkama informacija apie tiriamųjų pilietybę, kalbą, savęs priskyrimą tautinėms mažumoms, tėvų kilmės šalį. EST klausimyne lietuvių kalba¹³ šioms demografinėms charakteristikoms identifikuoti naudojami klausimai: *Ar jūs esate [Lietuvos] pilietis/-ė? Ar jūs gimėte [Lietuvoje]? Kokia kalba arba kalbomis jūs dažniausiai kalbate namuose? Ar jūs jaučiatės esantis/-i tos pačios rasės ar etninės grupės žmoniu, kokių dauguma gyvena [Lietuvoje], dalimi? Ar jūsų tėvas gimė [Lietuvoje]? Kurioje šalyje gimė jūsų tėvas? Ar jūsų motina gimė Lietuvoje? Kurioje šalyje gimė jūsų motina?*

Tyrimas taip pat apima klausimus apie asmens savęs, kaip diskriminuojamos visuomenės grupės, identifikavimą – klausiama *Ar priskirtumėte save dėl kokių nors priežasčių [Lietuvoje] diskriminuojamų žmonių grupei? Dėl ko ši jūsų grupė yra diskriminuojama?* Tarp galimų pasirinkti 9 diskriminavimo pagrindų, įvardijama odos spalva, rasė, pilietybė, religija, kalba, tautybė.

Vertinant tautinių ir istorinių tautinių mažumų padėtį, Europos socialinio tyrimo metu surinkti duomenys suteikia tik ribotą informaciją šiuo klausimu, kadangi tyrimo klausimynas neleidžia identifikuoti tiriamojo asmens priklausymo konkrečiai tautinei ar istorinei tautinei mažumai.

Eurobarametras (angl. *Eurobarometer*). Europos komisijos ir Europos parlamento organizuojama Europos visuomenės nuomonės apklausa, kuria siekiama reguliariai stebėti viešąją nuomonę apie Europos Sąjungą bei įvairius politikos ir socialinius klausimus. Tyrimo imtis – 28 Europos Sąjungos šalių narių gyventojai: 15 m. ir vyresni europiečiai. Į tyrimą įtraukiama ir Jungtinė Karalystė. Organizuojami keleto tipų Eurobarametro tyrimai, pvz., standartinis, specialusis, greitis (angl. *flash*) Eurobarametro tyrimai, besiskiriantys tyrimo tikslais ir tyrimų vykdymo dažniu – nuo reguliarių, du kartus per metus organizuojamų standartinių Eurobarametro tyrimų iki pagal poreikį vykdomų greitųjų ar kokybinių Eurobarametro tyrimų¹⁴.

Eurobarametro tyrimai, apimantys etnines grupes ir mažumas, kuriuose buvo įtraukta Lietuva: [EB 91.4](#) [EB 90.4](#) [EB 83.4](#) [EB 77.4](#) [EB 71.3](#) [EB 71.2](#) [EB 69.1](#) [EB 66.3](#) [EB 65.4](#) [CCEB2003.2](#) [EB 59.2](#) [EB 53](#) [EB 47.1](#) [EB 30](#). Pagrindinis šių tyrimų trūkumas, kalbant apie etninių mažumų situacijos stebėjimą, yra jų nereguliarumas. Keletą naujesnių tyrimų aptarsime tolimesniame tekste.

2015 m. atliktas Eurobarametro tyrimas [EB 83.4](#), apima diskriminacijos temą (klausimai QC1 - QC19 ir SD1 - SD3).¹⁵ Klausimyne atkreipiamas dėmesys į diskriminacijos įvairiais pagrindais paplitimą, patirtį, atpažinimą, nuostatas (QC1 - QC19). Klausiama, ar tiriamasis turi tam tikroms visuomenės grupėms priklausančių draugų ar pažįstamų (tarp kitų klausiama apie romus ir kitos nei respondento etninės kilmės žmones) (SD1). Užduodami klausimai apie tai, ar respondentas jaučiasi kurios nors grupės [tautinės mažumos, religinės mažumos] dalimi (SD2), tikėjimą (SD3)¹⁶.

¹² European Social Survey (s.a.) Apie EST. <https://www.europeansocialsurvey.org/about/country-information/lithuania/lithuanian>

¹³ Europos socialinis tyrimas (2023) [Pagrindinis klausimynas. Lietuvių kalba](#). 11-oji banga.

¹⁴ European Union (s.a.) About Eurobarometer. <https://europa.eu/eurobarometer/about/eurobarometer>

¹⁵ European Commission, Brussels (2018). Eurobarometer 83.4 (2015) (ZA6595; Version 3.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.13146>

¹⁶ Eurobarometer 83.4 (2015) [Country Questionnaire. Lithuania](#). ZA6595.

2018 m. Eurobarametro tyrimas [EB 90.4](#), apima klausimų skiltį apie antisemitizmo suvokimą¹⁷. Tiriamųjų klausama, ar jie turi tam tikros tikėjimo ar kitos nei jų pačių etninės kilmės draugų arba pažįstamų (SD1), ar jaučiasi mažumos, taip pat ir tautinės ar religinės, dalimi (SD2), užduodami klausimai apie tikėjimą (SD3), antisemitizmą (QD1 -QD7)¹⁸.

2019 m. atliktas Eurobarametro tyrimas [EB 91.4](#), kurio viena iš trijų temų buvo skirta diskriminacijai Europos Sąjungoje vertinti¹⁹. Klausimyno skiltyje apie diskriminaciją tiriamųjų klausama, ar šie turi draugų ar pažįstamų, kurių etninė kilmė skiriasi nuo respondento, romų (SD1); ar savo gyvenamojoje vietoje respondentas jaučiasi esąs [tautinės mažumos; mažumos, kalbant apie odos spalvą; religinės mažumos; romų tautybės] grupės dalimi (SD2), užduodami klausimai apie tiriamojo tikėjimą (SD3), diskriminacijos įvairiais pagrindais patirtį, diskriminacijos atpažinimą, nuostatas (QC1-QC20)²⁰.

Verta pastebėti, kad 2006 m. atliktame Eurobarametro tyrime [EB 66.3](#) buvo įtraukta tema apie diskriminaciją ir žiniasklaidos vaidmenį diskriminacijos kontekste²¹. 2006 m. [EB 65.4](#) ir 2012 m. [EB 77.4](#) tyrimuose tiriamųjų dar buvo klausama ir apie tėvų gimimo šalį (SD6)²², vėlesniuose tyrimuose šio klausimo neliko. Nepaisant nereguliarumo, Eurobarametro tyrimai yra vienas iš svarbiausių viešai prieinamos informacijos apie etninių grupių diskriminacijos suvokimą, patirtis bei nuostatas stebėjimo šaltinių.

(Antrasis) Europos Sąjungos mažumų ir diskriminacijos tyrimas (EU-MIDIS II tyrimas). Tyrimą atlieka Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (angl. *European Union Agency for Fundamental Rights, FRA*)²³. Tyrimai reprezentatyvūs, numatyti atlikti kas keturis metus Europos Sąjungos šalyse narėse.

2016 m. atliktas antrasis Europos Sąjungos mažumų ir diskriminacijos tyrimas (EU-MIDIS II) apima 28 ES šalis nares (į tyrimą įtraukta ir Jungtinė Karalystė). Reprezentatyvi imtis apima 16 metų ir vyresnius asmenis, save identifikuojančius kaip priklausančius imigrantų grupei (pirmos ir antros kartos imigrantai) ar tautinėms mažumoms. Tyrimui atrinkti respondentai bent 12 mėnesių iki apklausos gyvenę privačiame būste (neįtraukti asmenys, gyvenantys instituciniuose namų ūkiuose, pvz., ligoninėse ar įkalinimo įstaigose)²⁴. Lietuvoje į šį tyrimą įtraukta tik viena tautinių mažumų grupė – rusai (N=404)²⁵, todėl tarptautinis tyrimo duomenų palyginimas galimas tik su Estija ir Latvija, kur šios mažumos taip pat buvo apklaustos.

Apklausos metu klausama apie suvoktą diskriminaciją įvairiose srityse, pvz., užimtume, švietime, sveikatos, būsto, viešųjų ir privačių paslaugų srityse, taip pat apie dalyvavimą visuomenės gyvenime, integraciją, pasitikėjimą institucijomis.

¹⁷ European Commission, Brussels (2025). Eurobarometer 90.4 (2018) (ZA7556; Version 3.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.14513>

¹⁸ Eurobaramether 90.4 (2018) [Country Questionnaire. Lithuania](#). ZA7556.

¹⁹ European Commission, Brussels (2020). Eurobarometer 91.4 (2019) (ZA7575; Version 1.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.13429>

²⁰ Eurobaramether 91.4 (2019) [Country Questionnaire. Lithuania](#). ZA7575.

²¹ Europäische Kommission (2012). Eurobarometer 66.3 (Nov-Dec 2006) (ZA4528; Version 2.0.1) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.10982>

²² European Commission and European Parliament, Brussels (2015). Eurobarometer 77.4 (2012) (ZA5613; Version 3.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.12049>

²³ FRA (2017) Second European Union Minorities and Discrimination Survey – Main results. <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-main-results>

²⁴ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), V. (2020). Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II), 2016 (ZA6703; Version 1.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.13514>

²⁵ FRA (2020) Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Summary of main results – LT. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-midis-ii-summary-results-country-sheet-lithuania_en.pdf

Etninės galios santykių tyrimo duomenų rinkiniai (angl. EPR – Ethnic Power Relations duomenų rinkiniai). Etninės galios santykių tyrimas skirtas įvertinti politiškai svarbias etnines grupes ir jų galimybes įgyti valstybinę valdžią visose pasaulio šalyse 1946-2021 m.²⁶. Tyrimo metu renkami metiniai duomenys apie daugiau kaip 800 grupių iš įvairių pasaulio šalių (141 šalies) ir nurodoma, koku mastu jų atstovai turėjo vykdomąją valstybės valdžią - nuo visiškos vyriausybės kontrolės iki atviros politinės diskriminacijos (Vogt ir kt., 2015). Duomenys surinkti remiantis internetine ekspertų apklausa (Etninių grupių ekspertų apklausa (ESEG). Beveik šimtas šalių ir regionų ekspertų buvo paprašyta nustatyti etnines kategorijas, kurios yra svarbiausios kiekvienos šalies nacionalinėje politikoje. Lietuvos duomenys pateikiami už periodus: 1991-2000, 2001-2019, 2020-2021.

Europos vertybių tyrimas (angl. *European Values Study*). Šis tyrimas - tai plataus masto tarptautinė longitudinalinė apklausa, skirta europiečių požiūriui į šeimą, darbą, religiją, politiką ir visuomenę tirti. Tyrimas atliekamas kas devynerius metus. Tyrimo imtis – 18 metų ir vyresni asmenys, kurių gyvenamasis adresas lauko tyrimo metu arba pirmo apsilankymo namų ūkyje (jei pasirinktas atsitiktinis maršrutas) metu buvo privatus būstas²⁷. Nors tyrimas neleidžia identifikuoti tautinių mažumų grupių, tačiau svarbus vertinant kontekstą. Tyrime klausiama apie pasitikėjimą įvairiomis žmonių grupėmis (tarp jų ir kitos tautybės žmonėmis) (Q8), bei nenorą gyventi kaimynystėje su tam tikromis asmenų grupėmis (tarp jų ir kitos tautybės žmonėmis, žydais, čigonais) (Q6)²⁸. Tyrimas vertingas renkant informaciją apie visuomenės nuostatas į tautinių mažumų atstovus, be to, tyrimo rezultatai yra palyginami tarp šalių.

4.2. Nacionaliniai duomenų šaltiniai

Gyventojų ir būstų surašymas. Lietuvos statistikos departamentas pateikia Gyventojų ir būstų surašymo, atliekamo kas dešimt metų, reprezentatyvius duomenis. Tyrimo imtis – Lietuvos Respublikos nuolatiniai gyventojai, namų ūkiai, šeimos ir būstai²⁹.

2021 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas buvo atliktas administracinių duomenų pagrindu, naudojant pagrindinių valstybės registrų ir informacinių sistemų duomenis (Lietuvos Respublikos gyventojų registro, Nekilnojamojo turto registro, Adresų registro, SODROS duomenų bazės ir kt.). Pastarojo tyrimo metu taip pat rinkta informacija ir apie gyventojų tautinę sudėtį (Oficialiosios statistikos portalas pateikia informaciją apie gyventojų tautinę sudėtį, informaciją apie gyventojus pagal amžiaus grupes ir tautinę sudėtį, apie tikybą ir kalbą)³⁰. Gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo duomenys surinkti atliekant papildomą statistinį tyrimą **Gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo statistinis tyrimas** (tyrimo imtis – 16 metų ir vyresni nuolatiniai gyventojai)³¹. Lietuvos statistikos departamentas viešai pateikia agreguotus ir ribotus duomenis apie tautines mažumas Lietuvoje, pvz., tautinių mažumų skaičių pagal lytį, amžių, administracinę teritoriją³². Detalesnius duomenis pagal specialų užsakymą gali pateikti Valstybės duomenų agentūra.

Karaimų tautybės gyventojų statistinis tyrimas. Lietuvos statistikos departamentas 2022 m. atliko karaimų tautybės gyventojų tyrimą (paminėtina, kad panašus tyrimas buvo atliktas 1997 m.).

²⁶ ETH Zurich. International Conflict Research. <https://icr.ethz.ch/data/>

²⁷ EVS (2022). European Values Study 2017: Integrated Dataset (EVS 2017) (ZA7500; Version 5.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.13897>

²⁸ European Values Study (2017) [Questionnaire CAPI Lithuania](#) (Lithuanian). EVS2017.

²⁹ [Lietuvos Respublikos 2021 metų gyventojų ir būstų visuotinio surašymo metodika](#). 2020-07-08. DĮ-194.

³⁰ Oficialiosios statistikos portalas (2021) Lietuvos Respublikos 2021 m gyventojų ir būstų surašymo rezultatai: Tautybė, gimtoji kalba ir tikėjimas. <https://osp.stat.gov.lt/2021-gyventoju-ir-bustu-surasymo-rezultatai/tautybe-gimtoji-kalba-ir-tikyba>

³¹ Valstybės duomenų agentūra (s.a.) Apie apklausas. Gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo statistinis tyrimas. <https://apklausos.stat.gov.lt/tyrimu-aprasymai-anketos>

³² Lietuvos statistikos departamento [Rodiklių duomenų bazė](#).

Tyrimo imtis – karaimų tautybės asmenys, deklaruoję savo gyvenamą vietą Lietuvoje (apklausiami 16 metų amžiaus ir vyresni karaimų tautybės gyventojai; už nepilnamečius vaikus duomenis pateikia tėvai)³³. Tyrimo metu renkama informacija apie karaimų demografinę padėtį, socialines, ekonomines ir etnokultūrinės charakteristikas³⁴.

Pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinis tyrimas. Lietuvos statistikos departamento vykdomas metinis reprezentatyvus tyrimas, kurio tikslas – parengti ir paskelbti palyginamą tarp Europos Sąjungos šalių statistinę informaciją apie gyventojų pajamas, skurdą ir socialinę atskirtį bei būsto sąlygas. Tyrimo aprėptis – visi Lietuvos privatūs namų ūkiai; 16 metų bei vyresni asmenys gyvenantys privačiuose namų ūkiuose (gyvenantys instituciniuose namų ūkiuose asmenys yra neįtraukiami)³⁵. Tyrimo anketoje nenumatyta klausimų apie respondentų tautybę, todėl tautinių mažumų identifikavimas apsunkintas. Identifikuoti galima tik antros kartos migrantus (per pilietybę ir respondento bei jo tėvų gimimo valstybę; klausimyno klausimai: A2-3A7-8)³⁶.

Namų ūkių biudžetų statistinis tyrimas. Lietuvos statistikos departamento atliekamas reprezentatyvus namų ūkių biudžeto tyrimas, kuriuo siekiama įvertinti namų ūkio išlaidas ir jų struktūrą įvairiose namų ūkių grupėse pagal gyvenamąją vietą, pagrindinį pajamų šaltinį, pajamų dydį, namų ūkio sudėtį, namų ūkio galvos išsilavinimą bei amžių³⁷. Tyrimo aprėptis – visi Lietuvos privatūs namų ūkiai, kuriuos sudaro nuolatiniai Lietuvos gyventojai (išimtis – asmenys, gyvenantys instituciniuose namų ūkiuose). Tautinės mažumos atskirai neišskiriamos, tačiau dalinė jų identifikacija galima per pilietybės, gimimo šalies, tėvo ir motinos gimimo valstybės rodiklius (2021 m. klausimyno klausimai: YA3-4, YA6-7³⁸). Vis tik šie identifikatoriai leidžia atpažinti tik antros kartos migrantus.

Gyventojų užimtumo statistinis tyrimas. Lietuvos statistikos departamentas atlieka reprezentatyvų gyventojų tyrimą, tyrimo tikslas – parengti statistinę informaciją apie gyventojų užimtumą ir nedarbą bei užimtų gyventojų, bedarbių ir ekonomiškai neaktyvių gyventojų skaičių, jų pasiskirstymą pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą, išsilavinimą, ekonominės veiklos rūšis, pagrindines profesijų grupes³⁹. Tyrimo aprėptis – nuolatiniai Lietuvos gyventojai, gyvenantys privačiame namų ūkyje (asmenys, gyvenantys instituciniuose namų ūkiuose į tyrimą neįtraukiami). Kaip ir Namų ūkių biudžetų statistiniame tyrime tautinės mažumos atpažįstamos per respondento pilietybę, tėvo ir motinos gimimo šalis (antros kartos migrantai) (klausimyno klausimai: B2-3, B8-9⁴⁰).

Suaugusių asmenų švietimo statistinis tyrimas. Kas 6 metus vykdomu tyrimu, kurį atlieka Lietuvos statistikos departamentas, siekiama rengti ir skelbti palyginamą statistinę informaciją apie suaugusių asmenų formalųjį, neformalųjį švietimą ir savišvietą, ketinimus mokytis, pagrindinius mokymo paslaugų teikėjus, mokymosi finansavimą⁴¹. Tautinės mažumos atskirai neišskiriamos, tačiau tyrimo klausimyne respondentų klausiama apie jų pilietybę, respondento bei jo tėvų gimimo valstybę (klausimai A1, A2, C2, C4⁴²).

Švietimo valdymo informacinė sistema. Duomenų apie tautines mažumas galima surasti ir Švietimo valdymo informacinėje sistemoje (**ŠVIS**). Pavyzdžiui, sistemoje viešai prieinama statistika apie Lietuvos savivaldybėse valstybinėse ir savivaldybių ugdymo institucijose besimokančius

³³ [Karaimų tautybės gyventojų statistinio tyrimo metodika](#). 2022-01-11. DĮ-12.

³⁴ Valstybės duomenų agentūra (s.a.) Apie apklausas. Karaimų tautybės gyventojų statistinis tyrimas. <https://apklausas.stat.gov.lt/tyrimu-aprasymai-anketos>

³⁵ [Pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinio tyrimo metodika](#). 2020-02-26. DĮ-72.

³⁶ [Pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinio tyrimo asmens anketa PGS-02](#) (Metinė). 2024-08-26. DĮ-169.

³⁷ [Namų ūkių biudžetų statistinio tyrimo metodika](#). 2021-07-08. DĮ-178.

³⁸ [Namų ūkių biudžeto statistinio tyrimo anketa NŪB-01](#) (Vienkartinė). 2021-05-15. DĮ-91.

³⁹ [Gyventojų užimtumo statistinio tyrimo metodika](#). 2024-09-24. DĮ-188.

⁴⁰ [Gyventojų užimtumo statistinio tyrimo anketa GU-01](#) (Ketvirtinė). 2024-12-18. DĮ-292.

⁴¹ [Suaugusių asmenų švietimo statistinio tyrimo metodika](#). 2022-05-03. DĮ-112.

⁴² [Suaugusių asmenų švietimo statistinio tyrimo anketa MVG-01](#) (KAS 6 METAI). 2022-05-25. DĮ-134.

mokinius. Tautinių mažumų statistiniai duomenys šioje bazėje atskirai nėra išskiriami, tačiau šią asmenų grupę galima identifikuoti per mokymosi kalbą – pateikiama lietuviškai, rusiškai, lenkiškai, baltarusiškai, anglų, vokiečių, prancūzų ir kitomis kalbomis besimokančių mokinių [statistika](#). Šioje duomenų bazėje taip pat pateikiama informacija apie pirminio profesinio mokymo programų [mokinius](#) pagal mokomąsias kalbas (lietuvių, rusų, lenkų). Vis tik ŠVIS sistemoje pateikiami vieši duomenys, nors ir svarbūs analizuojant tautinių mažumų švietimo padėtį, parodo tik nedidelį tautinių mažumų situacijos šalyje fragmentą.

Be nacionaliniu lygmeniu atliekamų tyrimų, kurių metu surinkta informacija yra viešai prieinama šalies Oficialiame statistikos portale, Lietuvoje yra tik keletas institucijų, stebinčių tautinių mažumų ir istorinių tautinių mažumų situaciją – Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, kuri atsakinga už valstybės politikos tautinių mažumų srityje formavimą, Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės (dalyvauja formuojant ir įgyvendina tautinių mažumų politiką, kaupia ir sistemina informaciją apie tautines mažumas). Įgyvendinant Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, rengiamos šalies ataskaitos, kurioms duomenis teikia įvairios šalies institucijos: Lietuvos Respublikos kultūros, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo, Lietuvos Respublikos teisingumo, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijų, Viešojo administravimo departamento, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos, Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Migracijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Kultūros paveldo centro, Vilniaus miesto savivaldybės, Lietuvos darbo biržos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kitų institucijų⁴³. Šiuo metu yra paskelbtas penktasis pranešimas apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje⁴⁴.

Dar vienas svarbus informacijos apie tautines mažumas ir istorines tautines mažumas duomenų šaltinis – atliekami sociologiniai tyrimai (aptarti 3 ataskaitos skyriuje), kurie suteikia vertingos informacijos apie tautines mažumas šalyje. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tokie tyrimai yra fragmentiški ir neužtikrina tautinių mažumų padėties stebėsenos tęstinumo, be to, sociologinių tyrimų pirminių duomenų rinkiniai nėra viešai prieinami. Atskirai verta paminėti Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto mokslininkų kartu su nevyriausybine organizacija „Diversity Development Group“ atliekamus visuomenės nuostatų įvairių socialinių, etninių, religinių ir migrantų grupių atžvilgiu Lietuvoje tyrimus (tyrimai atlikti 2022 m., 2023 m., 2024 m.). Naujais tyrimais:

M. Frėjūtė-Rakauskienė, K. Grumodas (2024) Visuomenės nuostatos etninių, religinių, migrantų ir kitų socialinių grupių atžvilgiu Lietuvoje: 2023 m. Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, Diversity Development Group. <https://lstc.lt/wp-content/uploads/2024/03/Skaidres-viesinimui.-Visuomenes-nuostatos-2023-1.pdf>

A. Avin, I. Trunov (2025) Visuomenės nuostatų mažumų bei migrantų atžvilgiu Lietuvoje tyrimas. Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, Diversity Development Group. <https://lstc.lt/wp-content/uploads/2025/05/Visuomenes-nuostatos-2025-v15-ISORINIS.pdf>

Į tautinių mažumų būklės stebėseną įsitraukia ir pačios tautinės mažumos. Vidurio Europos universiteto Demokratijos instituto vadovaujamas konsorciumas⁴⁵ įgyvendina iniciatyvą

⁴³ Tautinių mažumų departamentas (2023) Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija ir jos įgyvendinimas. <https://tmde.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/tarptautinis-bendradarbiavimas/europos-tarybos-tautiniu-mazumu-apsaugos-pagrindu-konvencija-ir-jos-igyvendinimas/>

⁴⁴ [Penktoji Lietuvos Respublikos ataskaita apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą šalyje pagal konvencijos 25 straipsnį](#). 2021.

⁴⁵ Vidurio Europos universiteto Demokratijos instituto vadovaujamas konsorciumas apima apima Europos romų vietos organizacijų tinklą, Fundación Secretariado Gitano ir Europos romų teisių centrą. Daugiau informacijos apie konsorciumą ir jo <https://www.romacivilmonitoring.eu/about-the-consortium/members/>

„Parengiamieji veiksmai - Romų pilietinė stebėseną - Romų ir romus palaikančios pilietinės visuomenės gebėjimų stiprinimas ir jų dalyvavimas, vykdamas politikos kryptį stebėseną ir peržiūrą“. Šios iniciatyvos dalis yra romų situacijos stebėseną 26 Europos valstybėse. Ataskaitos apie Lietuvos romų padėtį prieinamos nuo 2018 m. (viso parengtos penkios ataskaitos⁴⁶), jas rengia VŠĮ Romų visuomenės centras.

Apibendrinta informacija apie pagrindinius tarptautinius ir nacionalinius viešai prieinamus duomenų šaltinius, kuriuose pateikiami duomenys apie Lietuvos tautines mažumas, pateikiama **1 Priedo lentelėje**. Iš lentelėje pateiktos susistemintos informacijos matyti, kad pagrindiniai duomenų šaltiniai suteikia tik ribotą informaciją apie šalyje gyvenančias tautines mažumas, paprastai apsiribojama statistikos apie pirmos ir antros kartos migrantus rinkimu. Taip pat pastebėtina, kad tarptautinėse duomenų bazėse pateikiama statistinė informacija, nors ir suteikia galimybes duomenų palyginimui tarp šalių, tačiau yra nepakankama norint įvertinti tautinių istorinių mažumų situaciją šalyje. Susisteminta informacija, pateikiama **1 Priedo lentelėje**, taip pat rodo, kad pagrindinė sritis, kuriai teikiamas didžiausias dėmesys ypač tarptautiniuose tyrimuose, yra diskriminacijos sritis, o informacijos apie kitas tautinėms mažumoms svarbias sritis yra mažiau. Tokios specifinės sritys kaip pvz., žinios apie tautinių mažumų lyderystę, pilietiškumą, pasitikėjimą institucijomis, formuojančiomis ir įgyvendinančiomis tautinių mažumų politiką, žiniasklaidos vartojimą ir pan. faktiškai nėra įtraukiamos į tyrimų klausimus.

Daugiau vertingos informacijos suteikia sociologinių tyrimų duomenys, tačiau, kaip buvo minėta, tyrimai nėra reguliarūs, tautinių mažumų ir istorinių tautinių mažumų padėtis tiriama fragmentiškai, o tyrimų duomenų rinkiniai nėra viešai prieinami.

5. UŽSIENIO ŠALIŲ GEROSIOS PRAKTIKOS PATIRTIS TAUTINIŲ MAŽUMŲ BŪKLEI VERTINTI

Šiame ataskaitos skyriuje nagrinėjama užsienio šalių gerosios praktikos patirtis tautinių mažumų būklei vertinti.

5.1. Suomijos atvejis

5.1.1. Kontekstas: Suomijos gyventojų tautinė sudėtis

Suomija Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją pasirašė 1995 m. vasario 1 d., o ratifikavo 1997 m. spalio 3 d.⁴⁷ Suomija 1994 m. lapkričio 9 d. taip pat ratifikavo Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartiją⁴⁸. Suomija išsiskiria stipria tautinių mažumų teisių apsauga, ką patvirtina Europos Tarybos ataskaita, kurioje pabrėžiama, kad šalis dosniai remia mažumų kultūrų ir kalbų puoselėjimą bei sklaidą. Ypač pagirtinas yra lankstus ir atviras Suomijos požiūris į Europos Tarybos pagrindų konvencijos taikymą – tai sudaro sąlygas įvairioms tautinėms mažumoms plačiau naudotis šioje konvencijoje įtvirtintomis teisėmis (Council of Europe, 2025⁴⁹).

⁴⁶ Romų stebėsenos ataskaitos prieinamos internetiniame Roma Civil Monitor puslapyje: <https://www.romacivilmonitoring.eu/monitoring-reports/>

⁴⁷ Council of Europe. National Minorities (FCNM). Finland. <https://www.coe.int/en/web/minorities/finland>

⁴⁸ Council of Europe. European Charters for Regional or Minority Languages. Reports and Recommendations. Finland. [https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#%2228993157%22:\[7\]](https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#%2228993157%22:[7])

⁴⁹ Council of Europe. (2025). Sixth Opinion on Finland. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.coe.int/en/web/minorities/-/finland-publication-of-the-6th-advisory-committee-opinion>

Suomijos gyventojų skaičius 2024 m. duomenimis – apie 5,64 mln. Nacionaliniu mastu Suomijoje yra dvi valstybinės kalbos – suomių ir švedų. Samių kalbos pripažįstamos kaip tautinės mažumos kalbos su konstitucine apsauga, todėl keliose savivaldybėse samių kalbos yra naudojamos su suomių kalba teikiant viešąsias paslaugas (švietime, bendraujant su valdžios institucijomis, pateikiant dokumentus ir pan.).

Suomijoje tautinių mažumų grupės apima: švedakalbius (5,3 proc.), rusakalbius (1,4 proc.), estus (0,9 proc.), romus (0,2 proc.) ir samius (0,1 proc.). Švedakalbiai, samiai ir romai yra laikomi istorinėmis tautinėmis mažumomis. Tai pat Suomijoje gyvena ir apie 1800 žydų⁵⁰, kurie sudaro apie 0,03 proc. visų gyventojų.

Statistics Finland (2025⁵¹) duomenimis, 2024 m. Suomijos gyventojų sudėtis pagal gimtąją kalbą buvo tokia: suomių – 84,1 proc., švedai – 5,1 proc., samiai – 0,04 proc., rusai – 1,8 proc., estai – 0,9 proc., arabai – 0,8 proc., ukrainiečiai – 0,7 proc., anglai – 0,7 proc. Kitomis kalbomis, pvz., kinų, turkų, albanų ir kt., kalbančių gyventojų dalis sudarė 0,2-0,5 proc. ir mažiau.

5.1.2. Tautinių mažumų būklės stebėseną Suomijoje

Suomijos sveikatos ir gerovės institutas (angl. *The Finnish Institute for Health and Welfare*, suomiškai *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)*) nuo 2010 metų atlieka tyrimus, kuriais siekiama reguliariai rinkti duomenis apie suaugusius užsienyje gimusius asmenis, apimant temas, tokias kaip sveikata, gerovė, darbingumas, funkciniai gebėjimai, diskriminacijos patirtys bei socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų patirtys.

Žemiau kaip geroji praktika bus aptarti penki Suomijos nacionalinio sveikatos ir gerovės instituto, bendradarbiaujant su kitomis institucijomis, pvz., Suomijos socialinių reikalų ir sveikatos ministerija, Suomijos profesinės sveikatos institutu ir kt., atlikti tyrimai, orientuoti į užsienyje gimusių asmenų būklės stebėjimą. Nors kalbant apie tyrimo respondentus pabrėžiamas užsienyje gimusio asmens statusas, tačiau šie tyrimai glaudžiai siejasi su tautinių mažumų Suomijoje klausimais (į toliau aprašomų tyrimų imtis yra įtraukiami asmenys, kurie nėra trumpalaikiai gyventojai, o jau tam tikrą laiką gyvena Suomijoje). Šių tyrimų poreikis Suomijoje kyla dėl augančio informacijos apie užsienio kilmės gyventojų integraciją poreikio, o esami gyventojų tyrimai, anot Suomijos statistikos institucijų⁵², nepateikia pakankamai patikimos informacijos apie šios grupės gyvenimo sąlygas, nes į tyrimų imtis įtraukiama per mažai užsienio kilmės žmonių, o ir įtrauktųjų dalyvavimo lygis per žemas.

- 2010 – 2012 m. atliktas „**Migrantų sveikatos ir gerovės tyrimas (Maamu)**“ (angl. *Migrant Health and Wellbeing Study (Maamu)*)

Atliekant Maamu tyrimą daugiausia dėmesio buvo skiriama informacijai apie rusakalbių, somaliečių ir kurdų kilmės suaugusiųjų Suomijoje sveikatą, gerovę, naudojimąsi paslaugomis ir gyvenimo sąlygas rinkti. Tyrimas atliktas Helsinkyje (2010-2011 m.), Espoo, Vantaa, Turku (2011 m.), Tampereje ir Vasoje (2012 m.). Tyrime taikyti metodai: kompiuterizuotas struktūruotas interviu (60-90 min.), sveikatos patikrinimas, trumpi interviu su tais, kurie atsisako ar negali dalyvauti ilgesniame interviu (15-20 min.). Interviu temos: pagrindinė informacija; sveikatos būklė ir lėtinės ligos; sveikatos elgsena; diskriminacinė ir smurtinė patirtis; sveikatos paslaugos; burnos sveikata; gyvenimo sąlygos; socialinė gerovė; darbas. Respondentų sveikatos patikra buvo nemokamai atliekama gyvenamojo miesto sveikatos centre. Sveikatos patikra apėmė ūgio, svorio, kraujospūdžio,

⁵⁰ Minority Rights Group. Finland. <https://minorityrights.org/country/finland/>

⁵¹ Statistics Finland.

https://stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_en.html?utm_source=chatgpt.com#Population%20structure%20on%2031%20December

⁵² Statistics Finland. UTH-survey. https://stat.fi/tup/maahanmuutto/uth-tutkimus_en.html

pulso, hemoglobino, liemens ir klubų apimties matavimus; burnos ir dantų sveikatos patikrą funkcinio pajėgumo vertinimą; dalyviui sutikus, buvo atliekami kraujo tyrimai, į kuriuos, pavyzdžiui, įėjo gliukozės kiekis nevalgius, kraujo lipidų kiekis, kepenų funkcijos tyrimai ir uždegimo žymenys⁵³. Svarbus aspektas yra tas, kad tiek Maamu tyrimo, tiek vėliau aprašyto MoniSuomi tyrimo, duomenys yra palyginami su nacionaliniu mastu atliekamais Suomijos gyventojų sveikatos ir gerovės tyrimais. Plačiau su Maamu tyrimo rezultatais anglų kalba galima susipažinti čia <https://www.slideshare.net/slideshow/the-migrant-health-and-wellbeing-survey-maamu-results/102767630#20> ir čia <https://thl.fi/documents/155392151/190512785/english.pdf/9c5ce119-de78-4d69-afe4-ea7cc5adffc0/english.pdf?t=1400498958892>.

- 2014 – 2015 m. atliktas „**Užsienio kilmės asmenų darbo ir gerovės tyrimas**“⁵⁴ (angl. *Survey on work and well-being among people of foreign origin (UTH)*)

Iš viso apklausai atsitiktiniu būdu buvo atrinkta 6000 užsienio kilmės asmenų, kurių amžius nuo 15 iki 64 metų. Apklausa buvo vykdoma kaip tiesioginiai (akis į akį) interviu. Atrinkti asmenys pirmiausia paštu gavo kvietimo laišką. Vėliau su jais telefonu susisiektė Statistikos departamento (anfl. *Statistics Finland*) apklausos vykdytojas ir suderino interviu laiką, vietą bei kalbą. Galimos interviu kalbos: suomių, švedų, anglų, estų, kinų, prancūzų, tajų, sorani kurdų, arabų, persų, rusų ir somalių. Interviu truko apie vieną valandą.

Apklausos klausimynas yra pagrįstas ankstesniais išsamiais gyventojų tyrimais, atliktais Suomijos statistikos tarnybos, THL (Sveikatos ir gerovės instituto) ir TTL (Profesinės sveikatos instituto), t. y. „Užsienio kilmės asmenų darbo ir gerovės tyrimo“ klausimynas buvo paremtas klausimais iš šių anksčiau atliktų tyrimų:

- ✓ Statistikos tarnybos darbo jėgos tyrimo, kuris daugiausia dėmesio skiria užimtumo situacijai, taip pat užimtumui keliamiems trukdžiams ir sąlygoms (tokiems kaip kalbos įgūdžiai, išsilavinimas ir mokymai).
 - ✓ Regioninio sveikatos ir gerovės tyrimo (ATH), kurį atlieka Suomijos Sveikatos ir gerovės institutas (THL). Šis tyrimas apima sveikatą, gerovę, gyvenimo kokybę, socialinę įtrauktį, smurto patirtis, darbingumą, funkcinį pajėgumą, gyvenamosios ypatumus ir paslaugų poreikius.
 - ✓ Migrantų sveikatos ir gerovės tyrimo (Maamu), iš kurio adaptuoti klausimai, susiję su diskriminacija ir traumuojančia patirtimi.
 - ✓ Suomijos profesinės sveikatos institutas (TTL) prisidėjo klausimais, susijusiais su darbo svarba, darbo vietos požiūriu į užsienio kilmės asmenis, taip pat kolegų ir vadovų teikiamu palaikymu.
- 2018 – 2020 m. atliktas „**Užsienyje gimusių gyventojų gerovės tyrimas (FinMonik)**“⁵⁵ (angl. *Survey on Well-Being among Foreign Born Population (FinMonik)*)

Apklausoje pateikiama patikima informacija apie užsieniečių gyventojų gerovę ir sveikatą, darbingumą ir funkcinį pajėgumą, paslaugų naudojimą bei patirtį. Taip pat buvo renkama informacija apie užimtumą ir galimus sunkumus ieškant darbo, bei apie galimas diskriminacijos patirtis. Apklausos imtį sudarė 13 650 tiriamųjų.

⁵³ Finnish Institute for Health and Welfare. Migrant Health and Wellbeing Study (Maamu). <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/migrant-health-and-wellbeing-study-maamu->

⁵⁴ Finnish Institute for Health and Welfare. UTH in a nutshell. <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/survey-on-work-and-well-being-among-people-of-foreign-origin-uth/uth-in-a-nutshell>

⁵⁵ Finnish Institute for Health and Welfare. Survey on Well-Being among Foreign Born Population (FinMonik). <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/survey-on-well-being-among-foreign-born-population-finmonik->

- 2020 – 2021 m. atliktas „**Koronaviruso epidemijos poveikis užsienyje gimusių asmenų gerovei tyrimas (MigCOVID)**”⁵⁶ (angl. *Impact of coronavirus epidemic on wellbeing among foreign born population (MigCOVID)*)

MigCOVID apklausa buvo skirta ištirti koronaviruso epidemijos ir su ja susijusių ribojamųjų priemonių poveikį užsienyje gimusių asmenų kasdieniam gyvenimui, sveikatai, gyvenimo kokybei ir nuotaikai, taip pat jų patirtims naudojantis paslaugomis Suomijoje. Tyrimas buvo vykdomas nuo 2020 m. spalio iki 2021 m. vasario ir sutapo su antrąja Covid-19 epidemijos banga Suomijoje. Iš viso MigCOVID tyrime dalyvavo 3 668 asmenys, kurių amžius buvo nuo 20 iki 66 metų, dalyvavimo rodiklis siekė 60 proc. Lyginamoji grupė buvo sudaryta iš FinHealth 2017 tęstinio tyrimo dalyvių pogrupio, atspindinčio bendrąją suomių populiaciją ir priklausančio atitinkamai amžiaus grupei (dalyvavo 3 490 asmenų, dalyvavimo rodiklis 51 proc.)⁵⁷.

- 2022 m. pradėtas įgyvendinti „**Nacionalinis užsienio kilmės gyventojų sveikatos, gerovės ir paslaugų naudojimosi tyrimas (MoniSuomi)**”⁵⁸ (angl. *National survey on health, well-being and service use among foreign-born population (MoniSuomi)*)

MoniSuomi tyrimas buvo atliktas apklausos būdu, siekiant ištirti 20–74 metų asmenis, kurie patys arba kurių tėvai gimė ne Suomijoje. Imtis (18 600 žmonių) atrinkta iš Skaitmeninių ir gyventojų duomenų paslaugų agentūros (angl. *Digital and Population Data Services Agency*). Duomenys rinkti 2022 m. rugsėji – 2023 m. kovą, daugiausia internetu. Taip pat naudotos popierinės anketos, telefoninės apklausos ir registrų duomenys. Apklausos medžiaga buvo išversta į 19 kalbų, tad 76 proc. dalyvių ją gavo gimtąja kalba. Atsakymų dažnis siekė 44 proc. (7 838 respondentai). Tyrimas apėmė šias rodiklių grupes: gerovę; sveikatą; funkcinę ir darbingumo būklę; paslaugų naudojimą; diskriminacijos patirtį; užimtumo statusą; problemas, susijusias su darbo paieška; įtrauktį; kalbines gebas; išsilavinimą. Plačiau su tyrimo rezultatais suomių kalba galima susipažinti šiame internetiniame puslapyje: <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/national-survey-on-health-well-being-and-service-use-among-foreign-born-population-monisuomi-/findings>.

5.1.3. Istorinių tautinių mažumų būklės stebėseną Suomijoje

2016-2018 m. Suomijoje atliktas „**Romų gerovės tyrimas (Roosa)**”⁵⁹ – gyventojų apklausa, kurios metu Suomijos nacionalinis sveikatos ir gerovės institutas rinko duomenis apie romų gyventojų gerovę, sveikatą, funkcinę ir darbinę pajėgumą bei naudojimąsi paslaugomis. Apklausos tikslas buvo skatinti Suomijos romų gerovę ir integraciją į visuomenę ir pateikti informaciją, kurią galima panaudoti skatinant jų gebėjimą dirbti, funkcionuoti ir dalyvauti darbinėje veikloje, taip pat plėtoti sveikatos ir socialines paslaugas, kuriose atsižvelgiama į romų kultūrą. Be to, atkreiptas dėmesys, kad patikima informacija apie romų gyventojų gerovę reikalinga romų politikos programai stebėti ir plėtoti. Tyrimo imtis – 1000 ne jaunesnių nei 18 metų Suomijos romų. Taip pat atskiras romų tautybės tyrimo reikalingumas buvo grindžiamas jau minėtu nacionaliniu mastu vykdomų gyventojų apklausų ribotumu gauti patikimus duomenis apie tautinėms mažumoms priklausančias žmonių

⁵⁶Finnish Institute for Health and Welfare. Impact of coronavirus epidemic on wellbeing among foreign born population (MigCOVID). <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/impact-of-coronavirus-epidemic-on-wellbeing-among-foreign-born-population-migcovid>

⁵⁷THL–Report | 2021.

[https://thl.fi/documents/155392151/190160070/THL_RAP2021_008_Kieli+16+englanti+\(1\).pdf/aa0da484-0ed5-d184-5656-1585e56644b8/THL_RAP2021_008_Kieli+16+englanti+\(1\).pdf?t=1630940142024](https://thl.fi/documents/155392151/190160070/THL_RAP2021_008_Kieli+16+englanti+(1).pdf/aa0da484-0ed5-d184-5656-1585e56644b8/THL_RAP2021_008_Kieli+16+englanti+(1).pdf?t=1630940142024)

⁵⁸Finnish Institute for Health and Welfare. National survey on health, well-being and service use among foreign-born population (MoniSuomi). <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/national-survey-on-health-well-being-and-service-use-among-foreign-born-population-monisuomi->

⁵⁹ Finnish Institute for Health and Welfare. Romanian hyvinvointitutkimus Roosa. <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/romanien-hyvinvointitutkimus-roosa->

grupės. Klausimynas susidėjo iš 88 klausimų (klausimynas suomių kalba yra prieinamas čia https://thl.fi/documents/155392151/190160125/R003_Haastattelu_21122016.pdf/5710db5c-bbe3-4934-8ac3-ac30d6189c1d/R003_Haastattelu_21122016.pdf?t=1482388174892). Tyrimo metu buvo vertinama ir romų sveikatos būklė (https://thl.fi/documents/155392151/190160125/R004_Terveystarkastus_20170330_final.pdf/4c26574d-64c3-4901-86bc-11ddd3dc62e/R004_Terveystarkastus_20170330_final.pdf?t=1505818784961).

5.1.4. Suomijos gerosios praktikos patirties apibendrinimas

Apibendrinant Suomijos praktiką, taikomą tautinių mažumų būklei stebėti, verta pažymėti, kad šalyje nėra vieno instrumento ar metodikos, skirtos tautinių mažumų būklės stebėsenai. Tautinių mažumų padėtis Suomijoje yra vertinama tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Kadangi šalis yra ratifikavusi Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, periodiškai teikiamos ataskaitos apie Konvencijos įgyvendinimą, kurios apima tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių ir laisvių apsaugą.

Suomijoje vykdomi tiek plataus, tiek siauro masto moksliniai tyrimai, orientuoti į tautines mažumas. Suomijos praktika stebint tautinių mažumų būklę gali būti vertinga dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, tautinių mažumų tyrimų metodikos yra suderintos su nacionaliniais gyventojų tyrimais, todėl tautinių mažumų duomenys yra palyginami su bendros populiacijos rodikliais, užtikrinant tyrimų patikimumą ir išsamumą. Antra, tyrimai vykdomi gana reguliariai, kas leidžia stebėti tautinių mažumų padėties pokyčius. Trečia, Suomijoje didelis dėmesys skiriamas aktyviam tautinėms mažumoms atstovaujančių institucijų įtraukimui į stebėsenos procesą. Pavyzdžiui, Suomijos sveikatos ir gerovės institutas, kuris vykdo įvairius tyrimus, įskaitant migracijos ir kultūrinės įvairovės sritis, 2023 m. pasirašė bendradarbiavimo sutartį su Samių parlamentu. Šios sutarties tikslas – skatinti suomių samių gyventojų sveikatą ir gerovę⁶⁰. Bendradarbiavimo susitarime numatomi bendri veiksmai, įskaitant mokslinių tyrimų ir plėtros projektų planavimą bei Sveikatos ir gerovės instituto informacinės medžiagos rengimą, skirtą samių gyventojų sveikatos gerinimui. Taip pat sutartyje numatytos bendros gairės informacijos rengimui ir duomenų valdymui, atsižvelgiant į specifinę informacijos apie samių tautą pobūdį⁶¹.

Tokiu būdu Suomijos praktika pabrėžia metodologinį suderinamumą, tyrimų reguliarumą ir institucijų bendradarbiavimą, kas sudaro tvirtą pagrindą efektyviai stebėti ir gerinti tautinių mažumų padėtį.

5.2. Lenkijos atvejis

5.2.1. Kontekstas: Lenkijos gyventojų tautinė sudėtis

Lenkija Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją pasirašė 1995 m. vasario 1 d., o ratifikavo 2000 m. gruodžio 20 d.⁶² Lenkija 2009 m. vasario 12 d. taip pat ratifikavo Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartiją⁶³. Lenkija yra viena etniškai ir religiniu požiūriu homogeniškiausių šalių Europoje⁶⁴.

⁶⁰ Finnish Institute for Health and Welfare. The Sámi. <https://thl.fi/en/topics/migration-and-cultural-diversity/culturally-diverse-finland/the-sami>

⁶¹ Finnish Institute for Health and Welfare. Saamelaiskäräjät ja Terveysden ja hyvinvoinnin laitoksen vahvistavat saamelaisasioita koskevaa yhteistyötä. <https://thl.fi/-/saamelaiskarajat-ja-terveyden-ja-hyvinvoinnin-laitos-vahvistavat-saamelaisasioita-koskevaa-yhteistyota>

⁶² Council of Europe. National Minorities (FCNM). Poland. <https://www.coe.int/en/web/minorities/poland>

⁶³ Council of Europe. European Charters for Regional or Minority Languages. Reports and Recommendations. Poland. <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#%2228993157%22%3A%5B%5D%7D>

⁶⁴ Minority Rights Group. Poland. <https://minorityrights.org/country/poland/>

Lenkijoje tautinės ir etninės mažumos yra apibrėžiamos taip: Lenkijos piliečių grupė, kuri yra mažesnė nei likusi Lenkijos gyventojų dalis; ji reikšmingai skiriasi nuo kitų piliečių savo kalba, kultūra ar tradicijomis ir siekia jas išsaugoti; ji suvokia savo istorinę tautinę arba etninę bendruomenę; tautinės mažumos atveju ji tapatinasi su tauta, turinčia savo valstybę. Lenkijoje šioms tautinėms mažumomis pripažįstamos: baltarusių, čekų, lietuvių, vokiečių, armėnų, rusų, slovakų, ukrainiečių ir žydų; etninėmis mažumomis laikomos: karaimai, lemcai, romai ir totoriai. Lenkijos Respublikoje oficiali kalba yra lenkų kalba. Kašubų kalba laikoma regionine kalba⁶⁵.

Lenkijos gyventojų sudėtis pagal tautybę: lenkai (98,59 proc.), sileziečiai (0,62 proc.), kašubai (0,04 proc.), lemcai (0,02 proc.), lietuviai (0,02 proc.), romai (0,02 proc.), aškenazi žydai (0,02 proc.), ukrainiečiai (0,17 proc.), baltarusiai (0,11 proc.), vokiečiai (0,11 proc.), rusai (0,03 proc.), armėnai (0,01 proc.), anglai (0,01 proc.), slovakai (0,01 proc.), čekai (0,01 proc.), kiti (0,05 proc.)⁶⁶.

5.2.2. Tautinių mažumų būklės stebėseną Lenkijoje

Internetu prieinamos informacijos apžvalga leidžia daryti išvadą, kad Lenkija neturi vieningos, centralizuotos metodikos ar įrankio, skirto nuolatinei tautinių mažumų būklės stebėsenai, tačiau egzistuoja keli teisės aktuose ir institucijų veikloje įtvirtinti elementai, kurie fragmentiškai atlieka stebėsenos funkciją. Pagrindinė institucija, atsakinga už tautinių mažumų politiką Lenkijoje, yra Vidaus reikalų ir administracijos ministerija (lenkų kalba *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji*, MSWiA)⁶⁷. Ši ministerija yra įpareigota Vyriausybei teikti ataskaitas apie tautinių ir etninių mažumų padėtį Lenkijoje. Ministerija turi Religinių konfesijų bei nacionalinių ir etninių mažumų departamentą, kuris atsakingas už tokių ataskaitų parengimą, duomenų rinkimą ir analizę. Ataskaitos yra rengiamos bendradarbiaujant su valstybės valdymo institucijomis, vietos savivaldos institucijomis ir tautinių bei etninių mažumų grupių organizacijomis, taip pat remiantis akademinės bendruomenės atstovų atliktomis mažumų padėties analizėmis. Ataskaitose yra aptariami tokie aspektai, kaip: finansinės paramos paskirstymas; švietimo paslaugų prieinamumas mažumų kalbomis; kalbos teisių įgyvendinimas savivaldybėse; kultūros veiklų plėtra; institucinių pokyčių analizė. Su 2022 metais parengta 8-ąja ataskaita (lenkų kalba), apie tautinių ir etninių mažumų padėtį Lenkijoje 2019-2020 metų laikotarpiu galima susipažinti čia: https://www.gov.pl/web/mswia/viii-raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-rzeczypospolitej-polskiej-w-latach-2019-2020?utm_source=chatgpt.com.

Naudinga informacija apie tautinių ir etninių mažumų padėtį Lenkijoje gaunama ne tik iš oficialios statistikos, bet ir iš plataus masto sociologinių tyrimų. Vienas svarbiausių tokių šaltinių yra **Lenkijos gyventojų panelinė apklausa (Polish Panel Survey, POLPAN)**, vykdoma nuo 1988 m. kas penkerius metus. POLPAN – tai ilgalaikė tyrimų programa, kurios pagrindinis tikslas yra analizuoti Lenkijos socialinę struktūrą bei jos kaitą per paskutinius tris dešimtmečius. Tyrimo unikalumas slypi tiek jo trukmėje, tiek duomenų gilumoje ir apimtyje. Be išsamių demografinių duomenų apie respondentus ir jų šeimas, apklausoje tiriamos socialinės bei politinės nuostatos, iš dalies pritaikytos iš tarptautinių tyrimų programų. Svarbus POLPAN išskirtinumas – papildomi metodiniai komponentai: įtrauktas Raveno neverbalinis testas, naudojamas intelektiniam lankstumui (vienai iš pagrindinių IQ sudedamųjų dalių) vertinti, ir Notingemo sveikatos profilis, leidžiantis įvertinti fizinės bei psichinės sveikatos būklę. Tyrimas aprėpia platų temų spektrą, tarp jų: „senųjų“ ir „naujųjų“ socialinės struktūros elementų analizė; klasių struktūros transformacijos; socialinio mobilumo

⁶⁵ Statistics Poland. Terms used in official statistics. <https://stat.gov.pl/en/metainformation/glossary/terms-used-in-official-statistics/4130.term.html>

⁶⁶ Statistics Poland. Size and demographic-social structure in the light of the 2021 Census results. <https://stat.gov.pl/en/national-census/national-population-and-housing-census-2021/final-results-of-the-national-population-and-housing-census-2021/size-and-demographic-social-structure-in-the-light-of-the-2021-census-results.6.1.html#>

⁶⁷ Fifth Report submitted by Poland. (2022). Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 7 March 2023 <https://rm.coe.int/5th-sr-poland-en/1680aa76b1>

tendencijos; gyvenimo lygio skirtumai; prisitaikymo prie rinkos ekonomikos procesai; vietos socialinės struktūros įtaka politinėms nuostatomis ir elgsenai; socialinių konfliktų suvokimas; nugalėtojų ir pralaimėtojų sampratos Europos integracijos kontekste; sveikatos problemų paplitimas; emigracijos dinamika⁶⁸. Nors POLPAN imtis yra bendra populiacija, ne iš anksto stratifikacija pagal etninę priklausomybę, tačiau kadangi POLPAN kas penkerius metus apklausia tuos pačius (ir papildytus) respondentus, tai leidžia: sekti į imtį patekusių tautinių mažumų atstovų ilgalaikes socialinės padėties tendencijas (užimtumas, išsilavinimas, pajamos, sveikata), stebėti, kaip keičiasi mažumų narių savęs tapatinimas, politiniai ir kultūriniai pasirinkimai per laiką; lyginti mažumų grupes su dauguma. Be to, POLPAN tiria ir daugumos požiūrį į tautines mažumas.

Kaip jau minėta, Lenkija yra ratifikavusi Europos regioninių ar tautinių mažumų kalbų chartiją, todėl įsipareigoja teikti periodines ataskaitas Europos Komisijai apie jos įgyvendinimo pažangą. Šiose ataskaitose pateikiama išsami informacija apie švietimo paslaugų teikimą regioninėmis ar tautinių mažumų kalbomis, šių kalbų vartojimą vietos savivaldos institucijų administracinėje veikloje, taip pat apie žiniasklaidos turinį – nurodomos transliacijos regioninėmis ar mažumų kalbomis, jų pobūdis, dažnumas ir sklaidos kanalai (radijas, televizija). Be to, ataskaitose apžvelgiamas finansinės paramos paskirstymas projektams, leidiniams bei kultūrinei veiklai, vykdomai regioninių ar tautinių mažumų kalbomis⁶⁹.

Prie tautinių mažumų būklės stebėsenos Lenkijoje prisideda ir **Migracijos tyrimų centras** (angl. *Centre of Migration Research*). Pavyzdžiui, 2019-2021 metais šio Centro tyrėjų komanda įgyvendino projektą „Diasporos politika migracijos po įstojimo į ES kontekste. Lenkijos, Lietuvos ir Vengrijos lyginamoji analizė“ (angl. „*Diaspora policy in the context of post-accession migration. Comparative analysis of Poland, Lithuania and Hungary*“). Projekto anotacijoje teigiama, kad Lenkija, Lietuva ir Vengrija, turinčios bendrą istoriją, panašius politinius ir socialinius procesus bei geopolitinę erdvę, patyrė panašius emigracijos reiškinius. Šiose šalyse išskiriamos trys pagrindinės diasporos grupės: 1) tautinės mažumos kaimyninėse šalyse (dėl XX a. pirmos pusės sienų pokyčių); 2) „tradicinė“ diaspora (XIX–XX a. emigracija į Vakarų Europą ir Ameriką); 3) „po narystės ES“ diaspora (gyventojų migracija po 2004 m. stojimo į ES). Projektas siekė analizuoti diasporos politikos raidą ir skirtumus nuo politinės transformacijos pabaigos iki dabar, nagrinėdamas požiūrį, teisinę bazę, reakciją po ES nare tapimo, tautinių mažumų politiką kaimyninėse šalyse ir diasporos poveikį politikai bei tarpvalstybiniais santykiams. Tyrimas rėmėsi trimis dimensijomis – pasakojimu, institucine struktūra ir praktinėmis priemonėmis – ir buvo atliekamas lyginamosios analizės būdu, apimant literatūros apžvalgą, politinio diskurso analizę ir interviu su valstybės ir diasporos atstovais Lenkijoje, Lietuvoje ir Vengrijoje⁷⁰.

5.2.3. Istorinių tautinių mažumų būklės stebėseną Lenkijoje

Siekiant atskleisti istorinių tautinių mažumų Lenkijoje padėtį yra atliekami įvairūs sociologiniai tyrimai ir projektai, tačiau, ir šiuo atveju, remiantis internete prieinamais informacijos šaltiniais, Lenkija neturi vieno įrankio ar centralizuotos metodikos istorinių tautinių mažumų būklės stebėsenai.

⁶⁸ POLPAN. Polish Panel Survey. About POLPAN. Project Description. <https://polpan.org/en/about-polpan/project-description/>

⁶⁹ IV Report to the Secretary General of the Council of Europe on the Implementation by the Republic of Poland of the Provisions of the European Charter For Regional or Minority Languages. (2022). <https://rm.coe.int/poland-pr4-en/1680a9b773>

⁷⁰ Centre for Migration Research. Diaspora policy in the context of post-accession migration. Comparative analysis of Poland, Lithuania and Hungary. <https://www.migracje.uw.edu.pl/projects/diaspora-policy-in-the-context-of-post-accession-migration-comparative-analysis-of-poland-lithuania-and-hungary/>

Kalbant apie istorinių tautinių mažumų tyrimus Lenkijoje, verta atkreipti dėmesį į šioje šalyje atliekamus **Lenkijos romų migracijos tyrimus**^{71, 72}, kuriuos inspiravo suvokimas, kad nepaisant didžiulio visuomenės ir mokslininkų susidomėjimo Lenkijos piliečių migracija, beveik nekalbama apie tai, kaip šios naujos migracijos galimybės ir apribojimai veikia Lenkijos romų tautybės gyventojus. Šiuose tyrimuose yra taikoma antropologinė perspektyva ir kokybiniai metodai – stebėjimas dalyvaujant, interviu, daug laiko praleidžiant su migruojančiais romais, jų draugais ir šeimos nariais, likusiais Lenkijoje, taip pat su Lenkijos romais, gyvenančiais Didžiojoje Britanijoje ir Vokietijoje.

5.2.4. Lenkijos gerosios praktikos patirties apibendrinimas

Kaip ir Suomijos atveju, Lenkijoje nėra vieningos metodikos tautinių mažumų būklės stebėsenai vykdyti. Tautinių mažumų padėtis šalyje vertinama tiek tarptautiniu lygmeniu (Lenkija ratifikavo Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos konvenciją ir Europos regioninių ar tautinių mažumų kalbų chartiją), tiek nacionaliniu lygmeniu. Būklės vertinimui naudojami gyventojų surašymo duomenys bei tiksliniai sociologiniai tyrimai, kurie nagrinėja mažumų situaciją švietime, darbo rinkoje, žiniasklaidoje ir diskriminacijos paplitimą.

Kuo gali būti naudinga Lenkijos praktika stebint tautinių mažumų būklę? Pirma, naudinga Lenkijos praktika – panelinė apklausa POLPAN, leidžianti ilgalaikę socialinių procesų stebėseną kas penkerius metus įtraukiant tuos pačius respondentus. Nors tyrimo imtis apima visą populiaciją, respondentų tautybė suteikia galimybę analizuoti ir tautines mažumas. Antra, verta įtraukti Lenkijos patirtį nagrinėjant ne tik bendrą migraciją, bet ir koncentruotis į tautinių mažumų migracijos aspektus, atsižvelgiant į šių laikų aktualijas.

5.3. Latvijos atvejis

Latvija Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją pasirašė 1995 m. gegužės 1 d., 2005 m. birželio 6 d. ši konvencija buvo ratifikuota, konvencija įsigaliojo tą pačių metų spalio 1 d.⁷³ Latvijoje nėra tautinių mažumų sritį reguliuojančio atskiro įstatymo, o tautinių mažumų apibrėžimas teisiškai nėra įtvirtintas (LRS, 2024⁷⁴).

Latvijoje tautinių mažumų situacijos stebėjimui pasitelkiama oficialioji statistika, valstybinių registrų kaupiami bei žinybiniai duomenys, teikiamos šalies ataskaitos bei fragmentiškai atliekami sociologiniai tyrimai. Nors Latvijoje nacionaliniu lygmeniu tautinių mažumų situacija sistemiškai nėra stebima, Latvijos pavyzdys pasirinktas siekiant apžvelgti tautinių mažumų padėties stebėsenos praktikas kaimyninėse šalyse, kur tautinių mažumų sudėtis yra artima Lietuvos tautinių mažumų sudėčiai.

⁷¹ Centre for Migration Research. Transnational lives of Polish Roma – Migration, family and ethnic boundary making in changing European Union. <https://www.migracje.uw.edu.pl/projects/transnational-lives-of-polish-roma-migration-family-and-ethnic-boundary-making-in-changing-european-union/>

⁷² Fiałkowska, K., Garapich, M. P. & Mirga-Wójtowicz, E. (2018). Migration Paths of Polish Roma „Between Tradition and Change – Migration Paths of Polish Roma”. https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/Between-tradition-and-change-migration-paths-of-Polish-Roma_ost.pdf

⁷³ <https://www.coe.int/en/web/minorities/latvia>

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Seimas (2024) Tautinių mažumų įstatymų pagrindų įsteigtos patariamiosios tarybos Europos Sąjungos valstybėse narėse. Analitinė apžvalga 24/25. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento tyrimų skyrius. https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=78751

5.3.1. Kontekstas: Latvijos gyventojų tautinė sudėtis

Latvijos Oficialaus statistikos portalo⁷⁵ 2025 m. pradžios duomenimis, tautinės mažumos Latvijoje sudaro kiek daugiau nei trečdaliį šalies gyventojų. Iš bendros 1,8 milijono populiacijos, latvių tautybės gyventojai sudarė 63,7% gyventojų, šalyje 23,4% sudaro rusai, 2,9% baltarusiai, 2,8% ukrainiečiai, 1,9% lenkų tautinė mažuma. Mažiau skaitlingos Latvijos tautinės mažumos: lietuviai, romai, žydai, estai ir kiti sudaro apie 5% šalies gyventojų⁷⁶. Lenkai, lietuviai, žydai – yra vienos iš nedaugelio Latvijos istorinių tautinių mažumų grupių⁷⁷.

Daugiausia tautinės mažumos koncentruojasi ties labiau urbanizuotomis šalies vietomis, pvz., skaitlingiausia Latvijos tautinė mažuma – rusai – daugiausia gyvena šalies sostinėje⁷⁸, didžiausia baltarusių koncentracija Rygoje ir rytų Latgalos regione⁷⁹.

5.3.2. Tautinių mažumų būklės stebėseną Latvijoje

Tautinių mažumų politiką Latvijoje koordinuoja Latvijos kultūros ministerija (latvių kalba *Kultūras ministrija*⁸⁰), kuri taip pat yra įgyvendina integracijos politiką bei yra atsakinga už kultūrinio paveldo ir tapatybės išsaugojimą (Council of Europe, 2021⁸¹). Latvijos kultūros ministerija turi dvi patariamąsias tarybas – Tautinių mažumų NVO atstovų patariamąją tarybą (latv. *Mazākumtautību nevalstisko organizāciju pārstāvju konsultatīvā padome*⁸²) ir Romų integracijos politikos įgyvendinimo patarimoji taryba (latvių kalba *Romu integrācijas politikas īstenošanas konsultatīvā padome*⁸³). Minėtos tarybos taip pat stebi atskirų tautinių mažumų grupių padėtį, teikia rekomendacijas bei skatina tautinių mažumų NVO dalyvavimą visuomenėje ir tautinių mažumų grupių atstovavimą⁸⁴. Prie žmogaus teisių stebėjimo, tame tarpe ir tautinių mažumų, Latvijoje prisideda Ombudsmeno tarnyba (latvių kalba *Latvijas Republikas Tiesībsargs*⁸⁵), kuri taip pat vykdo tyrimus, informavimo kampanijas, konsultuoja tautinių mažumų atstovus. Į tautinių mažumų padėties stebėseną įsitraukia nevyriausybinės organizacijos, pvz., Latvijos žmogaus teisių centras (latvių kalba *Latvijas Cilvēktiesību centrs*⁸⁶), tautinių mažumų bendruomenės.

Tautinių mažumų Latvijoje stebėseną vykdoma tarptautiniu lygmeniu - teikiamos ataskaitos apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą⁸⁷, Europos kovos su rasizmu ir netolerancija komisijos⁸⁸ ataskaitos. Nacionaliniu lygmeniu pagrindinė informacija, remiantis kuria galima stebėti tautinių mažumų padėtį Latvijoje, yra reguliarių gyventojų surašymų ir

⁷⁵ Official Statistics Portal. Official statistics of Latvia. <https://stat.gov.lv/en>

⁷⁶ Official Statistics Portal (2025) Latvia has a population of almost 1.86 million. <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/population/press-releases/22900-number-population-latvia-2024>

⁷⁷ Minority Rights Group (2018) Latvia. <https://minorityrights.org/country/latvia/>

⁷⁸ Minority Rights Group (2018) Latvia. Russians in Latvia. <https://minorityrights.org/communities/russians-4/>

⁷⁹ Minority Rights Group (2018) Latvia. Belarussians in Latvia. <https://minorityrights.org/communities/belarusians/>

⁸⁰ Kultūras ministrija. Integrācija. <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-0>

⁸¹ Council of Europe (2021) Fourth Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National minorities by the Republic of Latvia. ACF C/SR/IV(2021) 002. Riga. <https://rm.coe.int/4th-sr-latvia-en/1680a46422>

⁸² Kultūras ministrija. Konsultatīvā padome. <https://www.km.gov.lv/lv/konsultativa-padome>

⁸³ Kultūras ministrija. Konsultatīvā padome. <https://www.km.gov.lv/lv/konsultativa-padome-0>

⁸⁴ Council of Europe (2021) Fourth Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National minorities by the Republic of Latvia. ACF C/SR/IV(2021) 002. Riga. <https://rm.coe.int/4th-sr-latvia-en/1680a46422>

⁸⁵ Latvijas Republikas Tiesībsargs. <https://www.tiesibsargs.lv/>

⁸⁶ Latvijas Republikas Tiesībsargs. <https://cilvektiesibas.org.lv/lv/>

⁸⁷ National Minorities (FCNM). Country-specific monitoring of the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.coe.int/en/web/minorities/country-specific-monitoring>

⁸⁸ European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance>

metinē statistika apie tautybę, amžiu, gimtąją kalbą, pilietybę, regioninį pasiskirstymą^{89, 90, 91, 92, 93}. Vis tik Latvijoje nacionalinio lygmens tautinių mažumų stebėseną yra gana fragmentiška – tautinių mažumų padėties šalyje tyrimai atliekami nereguliariai, dažnai tiriama atskirtų tautinių mažumų, pvz., romų, situacija, o reguliarūs ir sistemingi visų tautinių mažumų grupių padėties šalyje tyrimai nėra vykdomi. Toliau paminėsime tik keletą svarbesnių informacijos šalinių ir tyrimų, atliktų Latvijoje per pastaruosius penketą metų, kurie aktualūs tautinių mažumų padėties stebėsenos kontekste.

Latvija, kaip ir kitos valstybės ratifikavusios Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, teikia reguliarias ataskaitas Europos Tarybai. Šiuo metu yra pateiktos keturios šalies ataskaitos⁹⁴.

Europos kovos su rasizmu ir netolerancija komisijos ataskaitoje Latvijai⁹⁵ apžvelgiama žmogaus teisių situacija Latvijoje: aptariamos lygybės, teisių, neapykantos kalbos ir smurto, įtraukties ir integracijos temos. Atskiras dėmesys skiriamas romų ir rusų tautinių mažumų situacijai šalyje.

Siekiant įvertinti romų, nors ir neskaitlingos tautinės mažumos (2025 m. duomenimis Latvijoje gyveno 4812 romų tautybės asmenų⁹⁶), padėtį šalyje ir pagrįsti romų strateginės programos įgyvendinimo plano⁹⁷ rodiklius, Latvijos Respublikos Ombudsmeno iniciatyva 2021/2022 m. buvo atliktas „Romų padėties Latvijoje“ (latvių kalba *Romu situācija Latvijā*) tyrimas⁹⁸.

„Romų padėties Latvijoje“ tyrimas – savivaldybių apklausa – yra išsamus romų situacijos Latvijoje įvertinimas. Šis tyrimas svarbus dėl kai kurių tyrimo metodologijos aspektų:

- 1) Siekiant atrinkti savivaldybes, kurios dalyvaus tyrime, buvo pasitelkta Latvijos Oficialiosios statistikos tarnyba, kuri tyrimui atrinko savivaldybes, kuriose gyvena daugiau nei 240 romų tautybės asmenų. Šios savivaldybės buvo apklaustos naudojant 47 atvirų klausimų tyrimo anketą⁹⁹.
- 2) Tyrimo klausimyno temos atrinktos konsultuojantis su romų atstovais. Klausimynui atrinktos temos – bendradarbiavimas su romais, romų atstovais bei socialinis dalyvavimas; švietimas; socialiniai klausimai (būstas, užimtumas ir socialinės parama)¹⁰⁰ – yra aktualios romų tautinės mažumos integracijai šalyje. Tyrimo ataskaitoje pateikiama ne tik tyrimo rezultatai, tačiau suformuotos rekomendacijos, pateikiama geroji praktika.

⁸⁹ Official Statistics Portal. Population by ethnicity at the beginning of year 1935-2025.

https://data.stat.gov.lv/pxweb/en/OSP_PUB/START_POP_IR_IRE/IRE010/

⁹⁰ Official Statistics Portal. Population by ethnicity in regions, cities and municipalities at the beginning of the year 2012-2025. <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/population/tables/ire031-population-ethnicity-regions-cities-and>

⁹¹ Official Statistics Portal. Population by sex, ethnicity, citizenship and main age group in regions and cities at the beginning of year 2012 – 2025. <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/population/tables/ire091-population-sex-ethnicity-citizenship-and-main>

⁹² Official Statistics Portal. Population in regions, cities, municipalities, towns, rural territories (based on the boundaries in force at the beginning of 2025), neighbourhoods and densely populated areas by ethnicity (experimental statistics) 2000 – 2024. <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/population/tables/rig040-population-regions-cities-municipalities>

⁹³ Official Statistics Portal. Ethnicity and language (Census 2011). <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/education/level-education/other/4646-ethnicity-and-language-census-2011>

⁹⁴ National Minorities (FCNM). Latvia. <https://www.coe.int/en/web/minorities/latvia>

⁹⁵ ECRI (2025) ECRI Report on Latvia (sixth monitoring cycle). Council of Europe. <https://rm.coe.int/sixth-report-on-latvia/1680b66aea>

⁹⁶ Official Statistics Portal. https://data.stat.gov.lv/pxweb/en/OSP_PUB/START_POP_IR_IRE/IRE010/

⁹⁷ Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2024.–2027. Gadam. 2024-08-27. Nr. 709.

<https://www.vestnesis.lv/op/2024/168.21>

⁹⁸ Ives, A., Freiberga, K., Dragune, K. (2021/2022) Romu situācija Latvijā. Latvijas Republikas tiesībsargs. Rīga. https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/07/romu_situacija_latvija_2022_1648646871.pdf

⁹⁹ Ives, A., Freiberga, K., Dragune, K. (2021/2022) Romu situācija Latvijā. Latvijas Republikas tiesībsargs. Rīga. https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/07/romu_situacija_latvija_2022_1648646871.pdf

¹⁰⁰ Ives, A., Freiberga, K., Dragune, K. (2021/2022) Romu situācija Latvijā. Latvijas Republikas tiesībsargs. Rīga. https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/07/romu_situacija_latvija_2022_1648646871.pdf

5.3.3. Latvijos tautinių mažumų stebėjimo patirties apibendrinimas

Latvija neturi nacionalinės vieningos metodikos tautinių mažumų situacijai stebėti, tautinių mažumų padėtis stebima remiantis gyventojų surašymų duomenimis ir kita oficialia statistika, atliekamais epizodiniais tyrimais, bei rengiant ataskaitas apie tai, kaip yra įgyvendinami tarptautiniai susitarimai.

Kiekybinių ir kokybinių statistinių tyrimų nereguliarumas ir tiriamų temų nepastovumas sąlygoja fragmentuotą situaciją apie tautines mažumas Latvijoje vaizdą. Beje, Latvija yra kritikuojama dėl tautinių mažumų teisių apribojimų toleravimo grindžiamo valstybės identiteto apsaugos poreikiu ir per mažo dėmesio tautinėms mažumoms bei jų integracijai (Kascian 2024¹⁰¹). Nepaisant to, Latvijos tautinių mažumų padėties stebėjimo praktikos Lietuvai svarbios dėl keleto aspektų – visų pirma dėl šalių geografinės padėties – sienų su Rusija ir Baltarusija turėjimo; panašių tautinių mažumų grupių sudėties, didžiausios kurių yra rusai, baltarusiai.

Kalbant apie Latvijos tautinių mažumų stebėjimo praktikas, kurias galima būti pritaikyti Lietuvos atveju, reikia paminėti tarpinstitucinį bendradarbiavimą (Latvijos kultūros ministerijos bendradarbiavimas su Statistikos tarnyba atliekant romų padėties Latvijoje tyrimą) bei aktyvų tautinių mažumų įtraukimą vykdant tautinių mažumų tyrimus.

5.4. Estijos atvejis

Estija Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją pasirašė 1995 m. vasario 2 d., 1997 m. sausio 6 d. ši konvencija buvo ratifikuota, konvencija įsigaliojo 1998 metų vasario 1 d.¹⁰² Pasirašydama šią konvenciją, šalis taip pat pateikė deklaraciją, kurioje apibrėžiama tautinių mažumų samprata, remiantis kuria tautinės mažumos suprantamos kaip Estijos piliečiai: gyvenantys Estijos teritorijoje; išlaikę ilgalaikius, tvirtus ir nuolatinus ryšius su Estija; skiriasi nuo estų etniniais, kultūriniais, religiniais arba kalbiniais požymiais; yra motyvuoti išsaugoti savo kultūrinės tradicijas, religiją ar kalbą, kas yra jų bendro identiteto požymis (LRS, 2024:3¹⁰³). Estijos gyventojų 2021 m. surašymo duomenimis, Estijoje gyveno 211 tautinių mažumų¹⁰⁴.

5.4.1. Kontekstas: Estijos gyventojų tautinė sudėtis

Estijos oficialaus statistikos portalo duomenimis, 2025 m. šalyje iš visų 1,4 milijono gyventojų 68,2% sudarė estai (viso 934 725 asmenys), trečdalį gyventojų sudarė tautinės mažumos: 20,9% rusai (285 819 asmenų), 5,4% ukrainiečiai (75 597 asmenys), 0,8% baltarusiai (11 089 asmenys), 0,59% suomių (8 000 asmenų), ir apie 1,7 % kitų tautybių asmenų (latvių, vokiečių, lietuvių, žydų, lenkų, armėnų, azerbaidžaniečių bei kitų tautybių asmenų)¹⁰⁵.

Rusai daugiausia susitelkę šalies sostinėje Taline bei Harju ir Ida-Viru apskrityse, gausiai rusų gyvenamos ir pasienio su Rusija teritorijos, pvz., Tartu, Pärnu and Lääne-Viru apskritys¹⁰⁶.

¹⁰¹ Kascian, K. (2024) Latvia's Ambiguous Attitude towards the Framework Convention for the protection of National Minorities: Is Diversity a Threat? Public Governance, Administration and Finances Law Review. 9(1): 91-104. DOI: [10.53116/pgafnr.7286](https://doi.org/10.53116/pgafnr.7286)

¹⁰² <https://www.coe.int/en/web/minorities/estonia>

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Seimas (2024) Tautinių mažumų įstatymų pagrindu įsteigtos patariamiosios tarybos Europos Sąjungos valstybėse narėse. Analitinė apžvalga 24/25. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento tyrimų skyrius. https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=78751

¹⁰⁴ Estonia Counts. Demographic and ethno-cultural characteristics of the population.

¹⁰⁵ Statistics Estonia. RV0222U: POPULATION, 1 JANUARY by Year, Sex, County and Ethnic nationality. https://andmed.stat.ee/en/stat/rahvastik__rahvastikunaitajad-ja-koosseis__rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV0222U/table/tableViewLayout2

¹⁰⁶ Minority Right Group (2024) Estonia. Russians in Estonia. <https://minorityrights.org/communities/russians-3/>

Daugiausia baltarusių ir ukrainiečių tautybės asmenų yra susitelkę šalies sostinėje, Ida-Viru ir Tartu apskrityse¹⁰⁷.

5.4.2. Tautinių mažumų būklės stebėseną Estijoje

Estijos Respublikos kultūros ministerijos atsakomybėje yra integracijos politikos koordinavimas, kaip ir integracijos procesų stebėseną, tautinių mažumų kultūrinio gyvenimo plėtra (European Council, 2024¹⁰⁸). Sisteminga imigrantų ir tautinių mažumų integracijos stebėseną Estijoje pradėta vykdyti 2000 metais, 2011 m. kaip atskira stebima tikslinė grupė įtraukti nauji imigrantai¹⁰⁹, vėliau – reemigrantai. Nuo 2011 m. visuomenės integracijos stebėseną koordinuoja ir tyrimus užsako Kultūros ministerijos Kultūros įvairovės departamentas. 2023 m. atliktas devintasis Estijos visuomenės integracijos stebėsenos (est. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring*) tyrimas (tyrimas atliekamas kas tris metus). Toliau pateikiama detalesnė informacija apie du paskutiniuosius – 2020¹¹⁰ ir 2023¹¹¹ m. – Estijos visuomenės integracijos stebėsenos tyrimus, siekiant parodyti stebėsenos [metodikos](#)¹¹² lankstumą ir galimybę prisiderinti prie aplinkybių.

Estijos visuomenės integracijos stebėseną (estų kalba *Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring*)^{113, 114, 115}:

Tyrimo tikslas – stebėti ir suprasti imigrantų ir tautinių mažumų integracijos procesą.

Periodiškumas – 3 metai.

Tyrimo tikslinė grupė – prieš atliekant tyrimą koreguojama pagal aktualią situaciją ir poreikius, tačiau orientuojamasi į tris pagrindines grupes: Estijos gyventojai (estai ir tautinės mažumos), imigrantai ir reemigrantai.

2020 m. apklausti 1) Estijos gyventojai: 15 metų ir vyresni asmenys, nuolat gyvenantys Estijoje. Tikslinė grupė buvo suskirstyta pagal tautybę į du pogrupius: a) estai ir b) kitos tautybės nuolatiniai gyventojai – tautinės mažumos (daugiausia rusai ir rusakalbiai, kaip pvz., ukrainiečiai, baltarusiai, ir kt.). 2) Reemigrantai (asmenys, kurie daugiau nei dešimt metų gyveno ne Estijoje, turintys Estijos pilietybę arba užsienio piliečio pasą). 3) Naujai atvykusieji imigrantai (asmenys, gimę ne Estijoje ir atvykę į Estiją 2016-2020 m. laikotarpiu bei gyvenantys šalyje iki 5 metų, taip pat asmenys, gavę tarptautinę apsaugą, bei užsieniečiai, atvykę į Estiją 2013-2015 m. laikotarpiu).

¹⁰⁷ Minority Rights Group (2024) Estonia. Ukrainians and Belarussian in Estonia.

<https://minorityrights.org/communities/ukrainians-and-belarusians/>

¹⁰⁸ European Council (2024) Sixth Report submitted by Estonia. Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 5 June 2024. ACFC/SR/VI(2024)007. Council of Europe. Advisory committee Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://rm.coe.int/6th-sr-estonia-en/1680b056eb>

¹⁰⁹ Kaldur, K., Kivistik, K., Pohla, T. (2019) Integratsiooni monitoringu metoodika (re)kontseptualiseerimine. Metoodikaaruanne. Kultuuriministerium. Tartu: Balti Uuringute Institut. DOI: 10.23657/2019.7

¹¹⁰ Mägi et al. (2020) Eesti ühiskonna lõimumismonitoring 2020. Kultuuriministerium. SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, Balti Uuringute Instituut, Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool, Turu-uuringute As. <https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2021-06/IntegratsiooniMonitoring2020.pdf>

¹¹¹ Voog et al. (2023) Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring 2023. Kultuuriministerium Kantar Emor. <https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2024-04/EIM%202023%20aruanne.pdf>

¹¹² Kaldur, K., Kivistik, K., Pohla, T. (2019) Integratsiooni monitoringu metoodika (re)kontseptualiseerimine. Metoodikaaruanne. Kultuuriministerium. Tartu: Balti Uuringute Institut. DOI: 10.23657/2019.7

¹¹³ Kultuuriministerium (2024) Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring. <https://www.kul.ee/EIM2023>

¹¹⁴ Mägi et al. (2020) Eesti ühiskonna lõimumismonitoring 2020. Kultuuriministerium. SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, Balti Uuringute Instituut, Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool, Turu-uuringute As. <https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2021-06/IntegratsiooniMonitoring2020.pdf>

¹¹⁵ Voog et al. (2023) Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring 2023. Kultuuriministerium Kantar Emor. <https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2024-04/EIM%202023%20aruanne.pdf>

2023 m. tyrime apklausti: 1) Estijos gyventojai: 15 metų ir vyresni asmenys, nuolat gyvenantys Estijoje, kurie buvo suskirstyti į du pogrupius: a) estai ir b) kitos tautybės nuolatiniai gyventojai – tautinės mažumos (daugiausia rusai ir rusakalbiai, kaip pvz., ukrainiečiai, baltarusiai, ir kt.). 2) 15 metų ir vyresni imigrantai, gimę ne Estijoje ir atvykę iš užsienio valstybės, kurie suskirstyti į dvi grupes: 1) užsieniečiai, į Estiją imigravę 2018-2023 metų laikotarpiui ir 2) anksčiau, t.y. 2013-2017 metų laikotarpiu, į Estiją imigravę asmenys.

Duomenų rinkimo būdas: pagrindinis duomenų rinkimo metodas – apklausa (tiesioginė, internetu ar telefonu), taip pat galimu duomenų rinkimo būdu įvardijami statistikos tarnybos duomenys ir kiti antriniai šaltiniai (kitų tyrimų rezultatai ir išvados), bei palikta galimybė esant poreikiui (atsižvelgiant į metodikos tikslą ir norimus gauti rezultatus) analizuoti tam tikras temas naudojantis kokybiniais tyrimų metodais, pvz., fokus grupių apklausa, interviu¹¹⁶.

2020 m. viso atliktos trys tiesioginės apklausos dalyvių namuose: 1) gyventojų apklausa; 2) reemigrantų apklausa; 3) imigrantų apklausa.

2023 m. apklausos vykdytos taikant kombinuotą metodą: internetinę ir telefoninę apklausą. Paminėtina, kad papildomai buvo atliekamas kokybinis žiniasklaidos tyrimas – fokus grupių interviu.

Tyrimo tematikos: Tyrimo tematikos ir klausimynas yra peržiūrėti prieš atliekant tyrimą, palikta galimybė klausimyną koreguoti, įtraukti aktualias temas.

2020 m. tyrimo sritys: pajamos ir pragyvenimo šaltiniai; estų kalbos ir gimtosios kalbos mokymasis, švietimo prieinamumas; kalbų mokėjimas ir vartojimas, tarpasmeniniai ryšiai, tolerancija; pilietiškumas, politinis apsisprendimas ir dalyvavimas; lygios galimybės (suvokimas ir patirtys); žiniasklaida ir informacija; reemigracija; naujų imigrantų prisitaikymas.

2023 m. tyrimo sritys: integracijos proceso sėkmė ir estų nacionalinis identitetas; užimtumas; lygio galimybės ir paslaugų prieinamumas; tarptautiniai santykiai; kalbos vartojimas; žiniasklaidos ir informacijos vartojimas; švietimas (požiūris į perėjimą prie švietimo estų kalba); pilietiškumas, politinis apsisprendimas ir dalyvavimas; karas Ukrainoje; naujų imigrantų integracija, prisitaikymas.

Klausimynai yra pateikiami trimis kalbomis: estų, rusų ir anglų kalba.

Estijoje duomenys apie tautinių mažumų padėtį taip pat renkami reguliarių gyventojų surašymų metu (paskutinis gyventojų surašymas atliktas 2021 m.¹¹⁷). Gyventojų surašymo metu renkama informacija apie tautybę, gimtąją kalbą, pilietybę. Stebint tautines mažumas ir jų situaciją šalyje taip pat remiamasi kitais Estijos statistikos tarnybos pateikiamų tyrimų¹¹⁸ duomenimis. Tautinių mažumų stebėjimas vykdomas ir tarptautiniu lygmeniu - teikiamos ataskaitos apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą (šeštoji ataskaita pateikta 2024 metais¹¹⁹), Europos taryba stebi, kaip įgyvendinamos Europos kovos su rasizmu ir netolerancija komisijos¹²⁰ rekomendacijos (2024 m. ECRI teikė išvadas apie rekomendacijų įgyvendinimą Estijoje¹²¹).

¹¹⁶ Kaldur, K., Kivistik, K., Pohla, T. (2019) Integratsiooni monitoringu metoodika (re)kontseptualiseerimine. Metoodikaaruanne. Kultuuriministeerium. Tartu: Balti Uuringute Institut. DOI: 10.23657/2019.7

¹¹⁷ Estonian Counts. Population and Housing Census 2021 <https://rahvaloendus.ee/en/census-2021/population-and-housing-census-2021>

¹¹⁸ Statistics Estonia. Methodology. <https://www.stat.ee/en/find-statistics/methodology-and-quality/methodology>

¹¹⁹ European Council (2024) Sixth Report submitted by Estonia. Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 5 June 2024. ACFC/SR/VI(2024)007. Council of Europe. Advisory committee Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://rm.coe.int/6th-sr-estonia-en/1680b056eb>

¹²⁰ European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/home>

¹²¹ ECRI (2024) ECRI Conclusions on the implementation of the Recommendations in respect of Estonia subject to interim follow-up. CRI(2024)33. ECRI. Council of Europe. <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendation-in-respec/1680b1e954>

5.4.3. Estijos gerosios praktikos patirties apibendrinimas

Estijoje tautinių mažumų padėtis stebima kompleksiskai ir sistemingai, taikant integruotą metodiką – duomenis renkant reguliarių gyventojų surašymų metu, taip pat atliekant nuoseklų ir reguliarių visuomenės integracijos tyrimą „*Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring*“ (2023 m. buvo atliktas devintasis visuomenės integracijos tyrimas). Tautinių mažumų ir imigrantų padėties stebėjimas vyksta taikant kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus bei lanksčiai prisitaikant prie aktualios situacijos.

Be minėto, verta atkreipti dėmesį į keletą Estijos tautinių mažumų stebėjimo praktikos aspektų, kurie yra aktualūs ir gali būti pritaikomi tautinių mažumų stebėsenai Lietuvoje. Visų pirma, visuomenės integracijos stebėseną vykdoma labai tiksliai – siekiama ne tik įvertinti imigrantų ir tautinių mažumų integraciją, tačiau remiantis įrodymais grįsta informacija formuoti integracijos politiką. Antra, tiriamų sričių įvairovė leidžia susidaryti įvairiapusių tautinių mažumų ir imigrantų integracijos vaizdą, be to metodologija suteikia galimybę lanksčiai reaguoti į esamą situaciją ir greitai integruoti aktualias temas į tyrimo anketą (suteikiant galimybę temas teikti ir suinteresuotoms šalims, pvz., kitoms ministerijoms). Trečia, tyrimo anketos yra pateikiamos keletu kalbų (estų, rusų, anglų kalbomis), kas leidžia sumažinti kalbines kliūtis renkant duomenis.

5.5. Kitų šalių geroji praktika: Rumunija ir Slovakija

Rumunijoje ir Slovakijoje ir kitose centrinės ir pietryčių Europos valstybėse jau eilę metų romų bendruomenėse dirba romų kilmės sveikatos mediatoriai, kurie bendruomenės nariams padeda užtikrinti geresnę prieigą prie sveikatos apsaugos paslaugų. Tarpininkai daug nuveikė sprenddami prastų sveikatos sąlygų, esančių šių šalių romų gyvenvietėse, problemą. Jie padėjo padidinti nėščiujų priežiūros lygį, romų skiepijimo apimtį, padėjo klientams gauti asmens tapatybės ir draudimo dokumentus, teikė romų vaikams ir suaugusiesiems sveikatos mokymo paslaugas, pagerino sveikatos priežiūros paslaugų teikėjų žinias ir požiūrį į romus, padėjo įveikti pasitikėjimo ir kalbos barjerus. Visa tai turi bendrą teigiamą poveikį siekiant geresnių sveikatos rodiklių.¹²²

Rumunijos ir Slovakijos, o taip pat Bulgarijos vyriausybėms išplėtus romų sveikatos tarpininkų programas sumažėjo sveikatos priežiūros paslaugų teikėjų diskriminacinis elgesys ir kitos kliūtys, trukdančios naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis, be to, bendruomenėms skirta švietėjiška veikla. Tačiau šių priemonių nepakanka, programos poveikį vertinančios institucijos pabrėžia poreikį pereiti prie naujų ir veiksmingesnių metodų, pereinant nuo romų tarpininkų prie institucinės reformos, kuria sprendžiama institucinės diskriminacijos problema sistemoje.¹²³

¹²² <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/roma-health-mediators-successes-and-challenges>

¹²³ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0147_EN.html?utm_source=chatgpt.com#_ftn42

6. IŠVADOS

Šioje ataskaitos dalyje pateiktos išvados, parengtos atlikus tautinių mažumų būklės stebėsenos esamos situacijos analizę. Esamos situacijos analizė apėmė:

- Prieinamos statistinės informacijos apie tautines mažumas savivaldybėse, kur santykinai didesnė dalis tautinių mažumų atstovų, apžvalgą (Ignalinos raj., Šalčininkų raj., Švenčionių raj., Tarkų raj., Vilniaus m. ir Vilniaus raj., Visagino raj., Zarasų raj., Klaipėdos m.).
- Teorinių prielaidų tautinių mažumų būklės stebėsenai analizę.
- Lietuvoje ir užsienyje atliktų tyrimų apie tautines ir istorines tautines mažumas apžvalgą (2015-2025 m.).
- Informacijos, duomenų bazių (tarptautinių ir nacionalinių) tautinių mažumų būklei vertinti analizę.
- Užsienio šalių gerosios praktikos patirties tautinių mažumų būklei vertinti apžvalgą (išnagrinėta Suomijos, Lenkijos, Estijos, Latvijos patirtis).

Esamos situacijos analizės išvados struktūruojamos pagal ataskaitoje išskirtas dalis.

1 skyriaus išvados

Nors dėl taikyto naujo surašymo metodo (ankstesniuose surašymuose duomenys apie gyventojų tautybę ir gimtąją kalbą rinkti taikant anketinės apklausos metodą, o 2021 m. – anketinę apklausą žodžiu ir internetinę apklausą) reikšmingoje dalyje surašymo įrašų (15 %) nebuvo gauta duomenų apie gimtąją kalbą, visgi 2021 m. surašymo rezultatai nefiksavo reikšmingų pokyčių tautinėje gyventojų sudėtyje ir kompozicijoje. Tačiau situaciją keičia po karo Ukrainoje išaugęs imigravusių ir nuolat Lietuvoje gyvenančių ne Lietuvos piliečių ukrainiečių, baltarusių ir rusų skaičius.

Daugelis pokyčių, kurie vyksta tautinių mažumų grupėse būdingi ir lietuvių tautinei daugumai (visuomenė senėja, mažėja darbingo amžiaus žmonių). Tačiau fiksuoti reikšmingi skirtumai rusų, baltarusių ir ukrainiečių grupių demografinėje struktūroje, lyginant su lietuviais ir lenkais. Rusai, baltarusiai ir ukrainiečiai buvo labiau išsilavinę ir urbanizuoti, didelė jų dalis buvo gimę užsienyje. Tačiau šiose grupėse buvo mažiau vaikų, didesnis vyresnio amžiaus žmonių skaičius. Pastebėtina, kad lenkų grupės demografiniai rodikliai artimesni lietuviams. Rusų mažumos narių tarpe pastebimos asimiliacinės tendencijos, nemažai jos narių yra dvikalbiai.

2 skyriaus išvados

Teorijų apžvalga parodė, kad formuojant klausimyną tautinių mažumų būklės stebėsenai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad etninės grupės/jų būklė turėtų būti suvokiama per santykį su kitomis grupėmis. Pirmiausia tautine daugumą, tačiau taip pat ir kitomis tautinėmis mažumomis.

Tautines grupes apibūdina jų ribos, atskiriančios jas nuo kitų grupių. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kas užaštrina etnines ribas (konfliktai), o kada šios ribos tampa lengviau peržengiamos ir mažiau svarbios.

Tarpgrupinių santykių konfliktų priežastimi gali būti tokie psichologiniai veiksniai kaip savo grupės prioretizavimas kitų grupių atžvilgiu ir iš narystės grupėje formuojama tapatybė ir savivertė (pvz. visuomenės, kurios bijo, kad imigrantai pakeis jos narius valstybėje); grupių polinkis dominuoti kitų grupių atžvilgiu; konkurencija tarp grupių dėl subjektyviai ar objektyviai ribotais esančių išteklių (pvz. žemė, arba valstybės ištekliai).

Svarbu a priori nematyti etniškumo per „akinius“, kurių pagalba yra interpretuojamas aplinkinis pasaulis. Etniškumo kategorija yra grupės egzistavimo sąlyga, tačiau ne visuomet ši kategorija išsikristalيزuoja į tam tikras grupes.

Atitinkamai galima klausti, kokiuose kontekstuose buvimas tautine mažuma tampa socialiai reikšminga aplinkybe (pvz. jei kas nors yra diskriminuojamas etniniais pagrindais), o kada etniškumas tampa svarbiu tapatybės dėmeniu ar įgalinančiu resursu (pvz. lietuvių tautinis judėjimas, siekiant išsivaduoti iš Rusijos imperijos), o kuomet ne („tuteišiai“, atvejai, kai svarbesnė yra religija, klasė).

Institucijos vaidina svarbų vaidmenį formuojant, palaikant arba silpninant etninę tapatybę. Tačiau jos nėra tapačios etninėms grupėms (pvz. mažumos politinė partija nėra tas pats, kas etninė grupė, kurią atstovauti partija siekia).

Svarbu atkreipti dėmesį kaip tautinės mažumos nariai suvokia save: ar suvokia save kaip tautinės mažumos dalį, ar laiko tai svarbia savo tapatybės dalimi, ar šią tapatybės dalį vertina pozityviai ar ne?

3 skyriaus išvados

2015-2025 metų moksliniai straipsniai, disertacijos, mokslo monografijos ir studijos, valstybės ir mokslo institucijų tyrimų ataskaitos rodo, kad tautinių mažumų būklė Lietuvoje yra fragmentiškai tiriama. Tyrimuose dėmesys skiriamas tautinės mažumas apibūdinančioms socialinėms-demografinėms charakteristikoms, tautinės sudėties kaitai Lietuvoje, tautinių mažumų švietimo būklės analizei, tautinių mažumų žiniasklaidos vartojimo ir vertinimo aspektams, su tautinėmis mažumos susijusiems teisiniams klausimams. Pažymėtina, kad tautinių mažumų padėties Lietuvoje tyrėjus itin domina ir įvairūs su tautinės tapatybės išsaugojimu susiję klausimai.

Tyrimai atskleidžia tiek tautinėms mažumoms kylančius iššūkius (neapykantos kalba ir diskriminacija; žiniasklaidos stereotipai ir dezinformacija; švietimo sistemos trūkumai; sunkumai integruojantis į darbo rinką; pilietinės įtraukties spragos), tiek galimybes (gerėjantys mokinių pasiekimai tautinių mažumų ugdymo įstaigose; dėmesys žmogaus teisių užtikrinimui; naratyvų valdymas ir bendradarbiavimo su žiniasklaida užtikrinimas). Beje, pastebėta, kad Lietuvoje atliekami tyrimai daugiausiai orientuoti į rusų, lenkų ir baltarusių tautines mažumas, t. y. skaitlingiausias tautines mažumas mūsų šalyje. Kalbant apie istorines tautines mažumas, tai tyrimuose daugiausiai dėmesio sulaukia romų atstovai.

Siekiant sudaryti galimybę būsimų tyrimų rezultatus palyginti su anksčiau atliktų tyrimų rezultatais, kuriant tautinių mažumų būklės stebėsenos metodiką, gali būti pasitelktos anksčiau atliktų tyrimų metodikos ir jose naudoti klausimai. Žemiau pateiktoje lentelėje išskirti tyrimai, kurie, šios ataskaitos rengėjų nuomone, bus itin naudingi rengiant metodiką. Lentelėje Nr. 3 vertikalčiai išvardyti anksčiau atliktų tyrimų pavadinimai, o horizontalčiai – pjūviai, kuriuos turi apimti rengiama tautinių mažumų būklės stebėsenos metodika. Į lentelę įtrauktos tik tos publikacijos / tyrimai, kuriuose yra aprašyta tyrimo metodika ir klausimynas. Simboliu (X) pažymėta, su kuriuo pjūviu susijęs anksčiau atliktas tyrimas.

3 lentelė. Lietuvoje atlikti tyrimai, naudingi rengiant tautinių mažumų būklės stebėsenos metodiką

	1.	2.	3.	4.	5.
Petrušauskaitė, V., Šliavaitė, K., Frėjutė-Rakauskienė, M. (2015). Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimo ir rezultatų analizės ataskaita	X	X	X	X	
Tautinių mažumų departamentas ir Klaipėdos universiteto Socialinių pokyčių studijų centro tyrimo ataskaita. (2016). Tautinės bendrijos, žiniasklaidos priemonės ir pasitikėjimas.	X		X		
Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. (2017). Žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo lygio nustatymo tyrimas. SPINTER tyrimai, EKT.	X		X	X	
Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. (2021). Žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo lygio pokyčio tyrimas. Rinkos tyrimų centras.	X		X	X	
Šumskas, G., Rimaitė, A. (2022). Lietuvos tautinių mažumų kultūros centrų auditorijos poreikių analizė ir veiklos gairės. Tautinių mažumų departamentas.			X	X	X
Šumskas, G., & Puslys, D. (2021). Lietuvos visuomenės poveikumas dezinformacijai. Vilniaus politikos analizės institutas.	X			X	
Tautinių mažumų situacijos darbo rinkoje ir socialinės padėties įvertinimo tyrimo modelis. Stebėsenos metodika. (2020). Šis darbas gali būti naudingas metodikos rengimo procese apskritai, nes leidinyje nuosekliai aprašomas Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų situacijos darbo rinkoje ir socialinės padėties įvertinimo tyrimo modelio ir tautinių mažumų integracijos darbo rinkoje stebėsenos metodikos rengimas.					
Kontvainė, V. (2016). Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinant Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planą galimybių studija. Tautinių mažumų departamento užsakymu.	X				
Kontvainė, V. (2020). Romų tautybės asmenų padėties tyrimas. Diversity Development Group.	X	X			
Visuomenės nuomonės apklausos 2005-2025. LSMC Sociologijos instituto Etninių tyrimų skyrius.		X			

*1 – Tautinių mažumų atstovų socialinės-demografinės charakteristikos (amžius, lytis, išsilavinimas)

2 – Tautinių mažumų atstovų (ne)diskriminacinės patirtys

3 – Tautinių mažumų atstovų žiniasklaidos vartojimas ir vertinimas

4 – Tautinių mažumų atstovų kvalifikaciniai, lyderystės gebėjimai, kritinio mąstymo ir pilietiškumo kompetencijos

5 – Tautinių mažumų atstovų nuomonė apie valstybės ir savivaldybių institucijų, taip pat nevyriausybių organizacijų vykdomas veiklas, skirtas tautinių mažumų atstovų įtraukties į visuomeninį gyvenimą didinimui (tautinių mažumų kultūros, istorijos, paveldo puoselėjimo

4 skyriaus išvados

Viešai prieinamos informacijos ir duomenų apie tautines ir istorines mažumas šaltinių analizė atskleidė esminius informacijos apie tautines mažumas ir jų identifikavimą trūkumus:

Ribotas tautinių mažumų grupių identifikavimas. Daugelyje viešai prieinamų tarptautinių ir nacionalinių duomenų bazių, kaip ir tarptautinių ir nacionalinių tyrimų asmens priklausymas konkrečiai tautinei mažumai nėra detalai fiksuojamas. Pagrindiniai tautinėms mažumoms priklausančių asmenų grupės identifikatoriai yra pilietybė ir respondento bei abiejų ar vieno iš tėvų gimimo valstybė. Šie rodikliai atskleidžia tik dalinę informaciją apie tikslinę grupę – iš esmės yra identifikuojami antros kartos migrantai. Tokie duomenys riboja galimybes apčiuopti etninių grupių įvairovę ar identifikuoti atskiras tautines mažumas, taip pat riboja galimybę atpažinti ilgiau šalyje gyvenančias tautines mažumas ar istorines tautines mažumas.

Prarandama informacija apie etninę įvairovę šalyse. Apsiribojant rodiklių apie asmenų pilietybę, gimimo šalį ir tėvų gimimo šalį rinkimu, prarandama informacija apie šalyse egzistuojančią tautinių mažumų įvairovę. Tokiu būdu surinkti duomenys, apriboja galimybes analizuoti tautinių mažumų sudėtį, skirtingų tautinių mažumų ir istorinių tautinių mažumų sociodemografinę, ekonominę, kultūrinę padėtį šalyje, tokiu būdu prarandama vertinga informacija apie tautinių mažumų padėtį ir poreikius.

Ribota informacija apie istorines tautines mažumas. Faktiškai nei viename tarptautinio lygmens duomenų šaltinyje nefiksuojama informacija apie istorines tautines mažumas. Išimtis būtų romų tautybės asmenys (Eurobarometrų tyrimuose ši grupė išskiriama kaip atskiras diskriminacijos pagrindas). Lietuvoje 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo metu, atliekant gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo statistinį tyrimą, rinka informacija apie tautines mažumas, tačiau istorinių tautinių mažumų, pvz., karaimų ar žydų, identifikavimas buvo galimas tik per jų (savi)priskyrimą religinei bendruomenei, pvz., karaimų, judėjų religinei bendruomenei. Prie išimčių taip pat priskirtini atskiri tyrimai, orientuoti į tautines mažumas, kaip Lietuvos statistikos departamento 2022 m. atliktas Karaimų tautybės gyventojų statistinis tyrimas. Nors tyrimo rezultatai suteikė vertingų žinių apie karaimų sociodemografinę, ekonominę situaciją, tačiau tam tikros svarbios sritys nebuvo įtrauktos, kaip pavyzdžiui, diskriminacijos patirtys, žiniasklaidos vartojimas, lyderystė, pilietiškumas, kritinis mąstymas ar pasitikėjimas institucijomis.

Ribotas duomenų, ypač mikro lygmens duomenų, prieinamumas. Tautinių mažumų padėčiai stebėti ir analizuoti svarbūs mikro lygmens duomenys paprastai saugomi nacionalinėse ir tarptautinėse statistikos institucijose, duomenų analizės ir archyvavimo centruose, kaip pavyzdžiui, [Eurostat](#) duomenų bazėje, Europos socialinių mokslų duomenų infrastruktūra [Gesis](#), Lietuvoje – [Valstybės Duomenų valdysenos informacinėje sistemoje](#), valdomoje Valstybės duomenų agentūros, o prieiga prie jų yra griežtai reglamentuota. Norint pasinaudoti mikro lygmens duomenimis būtina pateikti oficialią paraišką šiems duomenims gauti, todėl duomenų gavimas užtrunka ir neretai reikalauja finansinių išlaidų.

5 skyriaus išvados

Rengiant esamos situacijos analizę, buvo išnagrinėta keturių Europos valstybių – Suomijos, Lenkijos, Latvijos, Estijos – geroji patirtis vertinant tautinių mažumų padėtį. Šalių atranką lėmė keli pagrindiniai kriterijai.

Suomija pasirinkta kaip valstybė, pasižyminti pažangia tautinių mažumų teisių apsaugos sistema. Ši šalis taip pat išsiskiria nuoseklia politika, skatinančia mažumų kultūrų ir kalbų puoselėjimą bei sklaidą, užtikrinant jų gyvybingumą ir matomumą viešojoje erdvėje.

Lenkija į analizę įtraukta dėl savo etninio ir religinio homogeniškumo, kuris leidžia įvertinti mažumų padėties ypatumus kontekste, kur tautinės įvairovės lygis yra palyginti nedidelis. Be to, Lenkija ir Lietuva yra susijusios abipusėmis tautinėmis mažumomis – lietuvių bendruomenė Lenkijoje ir lenkų bendruomenė Lietuvoje yra vienos skaitlingiausių tautinių mažumų abiejose šalyse.

Latvijos ir Estijos atvejai pasirinkti siekiant išanalizuoti tautinių mažumų padėties stebėsenos ir vertinimo praktiką artimiausiose kaimyninėse šalyse, kurios pasižymi panašia tautinių mažumų struktūra kaip Lietuva. Ypač reikšminga laikytina Estijos patirtis, kadangi nuo 2000 m. šioje šalyje nuosekliai vykdoma sisteminga imigrantų ir tautinių mažumų integracijos stebėseną, leidžianti susidaryti išsamų vaizdą apie integracijos politikos efektyvumą ilguoju laikotarpiu.

Apibendrinant **Suomijos** patirtį tautinių mažumų padėties stebėsenos srityje, pažymėtina, kad šalyje nėra sukurta vieninga, centralizuota metodika ar stebėsenos sistema, skirta šios grupės būklei vertinti. Vis dėlto tautinių mažumų padėtis yra analizuojama tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Suomija yra ratifikavusi Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, todėl periodiškai teikia ataskaitas apie jos įgyvendinimą. Šiose ataskaitose vertinama, kaip užtikrinamos tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisės ir laisvės.

Šalyje atliekami tiek plataus masto, tiek specializuoti moksliniai tyrimai, orientuoti į tautines mažumas. Suomijos patirtis šioje srityje yra reikšminga dėl kelių aspektų. Pirma, tautinių mažumų tyrimų metodikos yra integruotos į bendrus gyventojų tyrimus, kas leidžia užtikrinti duomenų palyginamumą su visos populiacijos rodikliais bei padidina tyrimų validumą ir patikimumą. Antra, šie tyrimai vykdomi nuosekliai ir periodiškai, sudarant prielaidas stebėti ilgalaikius pokyčius tautinių mažumų padėtyje. Trečia, ypatingas dėmesys skiriamas tautinių mažumų atstovų įtraukimui į stebėsenos procesus.

Kaip ir Suomijoje, **Lenkijoje** nėra sukurta centralizuotos ir vieningos metodikos, skirtos sistemingai tautinių mažumų padėties stebėsenai. Tautinių mažumų situacija šalyje vertinama tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu. Tarptautiniame kontekste Lenkija yra ratifikavusi Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos konvenciją bei Europos regioninių ar tautinių mažumų kalbų chartiją. Nacionaliniu lygmeniu būklės stebėsenai naudojami gyventojų surašymo duomenys ir specializuoti sociologiniai tyrimai, analizuojantys mažumų padėtį švietimo, užimtumo, žiniasklaidos srityse bei diskriminacijos paplitimą. Lenkijos taikoma praktika gali būti reikšminga formuojant efektyvesnę tautinių mažumų stebėsenos sistemą. Pirmiausia išskirtina *POLPAN* – panelinio tipo apklausa, vykdoma nuo 1988 m., kurios metu tie patys respondentai apklausiami kas penkerius metus. Nors tyrimo imtis apima visą šalies gyventojų populiaciją, įtraukiama informacija apie respondentų tautybę leidžia išskirti tautinių mažumų analizę ilgesniu laikotarpiu. Antra, Lenkijos patirtis gali būti naudinga analizuojant migracijos procesus, ypač atsižvelgiant į tautinių mažumų migracijos tendencijas ir jų sąsajas su šiuolaikinėmis socialinėmis bei politinėmis aktualijomis.

Latvijoje nėra sukurtos vieningos nacionalinės metodikos tautinių mažumų situacijai stebėti. Esama padėtis vertinama remiantis gyventojų surašymų duomenimis, kita oficialia statistika, epizodiniais (atsitiktiniais) tyrimais bei ataskaitomis, kurios rengiamos siekiant įvertinti tarptautinių susitarimų įgyvendinimą. Reguliarių kiekybinių ir kokybinių tyrimų stoka, taip pat temų nepastovumas lemia fragmentišką ir nepakankamai nuoseklų tautinių mažumų padėties vaizdą. Be to, Latvija dažnai kritikuojama dėl toleruojamų tautinių mažumų teisių apribojimų, kurie grindžiami valstybės identiteto apsaugos poreikiu, ir dėl nepakankamo dėmesio tautinių mažumų integracijai (Kascian, 2024). Nepaisant šių trūkumų, Latvijos patirtis stebint tautinių mažumų padėtį yra reikšminga Lietuvai dėl kelių priežasčių. Visų pirma – dėl abiejų valstybių geopolitinės padėties (bendros sienos su Rusija ir Baltarusija) bei panašios tautinių mažumų sudėties – dominuojančios tautinės mažumos abiejose šalyse yra rusai ir baltarusiai. Kalbant apie Latvijos patirtį, kuri galėtų būti pritaikoma Lietuvoje, pažymėtinas tarpinstitucinis bendradarbiavimas – pavyzdžiui, Latvijos Kultūros ministerijos ir Statistikos tarnybos bendradarbiavimas atliekant romų padėties tyrimą. Taip pat akcentuotinas aktyvus tautinių mažumų atstovų įtraukimas į šių tyrimų procesą.

Estijoje tautinių mažumų padėtis stebima kompleksiskai ir sistemingai, taikant integruotą metodologinį požiūrį. Duomenys apie tautines mažumas renkami reguliarių gyventojų surašymų metu, taip pat vykdant periodinį visuomenės integracijos tyrimą „*Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring*“. 2023 metais buvo atliktas jau devintasis šio pobūdžio tyrimas. Stebėsenos procese taikomi tiek kiekybiniai, tiek kokybiniai tyrimo metodai, leidžiantys lanksčiai prisitaikyti prie kintančios socialinės ir politinės aplinkos. Šioje praktikoje išskirtini keli aspektai, kurie gali būti aktualūs ir pritaikomi tautinių mažumų stebėsenos procesams Lietuvoje:

1. Tikslingas integracijos stebėsenos vykdymas. Tyrimų tikslas yra ne tik įvertinti tautinių mažumų ir imigrantų integracijos lygį, bet ir remiantis įrodymais grįsta informacija prisidėti prie efektyvios integracijos politikos formavimo.
2. Tematinė įvairovė ir metodologinis lankstumas. Platus tiriamų sričių spektras leidžia sudaryti holistinį tautinių mažumų ir imigrantų padėties vaizdą. Tyrimo metodologija yra pakankamai lanksti, kad galėtų operatyviai reaguoti į naujus iššūkius, įtraukiant aktualias temas į tyrimo anketas. Be to, tyrimų turinį gali papildyti ir suinteresuotosios institucijos (pvz., ministerijos), teikdamos siūlymus dėl aktualių temų.
3. Daugiakalbystės užtikrinimas duomenų rinkimo etape. Tyrimo anketos pateikiamos keliomis kalbomis – estų, rusų ir anglų. Tai reikšmingai prisideda prie kalbinių barjerų mažinimo.

LITERATŪRA

1 ir 2 skyriai

1. “‘Belonging’ in the Cosmopolitan Imaginary.” *Ethnicities* 3, no. 4 (2003): 531–53. <https://doi.org/10.1177/1468796803003004005>.
2. “Accidental Diasporas and External ‘Homelands’ in Central and Eastern Europe: Past and Present.” *International Comparative Social Studies* 19, no. 71 (2009): 483–97.
3. “The Variability of Belonging: A Reply to Rogers Brubaker.” *Ethnicities* 3, no. 4 (2003): 558–68.
4. „Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje.“ In *Miestai ir kalbos. 2, Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, 217–33. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.
5. Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. London: Verso Books, 2016.
6. Balibar, Étienne. “Is There a ‘Neo-Racism’?” In *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, edited by Étienne Balibar and Immanuel Wallerstein, 17–28. London: Verso, 1991.
7. Bandelj, Nina, and Christopher W. Gibson. “Economic Marginalization of Ethnic Minorities in Eastern Europe: A Cross-National Assessment of Self-Reported Experiences.” *International Journal of Comparative Sociology* 66, no. 2 (2025): 167–94. <https://doi.org/10.1177/00207152241255891>.
8. Barth, Fredrik, ed. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget, 1969.
9. Billig, Michael. *Banal Nationalism*. London; Thousand Oaks, CA: Sage, 1995.
10. Bombay, Amy, Kimberly Matheson, and Hymie Anisman. “Appraisals of Discriminatory Events among Adult Offspring of Indian Residential School Survivors: The Influences of Identity Centrality and Past Perceptions of Discrimination.” *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 20, no. 1 (January 2014): 75–86. <https://doi.org/10.1037/a0033352>.
11. Brazauskienė, Elena. „Lietuvos miestų rusų diasporos portretas.“ In *Miestai ir kalbos*, 107–22. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
12. Brubaker, Rogers. “Myths and Misconceptions in the Study of Nationalism.” In *National Self-Determination and Secession*, edited by Margaret Moore, 233–60. Oxford: Oxford University Press, 1998. <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/0198293844.001.0001/acprof-9780198293842-chapter-11>.
13. Calhoun, Craig. “Imagining Solidarity: Cosmopolitanism, Constitutional Patriotism, and the Public Sphere.” *Public Culture* 14, no. 1 (2002): 147–71.
14. Christiano, Thomas, and Sameer Bajaj. “Democracy.” In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2024 Edition), edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/democracy/>.
15. Christiano, Thomas. *The Rule of the Many: Fundamental Issues in Democratic Theory*. 1st ed. New York: Routledge, 1996. <https://doi.org/10.4324/9780429495861>.

16. Crosby, Faye. "The Denial of Personal Discrimination." *American Behavioral Scientist* 27 (1984): 371–86.
17. Csörgő, Zsuzsa. "Beyond Ethnic Division: Majority–Minority Debate about the Postcommunist State in Romania and Slovakia." *East European Politics and Societies* 16, no. 1 (2002): 1–29.
18. Daukinytė, M., & Černikovaitė, M. (2023). Kultūros paveldas kaip tautinės tapatybės pagrindas: Vilniaus karaimų ir totorių atvejo analizė. *Aktualu Rytoj*, 3(23–24), 227–240. <https://doi.org/10.51740/RT.3.23.24.11>.
19. Downs, Anthony. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row, 1957.
20. Eriksen, Thomas Hylland. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. 3rd ed. Anthropology, Culture, and Society. London; New York: Pluto Press, 2010.
21. *Ethnicity without Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
22. Frėjutė-Rakauskienė, Margarita, Arūnas Marcinkvičius, and Donatas Stumbrys. „Tautinė sudėtis ir jos kaita.“ In *Lietuvos gyventojų demografinių struktūrų ir procesų kaita*, 119–44. Vilnius: LSMC Sociologijos institutas, 2023. ISBN 978-609-8324-11-2 (print), ISBN 978-609-8324-12-9 (online).
23. Geben, Kinga. „Vilniaus lenkų kalbinė savimonė, daugiakalbystė ir tapatybė.“ In *Miestai ir kalbos*, 153–73. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
24. Kymlicka, Will. "Solidarity in Diverse Societies: Beyond Neoliberal Multiculturalism and Welfare Chauvinism." *Comparative Migration Studies* 3, no. 17 (2015). <https://doi.org/10.1186/s40878-015-0017-4>.
25. Lupia, Arthur, and Matthew D. McCubbins. *The Democratic Dilemma: Can Citizens Learn What They Need to Know?* Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
26. Mansbridge, Jane, James Bohman, Simone Chambers, et al. "A Systemic Approach to Deliberative Democracy." In *Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale*, edited by John Parkinson and Jane Mansbridge, 1–26. Theories of Institutional Design. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
27. Riggins, Stephen Harold, ed. *Ethnic Minority Media: An International Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1992. <https://doi.org/10.4135/9781483325309>.
28. Sherif, Muzafer, O. J. Harvey, William R. Hood, Carolyn W. Sherif, and Jack White. *Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave Experiment*. Norman: University Book Exchange, 1961.
29. Sherif, Muzafer. *In Common Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation*. Boston: Houghton Mifflin, 1966.
30. Sidanius, Jim, and Felicia Pratto. *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
31. Smith, David J. "Framing the National Question in Central and Eastern Europe: A Quadratic Nexus?" *Global Review of Ethnopolitics* 2, no. 1 (2002): 3–16. <https://doi.org/10.1080/14718800208405119>.

32. Tajfel, Henri. *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. New York: Cambridge University Press, 1981.
33. *Talk of the Nation: Language and Conflict in Romania and Slovakia*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2007.
34. Whitley, Bernard E., Jr., and Mary E. Kite. *The Psychology of Prejudice and Discrimination*. 2nd ed. Belmont, CA: Wadsworth, 2010.
35. Wimmer, Andreas, Lars-Erik Cederman, and Brian Min. "Ethnic Politics and Armed Conflict: A Configurational Analysis of a New Global Data Set." *American Sociological Review* 74, no. 2 (2009): 316–37. <https://doi.org/10.1177/000312240907400208>.
36. Wirtz, Charlotte, and Bertjan Doosje. "Reactions to Threatening Critical Messages from Minority Group Members with Shared or Distinct Group Identities." *European Journal of Social Psychology* 43 (2013): 50–61. <https://doi.org/10.1002/ejsp.1910>.
37. Zbarauskaitė, Asta, and Gabija Čeledinaitė. „Tautinės diskriminacijos suvokimas ir išgyvenimas.“ In *Gyvenimas po lūžio: kultūrinių traumų psichologiniai padariniai*, 126–42. Vilnius: Eugrimas, 2015. <https://www.lituanistika.lt/content/94824>.

3 skyrius

1. Agarin, T., & Dambrauskas, K. (2024). Pork barrel and identity politics: explaining a minority party's electoral success in Lithuania. *Nationalities Papers*, 1-20. doi: 10.1017/nps.2024.60.
2. Avin Ileri, A., Trunov, V. (2025). Visuomenės nuostatų mažumų bei migrantų atžvilgiu Lietuvoje tyrimas. LSMC Sociologijos institutas, Diversity Development Group. <http://ets.lstc.lt/wp-content/uploads/2025/05/Visuomenes-nuostatos-2025-m.-kovo-8-24-d.-duoemnys.pdf>.
3. Beinortienė, V., Bubnys, A., Jutelytė, A., Latvytė, N., Vitkus, Z. (2020). Užmirštas genocidas. Lietuvos romai nacių okupacijos metais. Tautinių mažumų departamentas. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/romu%20genocidas_2020%2004%2005%20galutinis%20maketas.pdf
4. Blažytė, G. (2022). Visuomenės nuostatos etninių ir religinių grupių atžvilgiu: 2022 m. Lietuvos socialinių mokslų centras, Diversity Development Group. http://ets.lstc.lt/wp-content/uploads/2024/10/Visuomenes-nuostatos_2022.pdf.
5. Burneika, D., & Ubarevičienė, R. (2016). Socio-ethnic Segregation in the Metropolitan Areas of Lithuania. *Czech Sociological Review*, 52(6). <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=476899>
6. Dambrauskas, K. (2017). Minority Response to Ethnic Democracy. Poles in Lithuania after EU Accession. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 3(4), 66-86. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=711421>.
7. Dambrauskas, K. (2020). Neoliberalios valdysenos įtaka Lietuvos tautinių mažumų švietimo politikai socialinės politikos kontekste. *Lietuvos socialinė raida: Socialinių ir etninių mažumų grupių įtrauktis Lietuvoje*, 28-45. https://lstc.lt/wp-content/uploads/2023/03/Lietuvos_socialine_raid_a_2020_9.pdf.

8. Dambrauskas, K. (2022). Mapping ethnicity-property nexus: framing and negotiating ethnicity in the process of land restitution in South-Eastern Lithuania. Doctoral Dissertation. <https://lstc.lt/wp-content/uploads/2023/09/Dambrauskas-Disertacija.pdf>
9. Diversity Development Group. (2015). Sociologinio tyrimo „Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“ tyrimo ataskaita. <https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>
10. Frėjūtė-Rakauskienė, M. (2020). Etninių mažumų ir pabėgėlių vaizdavimo tendencijos Lietuvos žiniasklaidoje 2005–2017 metais. *Lietuvos socialinė raida, Socialinių ir etninių mažumų grupių įtrauktis Lietuvoje*, 46-64. https://lstc.lt/wp-content/uploads/2023/03/Lietuvos_socialine_raida_2020_9.pdf.
11. Frėjūtė-Rakauskienė, M., Klumbytė, N., Marcinkevičius, A., & Šliavaitė, K. (2018). Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetniniėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2019/04/Socialinis_teisingumas_2018.pdf?_gl=1*16wj4yc*_ga*NjEwNjEwMzU2LjE3MDE2NzYxNDk.*_ga_MJEMEWD4VT*czE3NTE0NDQ3MTUkbzM2MiRnMSR0MTc1MTQ0NjcwNyRqNTYkbDAkaDA
12. Frėjūtė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., & Šliavaitė, K. (2016). Etninių mažumų grupės Lietuvoje: demografinė kaita ir socialinės padėties aspektai. *Lietuvos gyventojų grupių socialinė kaita*, 85-108. https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2019/04/Socialine_kaita_visas.pdf?
13. Frėjūtė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., & Šliavaitė, K. (2022). Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai. LSMC Sociologijos institutas. P. 260. https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2022/06/Etniskumo_ir_religijos_saveika.pdf?_gl=1*1n17rq9*_ga*NjEwNjEwMzU2LjE3MDE2NzYxNDk.*_ga_MJEMEWD4VT*czE3NTE2MDg4ODYkbzM2NyRnMSR0MTc1MTYwODg4OCRqNTgkbDAkaDA.
14. Frėjūtė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., Stumbrys, D. 2023. 5 skyrius. Tautinė sudėtis ir jos kaita. *Lietuvos gyventojų demografinių struktūrų ir procesų kaita*. LSMC Sociologijos institutas, 2023, p. 119-144. https://lstc.lt/wp-content/uploads/2025/03/Leidinys_175x245cm-skaitmena_2025.pdf.
15. Frėjūtė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., Šliavaitė, K., & Šutinienė, I. (2016). Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai. *Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras*, 125-148. https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2019/04/Etniskumas_identitetai_visas.pdf?_gl=1*1208e5b*_ga*NjEwNjEwMzU2LjE3MDE2NzYxNDk.*_ga_MJEMEWD4VT*czE3NTE1NDgwODYkbzM2NiRnMSR0MTc1MTU0ODA5NCRqNTIkbDAkaDA.
16. Frėjūtė-Rakauskienė, M., Sasunkevich, O., & Šliavaitė, K. (2021). Polish ethnic minority in Belarus and Lithuania: Politics, institutions, and identities. *Nationalities Papers*, 49(6), 1132-1149. <https://doi.org/10.1017/nps.2020.80>
17. Gaidys, V. (2020). Etninės grupės visuomenės nuomonės apklausose. Lietuvos socialinė raida, Socialinių ir etninių mažumų grupių įtrauktis Lietuvoje, pp. 65-75. https://lstc.lt/wp-content/uploads/2023/03/Lietuvos_socialine_raida_2020_9.pdf.

18. Janušauskienė, D. (2021). Identities of and Policies Towards the Polish National Minority in Lithuania. In *Poland's Kin-State Policies* (pp. 136-149). Routledge.
19. Jędrysiak, M. (2018). Regulations regarding the spelling of national minorities' names in the documents and the protection of the state language in Latvia and Lithuania. *Polish Political Science Review/Polski Przegląd Politologiczny*, 5(1). <https://doi.org/10.1515/ppsr-2015-0042>.
20. Jevsejevienė, J., Survutaitė, D., Šetkus, B., & Zablackė, R. (2022). Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė, 2021. <https://www.nsa.smsm.lt/wp-content/uploads/2022/05/Tautiniu-mazumu-svietimo-bukles-analize-2022-05-23.pdf>
21. Jundo-Kaliszewska, B., & Włodarska-Frykowska, A. (2021). National and ethnic minorities and the image of the state in international public relations: a comparative study of Lithuania and Estonia. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 3, 179. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1008212>.
22. Klimanskis, S., Ivanauskas, V., Kazėnas, G., Keršanskas, V., & Legatas, Š. (2017). Tautinės mažumos Lietuvoje. Rytų Europos studijų centras. P. 75. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Tautines%20mazumos%20Lietuvoje_papilyta%20studija.pdf
23. Kontvainė, V. (2016). Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinant Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų planą galimybių studija. Tautinių mažumų departamento užsakymu. <https://tmde.lrv.lt/lt/teisine-informacija/tyrimai-ir-analizes/>
24. Kozhanov, K., Michailovskis, G., & Avin, A. (2022). Lietuvos romų sakinės istorijos archyvas. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Romu-istorijos_elektronine-compressed.pdf
25. Kuczyńska-Zonik, A. (2024). National minorities in the Baltic states as a societal security category. *Polityka i Społeczeństwo*, 22(02), 132-144. <http://dx.doi.org/10.15584/polispol.2024.2.9>
26. Kuzborska-Pacha, E., & Apolevič, J. (2022). Legal protection of national minorities in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland: Current issues. In *Legal protection of vulnerable groups in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland: Trends and perspectives* (pp. 329-368). Cham: Springer International Publishing.
27. Labanauskas, L. (2020). Neapykantos kalbos ir neapykantos incidentų patirtys Panevėžio Romų bendruomenėje. Lietuvos socialinė raida, Socialinių ir etninių mažumų grupių įtrauktis Lietuvoje, pp. 76-90. https://lsc.lt/wp-content/uploads/2023/03/Lietuvos_socialine_raida_2020_9.pdf
28. Lenkų kalbos ir lenkų bendruomenės Lietuvoje išsaugojimo ir vystymo strategija „Vilniaus kraštas 2040“. [https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Wile%C5%84szczyzna%202040%20\(LT\).pdf](https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Wile%C5%84szczyzna%202040%20(LT).pdf)
29. Lenkų tautinės mažumos kalbinė įtrauktis švietimo srityje. (2021-2022). LR Švietimo, mokslo ir sporto ministerija. <https://kurkl.lt/projektai/lenku-tautines-mazumos-kalbiniis-itraukimas-svietimo-srityje>.

30. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. (2017). Žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo lygio nustatymo tyrimas. SPINTER tyrimai, EKT. https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Ziniasklaidos_vartojimas12_galutine.pdf.
31. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. (2021). Žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo lygio pokyčio tyrimas. Rinkos tyrimų centras. [https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Tyrimo%20ataskaita%20\(vie%C5%A1inimui\).pdf](https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Tyrimo%20ataskaita%20(vie%C5%A1inimui).pdf).
32. Lietuvos statistika. (2022). Karaimai Lietuvoje. <https://infogram.com/1pe3nrpgk1gqe6bm73vmj6knqwil0y1p5k0?live>
33. Liutkevičienė, D., & Palovienė, B. (2021). Totoriai Lietuvių kalbos žodyno pasaulėvaizdyje. *Verbum*, 12, 1. <https://www.redalyc.org/journal/6947/694774029001/694774029001.pdf>
34. Marcinkevičius, A., & Frėjutė-Rakauskienė, M. (2021). Rusų emigracijos iš Lietuvos priežastys: tyrimų apžvalga, spaudos ir interviu duomenų analizė. *Informacijos mokslai*, 59-82. <https://doi.org/10.15388/Im.2021.91.52>
35. Matulaitienė, R., Nevinskaitė, L. (2023). Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis 2023. Lietuvos kultūros tarybos užsakymu. https://www.ltkl.lt/docs/kulturos-tyrimai/2024/03/Gyventoju-dalyvavimas-kulturoje_ataskaita_FIN.pdf
36. Miškinienė, G. (sud.). (2023). [Totoriai Lietuvos istorijoje ir kultūroje XIV–XXI amžiuje: naujausi tyrimai](#). Vilniaus universiteto leidykla. P. 324.
37. Naudžiūnienė, A. (2019). Tautinės mažumos Lietuvos istorijos mokykliniame naratyve 1918–2018 m. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.
38. Panevėžio romų kančių keliai 1941–1945 m. (2016). Sudarytojos Vida Beinortienė, Daiva Tumasonytė.
39. Petrošius, A., Kairienė, V. Žiniasklaidos naratyvų apie baltarusių, rusų ir ukrainiečių tautybės asmenis 2021 - 2022 m. tyrimas. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/ziniasklaidos_naratyvu_apie_baltarusiu_rusu_ir_ukrainieciu_tautybes_asmenis_2021_2022_m_tyrimas.pdf
40. Petrušauskaitė, V., Šliavaitė, K., Frėjutė-Rakauskienė, M. (2015). Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimo ir rezultatų analizės ataskaita. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/1_%20Tautini%C5%B3%20ma%C5%BEum%C5%B3%20apklausos%20ATASKAITA.pdf
41. Pilarczyk-Palaitis, A. E. (2025). Practices of constructing Polishness in Lithuania in the context of the polish state identity politics and the Kresy discourse. Doctoral Dissertation. <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/df448229-5f25-4a00-8aa0-89795c9103e6/content>.
42. profesinio mokymo įstaigose; f) 2020 m., įgiję vidurinę išsilavinimą, mokslus tęsė 64–66 proc. rusų ir lenkų kalbomis besimokiusių mokinių, o besimokančiųjų lietuvių kalba – 70 proc. Šalies aukštosiose mokyklose mokymąsi tęsė šiek tiek daugiau nei 50 proc. besimokiusių lenkų ir rusų kalbomis ir 60 proc. besimokiusių lietuvių kalba.
43. Sirutavičius, V. (2017). Lietuviai ir Lietuvos lenkai, Lietuva ir Lenkija 1988-1994 metais. Lietuvos istorijos institutas.

44. Stoma, S. (2025). Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių užtikrinimas. Leidinyje „2024 m. žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėsenos ataskaita“, pp.88-101. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. <https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2025/06/2024-metu-zmogaus-teisiu-padeties-Lietuvoje-stebesenos-ataskaita-1.pdf>
45. Survutaitė, D. (2023). Romų mokinių ugdymo iššūkiai ir jų įveika: Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų pedagogų patirties analizė. *Pedagogika*, 151(3), 150-171. <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/ac9fba50-15e7-46d0-aec2-4d1b76310f96/content>
46. Šliavaitė, K. (2019). Kalba, tautinis tapatumas ir lygios galimybės švietime: mokyklų lietuvių, lenkų ir rusų mokomosiomis kalbomis bendruomenių požiūriai. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 10(2), 31-58. <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/01dbd306-91ee-45ec-b89e-23ebfda07404/content>
47. Šliavaitė, K., Frejūtė-Rakauskienė, M., & Marcinkevičius, A. (2023). Lietuvos valstybingumo atkūrimas tautinių mažumų perspektyvose: etniškumas, įtrauktis, pasirinkimai. <https://lsc.lt/wp-content/uploads/2023/04/Lietuvos-valstybingumo-atkurimas-tautiniu-mazumu-perspektyvose-etniskumas-itrauktis-pasirinkimai.-Monografija.pdf>
48. Šumskas, G., & Puslys, D. (2021). Lietuvos visuomenės poveikumas dezinformacijai. Vilniaus politikos analizės institutas. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos-visuomenes-paveikumas-dezinformacijai_puslys_sumskas_VPAI.pdf
49. Šumskas, G., Rimaitė, A. (2022). Lietuvos tautinių mažumų kultūros centrų auditorijos poreikių analizė ir veiklos gairės. Tautinių mažumų departamentas. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/TMD_Centrai_2022_ataskaita.pdf
50. Tautinių mažumų departamentas ir Klaipėdos universiteto Socialinių pokyčių studijų centro tyrimo ataskaita. (2016). Tautinės bendrijos, žiniasklaidos priemonės ir pasitikėjimas. <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Ataskaita%20Minority%2BMedia.pdf>
51. Tautinių mažumų departamentas. (2018). Poles in Lithuania: facts, numbers, activities. P. 15. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_EN.pdf
52. Tautinių mažumų departamentas. (2018). Tautinės bendruomenės Lietuvoje. Vilnius: „Baltijos kopija“. P. 80. <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Tautines%20bendruomenes%20Lietuvoje2019-01-21a.pdf>
53. Tautinių mažumų departamentas. (2019). Lietuvos rusai: faktai, skaičiai, veikla. Vilnius: „Baltijos kopija“. P. 28. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/41488%20Lietuvos_rusai_A5_LT_WEB.pdf
54. Tautinių mažumų departamentas. Romai – skirtingi, be ne svetimi. (2023). <https://tmde.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/1/M6KJSkRLOs8.pdf>
55. Tautinių mažumų situacijos darbo rinkoje ir socialinės padėties įvertinimo tyrimo modelis. Stebėsenos metodika. (2020). https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/3%20GA_Tautini%C5%B3%20ma%C5%B Eum%C5%B3%20IDR%20stebesenos%20metodika_2020%20ESF%20GA.pdf

56. Teisė prisiminti. Švietimo vadovas jaunimui apie romų genocidą. (2017). <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/TEIS%C4%96-PRISIMINTI.pdf>
57. Tyrimo ataskaita. (2022). Sveikatos paslaugų prieinamumas romų tautybės asmenims Vilniaus mieste. NVO „Padėk Pritapti“, Taikomosios antropologijos organizacija „Anthropos“. <https://romuplatforma.lt/media/attachments/2025/05/27/sveikata.pdf>
58. Vyšniauskas, V. (2022). Pietryčių Lietuvos gyventojų etnis ir nacionalinis identifikavimasis. Daktaro disertacija. <https://hdl.handle.net/20.500.12259/239694>
59. Willis, C. (2019). National Minorities and Regional Development: A Comparative Overview of the Three Baltic States. *ECMI Research Paper*, (117).
60. Žibas, K., & Petrušauskaitė, V. (2016). Gyventojų etninių struktūrų sociodemografinės ir regioninės diferenciacijos. In *Lietuvos demografinė kaita: ką atskleidžia gyventojų surašymai* (pp. 108-134). Versus aureus. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2016~1614005417284/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
61. Žiniasklaidos stebėsenos rezultatai 2022. (2022). Media4Change. https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Prezentacija_2022_Neringa-Jurciukonyte.pdf

4 skyrius

1. ETH Zurich. International Conflict Research. <https://icr.ethz.ch/data/>
2. Eurobarometer 83.4 (2015) [Country Questionnaire. Lithuania](#). ZA6595.
3. Eurobarometer 90.4 (2018) [Country Questionnaire. Lithuania](#). ZA7556.
4. Eurobarometer 91.4 (2019) [Country Questionnaire. Lithuania](#). ZA7575.
5. Europäische Kommission (2012). Eurobarometer 66.3 (Nov-Dec 2006) (ZA4528; Version 2.0.1) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.10982>
6. European Commission and European Parliament, Brussels (2015). Eurobarometer 77.4 (2012) (ZA5613; Version 3.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.12049>
7. European Commission, Brussels (2018). Eurobarometer 83.4 (2015) (ZA6595; Version 3.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.13146>
8. European Commission, Brussels (2020). Eurobarometer 91.4 (2019) (ZA7575; Version 1.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.13429>
9. European Commission, Brussels (2025). Eurobarometer 90.4 (2018) (ZA7556; Version 3.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.14513>
10. European Social Survey (s.a.) Apie EST. <https://www.europeansocialsurvey.org/about/country-information/lithuania/lithuanian>
11. European Union (s.a.) About Eurobarometer. <https://europa.eu/eurobarometer/about/eurobarometer>
12. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), V. (2020). Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II), 2016 (ZA6703; Version 1.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.13514>

13. European Values Study (2017) [Questionnaire CAPI Lithuania](#) (Lithuanian). EVS2017.
14. Europos socialinis tyrimas (2023) [Pagrindinis klausimynas. Lietuvių kalba](#). 11-oji banga.
15. Eurostat duomenų bazė. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
16. EVS (2022). European Values Study 2017: Integrated Dataset (EVS 2017) (ZA7500; Version 5.0.0) [Data set]. GESIS, Köln. <https://doi.org/10.4232/1.13897>
17. FRA (2017) Second European Union Minorities and Discrimination Survey – Main results. <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-main-results>
18. FRA (2020) Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Summary of main results – LT. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-midis-ii-summary-results-country-sheet-lithuania_en.pdf
19. [Gyventojų užimtumo statistinio tyrimo anketa GU-01](#) (Ketvirtinė). 2024-12-18. DĮ-292.
20. [Gyventojų užimtumo statistinio tyrimo metodika](#). 2024-09-24. DĮ-188.
21. [Karaimų tautybės gyventojų statistinio tyrimo metodika](#). 2022-01-11. DĮ-12.
22. [Lietuvos Respublikos 2021 metų gyventojų ir būstų visuotinio surašymo metodika](#). 2020-07-08. DĮ-194.
23. Lietuvos statistikos departamento [Rodiklių duomenų bazė](#).
24. [Namų ūkių biudžeto statistinio tyrimo anketa NŪB-01](#) (Vienkartinė). 2021-05-15. DĮ-91.
25. [Namų ūkių biudžetų statistinio tyrimo metodika](#). 2021-07-08. DĮ-178.
26. Oficialiosios statistikos portalas (2021) Lietuvos Respublikos 2021 m gyventojų ir būstų surašymo rezultatai: Tautybė, gimtoji kalba ir tikėjimas. <https://osp.stat.gov.lt/2021-gyventoju-ir-bustu-surasymo-rezultatai/tautybe-gimtoji-kalba-ir-tikyba>
27. [Pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinio tyrimo asmens anketa PGS-02](#) (Metinė). 2024-08-26. DĮ-169.
28. [Pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinio tyrimo metodika](#). 2020-02-26. DĮ-72.
29. [Penktoji Lietuvos Respublikos ataskaita apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą šalyje pagal konvencijos 25 straipsnį](#). 2021.
30. [Suaugusių asmenų švietimo statistinio tyrimo anketa MVG-01](#) (KAS 6 METAI). 2022-05-25. DĮ-134.
31. [Suaugusių asmenų švietimo statistinio tyrimo metodika](#). 2022-05-03. DĮ-112.
32. Tautinių mažumų departamentas (2023) Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija ir jos įgyvendinimas. <https://tmde.lrv.lt/lt/veiklos-sritis-1/tarptautinis-bendradarbiavimas/europos-tarybos-tautiniu-mazumu-apsaugos-pagrindu-konvencija-ir-jos-igyvendinimas/>
33. Valstybės duomenų agentūra (s.a.) Apie apklausas. Gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo statistinis tyrimas. <https://apklausos.stat.gov.lt/tyrimu-aprasymai-anketos>
34. Valstybės duomenų agentūra (s.a.) Apie apklausas. Karaimų tautybės gyventojų statistinis tyrimas. <https://apklausos.stat.gov.lt/tyrimu-aprasymai-anketos>

5 skyrius

1. Centre for Migration Research. Diaspora policy in the context of post-accession migration. Comparative analysis of Poland, Lithuania and Hungary. <https://www.migracje.uw.edu.pl/projects/diaspora-policy-in-the-context-of-post-accession-migration-comparative-analysis-of-poland-lithuania-and-hungary/>
2. Centre for Migration Research. Transnational lives of Polish Roma – Migration, family and ethnic boundary making in changing European Union. <https://www.migracje.uw.edu.pl/projects/transnational-lives-of-polish-roma-migration-family-and-ethnic-boundary-making-in-changing-european-union/>
3. Council of Europe (2021) Fourth Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National minorities by the Republic of Latvia. ACF C/SR/IV(2021) 002. Riga. <https://rm.coe.int/4th-sr-latvia-en/1680a46422>
4. Council of Europe (2021) Fourth Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National minorities by the Republic of Latvia. ACF C/SR/IV(2021) 002. Riga. <https://rm.coe.int/4th-sr-latvia-en/1680a46422>
5. Council of Europe. (2025). Sixth Opinion on Finland. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.coe.int/en/web/minorities/-/finland-publication-of-the-6th-advisory-committee-opinion>
6. Council of Europe. European Charters for Regional or Minority Languages. Reports and Recommendations. Finland. [https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#{%2228993157%22:\[7\]}](https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#{%2228993157%22:[7]})
7. Council of Europe. European Charters for Regional or Minority Languages. Reports and Recommendations. Poland. [https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#{%2228993157%22:\[15\]}](https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#{%2228993157%22:[15]})
8. Council of Europe. National Minorities (FCNM). Finland. <https://www.coe.int/en/web/minorities/finland>
9. Council of Europe. National Minorities (FCNM). Poland. <https://www.coe.int/en/web/minorities/poland>
10. ECRI (2024) ECRI Conclusions on the implementation of the Recommendations in respect of Estonia subject to interim follow-up. CRI(2024)33. ECRI. Council of Europe. <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendation-in-respec/1680b1e954>
11. ECRI (2025) ECRI Report on Latvia (sixth monitoring cycle). Council of Europe. <https://rm.coe.int/sixth-report-on-latvia/1680b66aea>
12. Estonia Counts. Demographic and ethno-cultural characteristics of the population.
13. Estonia Counts. Population and Housing Census 2021 <https://rahvaloendus.ee/en/census-2021/population-and-housing-census-2021>
14. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance>
15. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/home>
16. European Council (2024) Sixth Report submitted by Estonia. Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 5 June 2024. ACFC/SR/VI(2024)007. Council of Europe. Advisory committee

- Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://rm.coe.int/6th-sr-estonia-en/1680b056eb>
17. Fiałkowska, K., Garapich, M. P. & Mirga-Wójtowicz, E. (2018). Migration Paths of Polish Roma „Between Tradition and Change – Migration Paths of Polish Roma”. https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/Between-tradition-and-change-migration-paths-of-Polish-Roma_ost.pdf
 18. Fifth Report submitted by Poland. (2022). Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 7 March 2023 <https://rm.coe.int/5th-sr-poland-en/1680aa76b1>
 19. Finnish Institute for Health and Welfare. Survey on Well-Being among Foreign Born Population (FinMonik). <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/survey-on-well-being-among-foreign-born-population-finmonik->
 20. Finnish Institute for Health and Welfare. Impact of coronavirus epidemic on wellbeing among foreign born population (MigCOVID). <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/impact-of-coronavirus-epidemic-on-wellbeing-among-foreign-born-population-migcovid->
 21. Finnish Institute for Health and Welfare. Migrant Health and Wellbeing Study (Maamu). <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/migrant-health-and-wellbeing-study-maamu->
 22. Finnish Institute for Health and Welfare. National survey on health, well-being and service use among foreign-born population (MoniSuomi). <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/national-survey-on-health-well-being-and-service-use-among-foreign-born-population-monisuomi->
 23. Finnish Institute for Health and Welfare. Romanian hyvinvointitutkimus Roosa. <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/romanien-hyvinvointitutkimus-roosa->
 24. Finnish Institute for Health and Welfare. Saamelaiskäräjät ja Terveysten ja hyvinvoinnin laitos vahvistavat saamelaisasioita koskevaa yhteistyötä. <https://thl.fi/-/saamelaiskarajat-ja-terveyden-ja-hyvinvoinnin-laitos-vahvistavat-saamelaisasioita-koskevaa-yhteistyota>
 25. Finnish Institute for Health and Welfare. The Sámi. <https://thl.fi/en/topics/migration-and-cultural-diversity/culturally-diverse-finland/the-sami>
 26. Finnish Institute for Health and Welfare. UTH in a nutshell. <https://thl.fi/en/research-and-development/research-and-projects/survey-on-work-and-well-being-among-people-of-foreign-origin-uth/uth-in-a-nutshell>
 27. IV Report to the Secretary General of the Council of Europe on the Implementation by the Republic of Poland of the Provisions of the European Charter For Regional or Minority Languages. (2022). <https://rm.coe.int/poland-pr4-en/1680a9b773>
 28. Ives, A., Freiberga, K., Dragune, K. (2021/2022) Romu situācija Latvijā. Latvijas Republikas tiesībsargs. Rīga. https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/07/romu_situacija_latvija_2022_1648646871.pdf
 29. Kaldur, K., Kivistik, K., Pohla, T. (2019) Integratsiooni monitooringu metoodika (re)kontseptualiseerimine. Metoodikaaruanne. Kultuuriministeerium. Tartu: Balti Uuringute Institut. DOI: 10.23657/2019.7
 30. Kascian, K. (2024) Latvia's Ambiguous Attitude towards the Framework Convention for the protection of National Minorities: Is Diversity a Threat? Public Governance, Administration and Finances Law Review. 9(1): 91-104. DOI: [10.53116/pgafnr.7286](https://doi.org/10.53116/pgafnr.7286)

31. Kultūras ministrija. Integrācija. <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-0>
32. Kultūras ministrija. Konsultatīvā padome. <https://www.km.gov.lv/lv/konsultativa-padome>
33. Kultuuriministerium (2024) Eesti ūhiskonna integratsiooni monitoring. <https://www.kul.ee/EIM2023>
34. Latvijas Republikas Tiesībsargs. <https://cilvektiesibas.org.lv/lv/>
35. Lietuvos Respublikos Seimas (2024) Tautinių mažumų įstatymų pagrindu įsteigtos patariamosios tarybos Europos Sąjungos valstybėse narėse. Analitinė apžvalga 24/25. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento tyrimų skyrius. https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=78751
36. Mägi et al. (2020) Eesti ūhiskonna lõimumismonitooring 2020. Kultuuriministerium. SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, Balti Uuringute Instituut, Tallinna Ūlikool, Tartu Ūlikool, Turu-uuringute As. <https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2021-06/IntegratsiooniMonitooring2020.pdf>
37. Minority Right Group (2024) Estonia. Russians in Estonia. <https://minorityrights.org/communities/russians-3/>
38. Minority Rights Group (2018) Latvia. Belarussians in Latvia. <https://minorityrights.org/communities/belarusians/>
39. Minority Rights Group (2018) Latvia. <https://minorityrights.org/country/latvia/>
40. Minority Rights Group (2018) Latvia. Russians in Latvia. <https://minorityrights.org/communities/russians-4/>
41. Minority Rights Group (2024) Estonia. Ukrainians and Belarussian in Estonia. <https://minorityrights.org/communities/ukrainians-and-belarusians/>
42. Minority Rights Group. Finland. <https://minorityrights.org/country/finland/>
43. Minority Rights Group. Poland. <https://minorityrights.org/country/poland/>
44. National Minorities (FCNM). Country-specific monitoring of the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.coe.int/en/web/minorities/country-specific-monitoring>
45. National Minorities (FCNM). Latvia. <https://www.coe.int/en/web/minorities/latvia>
46. Official Statistics Portal. Ethnicity and language (Census 2011). <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/education/level-education/other/4646-ethnicity-and-language-census-2011>
47. Official Statistics Portal. Population by ethnicity at the beginning of year 1935-2025. https://data.stat.gov.lv/pxweb/en/OSP_PUB/START_POP_IR_IRE/IRE010/
48. Official Statistics Portal. Population by ethnicity in regions, cities and municipalities at the beginning of the year 2012-2025. <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/population/tables/ire031-population-ethnicity-regions-cities-and>
49. Official Statistics Portal. Population by sex, ethnicity, citizenship and main age group in regions and cities at the beginning of year 2012 – 2025. <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/population/tables/ire091-population-sex-ethnicity-citizenship-and-main>
50. Official Statistics Portal. Population in regions, cities, municipalities, towns, rural territories (based on the boundaries in force at the beginning of 2025), neighbourhoods and densely populated areas by ethnicity (experimental statistics) 2000 – 2024. <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/population/tables/rig040-population-regions-cities-municipalities>

51. Official Statistics Portal (2025) Latvia has a population of almost 1.86 million. <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/population/press-releases/22900-number-population-latvia-2024>
52. Official Statistics Portal. Official statistics of Latvia. <https://stat.gov.lv/en>
53. Official Statistics Portal. https://data.stat.gov.lv/pxweb/en/OSP_PUB/START_POP_IR_IRE/IRE010/
54. Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2024.–2027. Gadam. 2024-08-27. Nr. 709. <https://www.vestnesis.lv/op/2024/168.21>
55. POLPAN. Polish Panel Survey. About POLPAN. Project Description. <https://polpan.org/en/about-polpan/project-description/>
56. Statistics Poland. Size and demographic-social structure in the light of the 2021 Census results. <https://stat.gov.pl/en/national-census/national-population-and-housing-census-2021/final-results-of-the-national-population-and-housing-census-2021/size-and-demographic-social-structure-in-the-light-of-the-2021-census-results,6,1.html#>
57. Statistics Poland. Terms used in official statistics. <https://stat.gov.pl/en/metainformation/glossary/terms-used-in-official-statistics/4130,term.html>
58. Statistics Finland. UTH-survey. https://stat.fi/tup/maahanmuutto/uth-tutkimus_en.html
59. Statistics Estonia. Methodology. <https://www.stat.ee/en/find-statistics/methodology-and-quality/methodology>
60. Statistics Estonia. RV0222U: POPULATION, 1 JANUARY by Year, Sex, County and Ethnic nationality. https://andmed.stat.ee/en/stat/rahvastik__rahvastikunaitajad-ja-koosseis__rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV0222U/table/tableViewLayout2